

EESTI KUNSTIAKADEEMIA
Kunstikultuuri teaduskond
Muinsuskaitse ja konserveerimise osakond

Iti Niinemets

TEATRINUKKUDE KOGUMINE JA SÄILITAMINE NUKU MUUSEUMIS

Magistritöö

Juhendajad: Riina Reinvelt MA
Hilkka Hiiop PhD

Tallinn 2020

Autorideklaratsioon

Kinnitan, et:

- 1) käesolev magistritöö on minu isikliku töö tulemus, seda ei ole kellegi teise poolt varem kaitsmisele esitatud.
- 2) kõik magistritöö koostamisel kasutatud teiste autorite tööd (teosed), olulised seisukohad ja mistahes muudest allikatest pärinevad andmed on magistritöös nõuetekohaselt viidatud;
- 3) luban Eesti Kunstiakadeemial avaldada oma magistritöö repositooriumis, kus see muutub üldsusele kättesaadavaks interneti vahendusel.

Ülaltoodust lähtudes selgitan, et:

- käesoleva magistritöö koostamise ja selles sisalduvate ja/või kirjeldatud teoste loomisega seotud isiklikud autoriõigused kuuluvad minule kui magistritöö autorile ja magistritööga varalisi õigusi käsutatakse vastavalt Eesti Kunstiakadeemias kehtivale korrale;
- kuna repositooriumis avaldatud magistritööga on võimalik tutvuda piiramatul isikute ringil, eeldan, et minu magistritööga tutvuja järgib seadusi, muid õigusakte ja häid tavasid heas usus, ausalt ja teiste isikute õigusi austavalt ning hoolivalt;
- keelatud on käesoleva magistritöö ja selles sisalduvate ja/või kirjeldatud teoste kopeerimine, plagieerimine ning mistahes muu autoriõigusi rikkuv kasutamine.

„ ” 2020. a.

.....

Töö vastab magistriõõle esitatud nõuetele :

„ ” 2020.a.

.....

Magistritöö kaitsmine toimub Eesti Kunstiakadeemia Kunstikultuuri teaduskonna muinsuskaitse ja konserveerimise osakonna magistritööde hindamiskomisjoni koosolekul

“ ” 2020. a.

Kaitstud hindele:

“ ”2020. a.

Resümees

NUKU teatri juurde rajati muuseum 7. märtsil 2010. aastal, kuid muuseum alustas süsteemset kogumistööd alles 2019. aastal. Varasemalt puudus ülevaade NUKU muuseumis olevatest teatrinukkudest ning nende säilitustingimuste ja kahjustuste analüüs. NUKU muuseum on Eestis ainus muuseum, mille peamine ülesanne on NUKU teatri ajaloo, lavastuste, tegevuse ja inimeste ning nukuteatrikunstiga seotud materjalide kogumine, säilitamine, uurimine ja tutvustamine.

Käesolev magistr töö tegeleb NUKU muuseumi teatrinukkude kogumise ja säilitamise analüüsimisega. NUKU muuseumis on sadu teatrinukke, kuid need on kataloogimata ja seega pole täpselt teada kui palju teatrinukke teatrinukukogus olla võiks. Lisaks sellele pole varasemalt kirja pandud teatrinukkude seisukorda ning sellest tulenevalt pole teada kuidas on säilitamistingimused teatrinukkudele mõjunud.

Magistr töö eesmärk on praktilise tööna kataloogida NUKU muuseumis asuvaid teatrinukke, luues teatrinukkudest nimekirja, mida on hiljem võimalik NUKU muuseumis edasi kasutada ja kataloogimist jätkata. Teatrinukud saavad kataloogimise käigus endale unikaalse numbri. Lisaks sellele hindan kõikide kataloogitud teatrinukkude seisukorda. Kõikidel teatrinukkudel, mille seisukord on rahuldav, halb või väga halb, määran ära ka peamised kahjustused. See annab võimaluse hiljem analüüsida, kas objektide seisukord on halvenenud või mitte.

Antud uurimistöö kirjalik osa põhineb suurel jaol praktilise töö käigus saadud informatsioonil. Magistr töö koosneb neljast suuremast peatükist: NUKU muuseum, muuseumikogu, säilitamine muuseumis ning soovitused teatrinukkude säilitamiseks ja dokumenteerimiseks. Töö esimene peatükk annab ülevaate NUKU muuseumi kujunemisest ja sarnastest asutustest nii Eestis kui ka välismaal. Teine peatükk keskendub NUKU muuseumi muuseumikogu korralduse põhimõtetele ja NUKU muuseumi teatrinukukogule. Peatükk annab ülevaate NUKU muuseumi teatrinukukogu kujunemisest ja objektidest, mida sealt leida võib.

Kolmandas peatükis on analüüsitud NUKU muuseumi säilitustingimusi, vaadates nii hoiustamiskohtasid kui ka hoiustamisega seotud probleeme. Lisaks sellele on välja toodud peamised kahjustused, mis teatrinukkudel esinevad. Nendeks kahjustusteks on porolooni vananemine, värvikadu, määrdumine, augud, purunemine, puuduvad osad ja mõningal määral valguskahjustused ning putukate, hallituse ja näriliste poolt põhjustatud kahjustused. Samas võivad mõned teatrinukud tänu oma kahjustustele olla ka väärtuslikumad. Teatrinukkudele

lisavad väärtust juurde kahjustused, mis on tekkinud lavastuse mängimise käigus. Teatrinukukogu pikaajaseks säilimiseks on hinnata teatrinukkude seisukorda. Selleks on peatükis ette antud seisukorra hindamise süsteem, mida on võimalik ka hiljem NUKU muuseumis kasutada.

Neljandas peatükis on välja toodud soovitusel säilitustingimuste ja dokumenteerimise parandamiseks lähtuvalt NUKU muuseumi võimalustest. Soovitusi järgides on võimalik tagada teatrinukkude pikaajane säilimine. Hoidlas ja näitusesaalis on vajalik jälgida vee, valgus, tolmu ja kahjurite võimalikku mõju teatrinukkudele. Stabiilset ruumikliimat aitab jälgida süsteemne temperatuuri monitoorimine. Mehaaniliste kahjustuste vältimiseks on oluline jälgida teatrinukkude kättesaadavust. Kahjustuste tekke ennetamiseks on vajalik korrektne pakendamine. Peatükis on välja toodud võimalused teatrinuku kohta käivate andmete kogumiseks.

NUKU muuseumi teatrinukke käsitlevat kirjandust varasemast ei ole. Küll aga on võimalik leida palju kirjandust muuseumikogude, erinevate kahjustuste ja säilitamistingimuste kohta nii eesti kui ka inglise keeles. Magistritöö oluliseks allikaks on külaskäigud muuseumitesse ja vestlused nii NUKU teatri ja muuseumi ning teiste muuseumite töötajatega. Lisaks sellele viibisin nädalasel praktikal Ljubljana nukumuuseumis, mis tegeleb hetkel samuti teatrinukkude kataloogimisega.

Magistritöös on kokku 100 lehekülge ja kolm lisa, millest üks on tööle lisatud ka digitaalselt. Lisa 1 on teatrinuku pass, kus on kirjeldatud 1956. aasta „Tuhkatriinu“ Võõrasema teatrinukku ja selle kahjustusi. Lisa 2 on teatrinukkude kataloog, mis on digitaalselt tööle lisatud. Seal on võimalik tutvuda praktilise töö käigus kataloogitud 681 teatrinuku andmetega. Lisa 3 on 2019. aastal esietendunud „Tõrksa taltsutuse“ Tranio teatrinuku valmise kirjeldus koos fotodega. Töö põhiosa sisaldab 48 illustratsiooni. Töös kasutatud allikate ja kirjanduse arv on 77.

Märksõnad: *teatrinukud, muuseumikogu, säilitamine, kahjustused, kataloogimine.*

Sisukord

Resümee.....	3
Sissejuhatus.....	7
1 NUKU muuseum	11
1.1 NUKU muuseumi kujunemine ja olemus	11
1.2 Sarnased asutused NUKU muuseumiga.....	14
1.2.1 Sarnased Eesti muuseumid	14
1.2.2 Sarnased välismaa muuseumid	17
2 Muuseumikogu	22
2.1 Muuseumikogu korralduse põhimõtted.....	22
2.2 NUKU muuseumi kogude korralduse põhimõtted ja kogumispõhimõtted.....	23
2.3 Ülevaade NUKU muuseumi kogu kujunemistest	26
2.4 Teatrinukud NUKU muuseumis.....	29
2.5 NUKU muuseumi teatrinukukogu ja selle kataloogimine	35
3 Säilitamine muuseumis.....	43
3.1 Säilitamise olulisus.....	43
3.2 Säilitustingimused NUKU muuseumis	45
3.2.1 Hoiustamiskohad.....	45
3.2.2 Hoiustamisprobleemid	49
3.3 Teatrinukkude peamised kahjustused.....	51
3.3.1 Porolooni (polüuretaan-ester vahu) vananemine	54
3.3.2 Värvikadu.....	55
3.3.3 Mäardumine	56
3.3.4 Augud.....	58
3.3.5 Purunemine	58
3.3.6 Puuduvad osad	59
3.3.7 Valguskahjustused	60

3.3.8	Putukate kahjustused.....	61
3.3.9	Hallitus ja närilised	62
3.4	Kahjustustest tulenevad väärtused	63
3.5	Teatrinuku seisukorra hindamise süsteem.....	64
4	Soovitused teatrinukkude säilitamiseks ja dokumenteerimiseks.....	66
4.1	Tingimused hoidlas ja näitusesaalis	66
4.2	Teatrinukkude pakendamine	69
4.3	Teatrinukkude seisukord	71
4.4	Teave teatrinukkude kohta	74
	Kokkuvõte.....	76
	Kasutatud allikad ja kirjandus.....	79
	Summary	84
	Lisa 1.....	87
	Lisa 2.....	97
	Lisa 3.....	98

Sissejuhatus

Käesolevas magistritöös „Teatrinukkude kogumine ja säilitamine NUKU muuseumis“ käsitlen NUKU muuseumi teatrinukkukogu kujunemist ja hetke seisukorda. NUKU muuseumi teatrinukud pärinevad suuremal jaol NUKU teatri repertuaarist kustutatud lavastustest. Varasemalt tegeles teatrinukkudega etenduse juht, kes hoidis neid oma laos ja vastavalt vajadusele laenutas. NUKU muuseumisse on teatrinukud jõudnud mõne viimase aasta jooksul. Seoses sellega muutus aktuaalseks teatrinukkude kogumine ja säilitamine. Varasemalt ei ole NUKU muuseumi teatrinukkukogu avalikkusele kättesaadav olnud ja seega pole uurijad sellega tegeleda saanud. NUKU muuseum ei ole hetkel võtnud kogusse vastu ühtegi museaali. Seega on antud magistritöö abiks tulevikus teatrinukkude museaaliks registreerimisel. Magistritöös eristan lavastustes kasutatud teatrinukke mängimiseks mõeldud nukkudest ehk mänguasjadest.

Antud magistritööl on nii kirjalik kui ka praktiline osa, mille viisin läbi NUKU muuseumi teatrinukke kataloogides ja teatrinukkude peamisi kahjustusi analüüsides. Magistritööga annan ülevaate saadud tulemustest. Eesmärk on kataloogida teatrinukke, mis asuvad NUKU muuseumi kolmes hoidlaruumis, sest varasemalt puudus ülevaade, kui palju ja millised teatrinukud NUKU muuseumis on. Küll aga paiknevad paljud teatrinukud veel teatri laos ning teistes tööruumides ja nendega ma antud magistritöös ei tegele. Eeldatavaks teatrinukkude arvuks on varasemalt olnud 500–800 teatrinukku, kuid täpne arv selgub kataloogimise käigus kui kõik teatrinukud on üles märgitud. Eelnevalt puudub ülevaade teatrinukkude seisukorrast ning seega on eesmärk määrata kataloogimise käigus teatrinukkude seisukord, et järgmise inventuuri ajal oleks võimalik hinnata seisukorra muutust. Lisaks panen kirja peamised kahjustused juhul kui seisukord on rahuldav või halvem. Magistritöö käigus töötan välja teatrinuku passi NUKU muuseumi teatrinukkude kirjeldamiseks ja tabeli nukumeistritele oma töö jäädvustamiseks. Paralleelselt magistritööga kirjutan dokumenti „NUKU muuseumi kogude korralduse põhimõtted ja kogumispõhimõtted“, mille tulemust samuti magistritöös esitlen. Lisaks annan magistritööga soovitusi, kuidas teatrinukkude säilitamistingimusi ja dokumenteerimist parandada vastavalt NUKU muuseumi võimalustele.

Antud töö lihtsustab kogude täiendamise komisjonil teatrinukkude museaaliks vastu võtmist. NUKU muuseum liitus 2015. aastal muuseumite infosüsteemiga MuIS. MuIS on veebipõhine keskkond, kus on võimalik muuseumikogude üle arvestust pidada ja neid hallata. Lisaks sellele teeb MuIS nii erialaspetsialistidele kui kõigile teistele huvilistele muuseumites leiduva

informatsiooni kättesaadavaks.¹ MuISis on võimalik kultuuriväärtusega asjad elektrooniliselt arvele võtta. Selleks on vaja teostada asjade esmane dokumenteerimine, kus on kirjas esialgne nimetus, autor, esmane lühikirjeldus ja taustateave, seisund, kahjustused ning üleandja. Järgnevalt on vajalik viia läbi muuseumikogu täiendamise ja asja muuseumisse hoiule võtmise komisjoni koosolek. Seal tehakse otsus, kas objekt võetakse museaaliks või mitte. Museaaliks arvamine toimub infosüsteemis, kus kantakse sisse nii esmase dokumenteerimise käigus kirja pandud info kui ka museaali muuseumile omandamise viis. Kui oli tegemist ostuga, siis pannakse kirja ka selle hind. Lisaks kantakse sisse asjaga seotud autoriõiguste kuuluvus ja digitaalne kujutis. Juhul kui on tegemist samaliigiliste asjade kogumiga, siis võib andmed esitada koondkandena.² Magistritöö käigus kataloogitud teatrinukud ongi esmane dokumenteerimine ning sellest järgmine samm on teatrinukkude museaaliks võtmise otsus.

NUKU muuseum avati 7. märtsil 2010. aastal. See rajati lähtuvalt NUKU teatri vajadusest ja soovist teatri kõrval omada ka hoiu- ja näitusepaika teatrinukkudele. Sellest tulenevalt loodi esimene püsiekspositsioon, kus võis näha sadu teatrinukke. Muuseumi algusaastatel olid tähtsal kohal erinevad virtuaalsed lahendused edastamaks teavet nukuteatri kohta, kuid aja jooksul on see muutunud. Täna on vahetunud püsiekspositsioon ja lisandunud uusi tegevusvõimalusi. NUKU muuseumis on olnud mitmeid ajutisi näitusi ning muuseum on tihedalt seotud kõrval asuva teatriga. NUKU muuseum pakub erinevaid haridusprogramme ja loovust arendavaid tegevusi.³

Varasem käsitus NUKU muuseumi teatrinukkude kataloogimisest või kahjustustest puudub. Küll aga võib leida eestikeelset kirjandust erinevate materjalide säilitamise kohta, mis on abiks ka teatrinukkudega tegelemisel. Ühe näitena saab välja tuua 2019. aastal ilmunud Karoliine Koroli raamatu „See „igavene“ plastmass!“, kust on võimalik leida abistavat informatsiooni teatrinukkude säilitamiseks. Lisaks sellele kaks Kurmo Konsa raamatut – „Konserveerimisbioloogia“, mis ilmus 2006. aastal ja „Artefaktide säilitamine“, mille ilmumise aasta on 2007. Lisaks nendele olen kasutatud erinevaid ingliskeelseid autoreid. Antud magistritöö kirjutamisel oli oluliseks autoriks Zala Kalan, kes on Ljubljana nukuteatri ja muuseumi teatrinukkude konservaator.⁴ Tema on mitme artikli autoriks, mis käsitlevad just

¹ Muuseumite infosüsteem MuIS, <https://www.muinsuskaitseamet.ee/et/muuseumide-infosusteem-muis> (vaadatud 28. IV 2020).

² Muuseumide andmekogu asutamine ja põhimäärus. <https://www.riigiteataja.ee/akt/109042019003> (vaadatud 28. IV 2020).

³ Muuseumist, <http://www.nuku.ee/et/muuseumist> (vaadatud 7. XII 2019).

⁴ Zala Kalan <https://si.linkedin.com/in/zala-kalan-676306151> (vaadatud 28. IV 2020).

teatrinukkude konserveerimist. Lisaks sellele käisin antud magistritöö kirjutamise raames Zala Kalani juures nädalasel praktikal Ljubljana nukuteatri muuseumis. Eesmärgiks oli tutvuda sealse teatrinukukoguga, kataloogimisega ja saada nõuandeid tõhusamaks teatrinukkude säilitamiseks. Peale selle kasutan magistritöö kirjutamiseks informatsiooni, mis on saadud intervjuudest ja kirjavahetustest.

Käesoleva magistritöö praktilises osas loon NUKU muuseumi teatrinukkude kataloogi, kuhu on võimalik tulevikus teatrinukke lisada. Kataloogi tegemiseks uurin teatrinukkude, mis asuvad NUKU muuseumi kolmes hoidlaruumis. Kataloogimise käigus teen kindlaks nende päritolu, annan teatrinukkudele unikaalse numברי, määrän ära mis lavastusest teatrinukk pärineb, kes olid lavastaja ja kunstnik. Võimalusel panen kirja teatrinuku karakteri nime ja näitleja, kes teatrinukuga mängis. Lisaks määrän ära teatrinuku seisukorra. Praktilise töö käigus määrän ära peamised teatrinukkude kahjustused. Peale selle alustan teatrinukkude fotograferimisega. Vastavalt NUKU muuseumi võimalustele parandan teatrinukkude säilitamise tingimusi.

Praktilise töö tegemisel on suur abi teatrilavastuste kavadest ja fotodest, millega on võimalik tutvuda NUKU teatri arhiivis. Peale selle saab teatrinukke tuvastada vesteldes NUKU teatri vanemate töötajatega, kes veel mäletavad teatrinukkude päritolu. Palju kasu on teatrinukkude kataloogimisel ka NUKU teatri kodulehelt leitavast teatri repertuaarist, mis on digitaalsel kujul olemas aastatest 1952–2016. Väga mahuka NUKU teatri ajalugu kokkuvõtva raamatu „65 aastat Eesti kutselist nukuteatrit. Ajalugu ja kroonikad“ on koostanud Eike Värk aastal 2004, mida on samuti võimalik kasutada teatrinukkude tuvastamisel.

Käesolev magistritöö on jaotatud nelja suuremasse peatükki, millest esimene käsitleb NUKU muuseumit. Selles peatükis annan ülevaate, millise muuseumiga on tegemist ning NUKU muuseumi kujunemisest, olemusest ja hetke olukorrast. Peatükis toon näiteid teistest sarnastest asutustest, mille kogudes võib leida teatrinukke või sarnaseid objekte. Lisaks käsitlen kolme Baltikumis olevat nukuteatrit, mille juurde kuulub ka oma muuseum. Põhjalikuma ülevaate annan Ljubljana nukuteatri muuseumist, millega on NUKU teatril ja muuseumil tihedad sidemed ja kus magistritööd kirjutades praktikal käisin.

Teises peatükis käsitlen muuseumikogu korralduse põhimõtteid ning selle olulisust. Kõige suurem osa antud peatükis kuulub NUKU muuseumi teatrinukukogu kujunemisele ja olemusele. Peatükis toon välja tulemused, milleni jõudsin teatrinukke kataloogides. Annan

ülevaate loodud teatrinuku passist ja teatrinukkude nummerdamisest. Hetkel tegeleb NUKU muuseum pigem teenindustegevusega, mis põhineb ekspositsioonil, ajutistel näitustel ja haridustegevuses. Muuseumiseadusest lähtuvalt on muuseumi ülesanne lisaks vaimse ja materiaalse kultuuripärandi vahendamisele, seda ka koguda, säilitada ja uurida.⁵ Sellest lähtuvalt on kõikidel muuseumitel vajalik tegeleda lisaks haridusprogrammide pakkumisele ka objektide kogumise ja säilitamisega, mis oli NUKU muuseumis varasemalt kitsaskohaks. Täna on NUKU muuseum liitunud muuseumide infosüsteemiga MuIS ning peagi on võimalik selle kaudu uurijatele NUKU muuseumi teatrinukukogu tutvustada.⁶

Kolmandas peatükis käsitlen säilitamist muuseumis, kus annan ülevaate NUKU muuseumi hoidlaruumidest ja analüüsin hoiustamisprobleeme. Väga olulisel kohal antud peatükis on teatrinukkude kataloogimise tulemusena selgunud teatrinukkude peamised kahjustused koos illustreeriva materjaliga. NUKU teatris valmistatakse teatrinukke enamasti poroloonist või papjeemašest ja seega analüüsin nende materjalide vananemist. Samas lisavad mõned kahjustused teatrinukkudele väärtust juurde ning seda uuringi eraldi alapeatükis. Selleks et oleks võimalik anda hinnangut teatrinukkude seisukorrale, on vajalik luua teatrinukkude seisukorra hindamise süsteem, mille alusel ka edaspidi määrata teatrinukkude seisukord. See aitab jälgida teatrinukkude seisukorra muutust ajas.

Viimases peatükis annan vastavalt praktilise töö tulemustele soovitusi teatrinukkude säilitamiseks ja dokumenteerimiseks NUKU muuseumis. Selles peatükis lähtun just NUKU muuseumi võimalustest, sealjuures tuleb jälgida, et elementaarsed säilitustingimused oleksid teatrinukkudele tagatud. Annan soovitusi vastavalt eelnevas peatükis välja toodud puudustele. Lisaks sellele teen ettepanekuid teatrinukkude pakendamiseks. Kataloogimise käigus tutvun erinevate teatrinukkudega ja lähtuvalt saadud informatsioonist, pakun välja võimalikud variandid teatrinukkude kaitseks. Annan ülevaate koostöös nukumeistritega loodud tabelist, kus on kirjas kõik materjalid ja tehnikad, mida nad on kasutanud teatrinukkude valmistamiseks. See annab tulevikus võimaluse konservatoritel saada täpset teavet selle kohta, millest teatrinukud koosnevad. Lõpetuseks annan soovitusi kuidas NUKU muuseumi edasises töös teatrinukke kirjeldada.

⁵ Muuseumiseadus, <https://www.riigiteataja.ee/akt/110072013001> (vaadatud 8. XII 2019).

⁶ Muuseumi kogud, <https://www.muis.ee/catalogue> (vaadatud 8. XII 2019).

1 NUKU muuseum

1.1 NUKU muuseumi kujunemine ja olemus

NUKU muuseum on NUKU teatri juurde kuuluv muuseum, mille eesmärk on NUKU teatri ajaloo ja nukuteatrikunsti materjalide kogumine, säilitamine ja uurimine. NUKU teater (esialgne nimi Eesti Riiklik Nukuteater) rajati 1952. aastal ja tegemist on ainukese professionaalse nukuteatriga Eestis.⁷ Esialgse tuumiku moodustasid näitlejad Noorsooteatrist ja Draamateatrist, kus varasemalt oli juba loodud nukutrupp. Teatri peanäitejuhiks (tänapäevase nimega kunstiline juht) sai Ferdinand Veike ja peakunstnikuks Raivo Laidre. Kuna teater rajati Lõuna-Eesti teatri alusel, siis puudusid esialgu nukuteatri spetsiifikale vajalikud nukuskulptor ja nukutehnik ja esimesel hooajal valmistas kõik teatrinukud Raivo Laidre. Teatrinuku mehaanikaga aitas teda lavastusala juhataja Vello Kaljumaa. Peagi see probleem lahendati ning nukutöökojas töötasid kunstnik, skulptor, nukutehnik ja õmbleja, kes valmistasid iga lavastuse tarvis keskmiselt 15 teatrinukku, kostüüme ja rekvisiite. Samas oli nii ruumi kui ka tööjõu puudus ja uute teatrinukkudega ei saadud sageli õigeaegselt valmis.⁸

1960. aastate lõpus alanud teatriuuendused tekitasid teatava lõhe alalhoidlikuma vanema põlvkonna ja uuendusmeelsete noorte vahel, kes olid orienteerunud läände ja said innustust avangardsest teatrist välismaal.⁹ Teatriuuendused ei jätnud puutumata ka nukuteatrit. Rein Agur, kes oli lõpetanud Leningradi (tänapäevase Peterburi) Teatriinstituudi nukunäitleja eriala, soovis lavastada midagi uut ja mitte traditsioonilisel viisil nagu seda oli varem nukuteatris tehtud. Tema eestvedamisel ei mänginud näitlejad enam ainult sirmi taga ning leiti uusi viise lavastuste tegemiseks. Sel perioodil oli nukuteatris kaks erinevat suunda. Üheks suunaks oli Ferdinand Veike alalhoidlik, traditsioone austav ja seniseid reegleid ning tõekspidamisi järgiv klassikaline nukuteater. Teiseks oli Rein Aguri lähenemine, kelle suunaks oli olemasolevat nukuteatri mudelit lammutada püüdev ja uusi radu otsiv eksperimenteeriv teater.¹⁰

1970-ndad tõid kaasa laval inimsuhete üle kandmise loomtegelastele või ka elutuile esemetele. Kümnendi lõpus oli teater loominguliste sisepingete tõttu kaheks vastandlikuks leeriks

⁷ M. Usk, intervjuu. Küsitles autor, 15. III 2020. Lindistus autori valduses.

⁸Eike Värk, 65 aastat Eesti kutselist nukuteatrit. <http://www.nuku.ee/e-raamat/index.html> (vaadatud 10. IV 2020).

⁹ M. Pesti, Eesti teatri 100 aastat. Tallinn: Post Factum, 2018, lk 90-91.

¹⁰ Eike Värk, 65 aastat Eesti kutselist nukuteatrit. <http://www.nuku.ee/e-raamat/index.html> (vaadatud 10. IV 2020).

lõhenenud. Selle situatsiooni tõttu jäi Ferdinand Veike pikemaks ajaks haigeks ja oli teatritööst eemal enam kui aasta ning lõpuks pidi ta tervise tõttu loobuma peanäitejuhi kohast. Pärast seda sai peanäitejuhiks Rein Agur. 1980-ndatel tunti taas vajadust teatrina uueneda. Sel perioodil võis nukuteatris märgata püüdu mitte mängida ainult teatud eas lastele, vaid teha just head nukuteatrit, mis oleks ühtaegu vastuvõetav nii noorele kui ka vanemale teatrihuvilisele. Peamiseks ülesandeks sai kanda publikuni mõttesügavat poeetilist sõnumit. Teatris oli 1980. aastatel kõige suuremaks probleemiks ruumipuudus, sest Lai 1 hoonet tuli jagada ALMAVÜ-ga (Armee, Lennuväe ja Merelaevastiku Abistamise Vabatahtlik Ühing), kuid 1990-ndatel õnnestus Lai tänav 1 hoone nukuteatril täielikult endale saada.¹¹

Pärast Rein Agurit pidasid peanäitejuhi ametit 1992. aastal Ülo Vihma. Peale teda aastatel 1993–1997 Eero Spriit, kelle juhtimise käigus samuti mitmed uuendused toimusid ja rõhku pandi rohkem visuaalile. Aastatel 1997–1999 juhtis nukuteatri repertuaari Allan Kress ning pärast teda aastatel 1999–2000 Evald Hermaküla. 2000. aastal sai kunstiliseks juhiks Andres Dvinjaninov, kellega koos tuli teatrisse direktoriks Meelis Pai.¹²

Sel perioodil hakati teatris üha pingsamalt mõtlema muuseumi rajamise peale, kuid see idee, et teatri kõrval tegutseks ka muuseum, oli olnud ka varasematel peanäitejuhtidel.¹³ Näiteks leidis Rein Agur juba 1987. aastal, et laps, kes tuleb NUKU teatrisse, ei tuleks mitte etenduse alguseks, vaid palju varem ja et ka pärast etendust oleks lapsel teatris tegevust. Lapsel peaks olema võimalus ise teha nukuteatrit nii sirmiga kui ka sirmita. Teatris peaks olema muinasjututoad, mida oleks võimalik muuta ning pildigalerii.¹⁴

2000. aastatel hoiti teatrinukke nukukastides teatri ladudes või lahtiselt teatri ruumides. Teatril puudusid võimalused hoiustada repertuaarist kustutatud lavastuste teatrinukke.¹⁵ NUKU muuseumi rajamise peamiseks põhjuseks sai teatrinukkude eksponeerimine, nende lugude jutustamine, mille kaudu sai tutvustada ka NUKU teatri ajalugu ja inimesi. Samas oli teada, et muuseumisse mahub teatrinukke üsna piiratud hulgal. Oluline roll muuseumi loomisel oli ka nukuteatrikunsti tutvustamine laiemalt ning interaktiivsus.¹⁶ NUKU muuseum avati teatri

¹¹ Eike Värk, 65 aastat Eesti kutselist nukuteatrit. <http://www.nuku.ee/e-raamat/index.html> (vaadatud 10. IV 2020).

¹² Samas.

¹³ M. Usk, intervjuu. Küsitles autor, 15. III 2020. Lindistus autori valduses.

¹⁴ Teleekskursioon: Nukuteater, 1987, <https://arhiiv.err.ee/vaata/teleekskursioon-nukuteater> (vaadatud 27. IV 2020)

¹⁵ M. Usk, intervjuu. Küsitles autor, 15. III 2020. Lindistus autori valduses.

¹⁶ K. Kuusemets, kirjavahetus autoriga, 5. V 2020.

kõrvalhoones 7. märtsil 2010. aastal. Ekspositsioon koosnes sadadest teatrinukkudest.¹⁷ Esimese ekspositsiooni kunstnikuks oli Kalju Kivi, kuid tema ei tegelenud kõikide ruumidega. Nukuteatri ajalugu tutvustava ekspositsiooni seadis paika Gunta Randla. Teatrinukkude valimisel olid abiks ka teised NUKU teatri töötajad.¹⁸

2010. aastal kui Nunne tänav 8 majas hakkas tegutsema nii nukukunsti keskus kui ka muuseum, koonduti ühisnime NUKU alla. 2011. aastal sai teatri kunstiliseks juhiks Vahur Keller. 2013. aastal, mil loodi sihtasutus NUKU hakkas teatrit ja muuseumit juhtima Joonas Tartu ja kunstiline juht oli Taavi Tõnisson, kes täitis seda rolli 2017. aastani. Pärast teda võttis kunstilise juhi rolli üle Mirko Rajas, kes tegutseb selles ametis tänaseni.¹⁹

Sarnaselt teatri arengule on ka NUKU muuseum oma 10 tegutsemisaasta vältel olnud pidevas arengus. Algusaastatel tegeles muuseumiga Kati Kuusemets, kes töötab NUKU teatris kirjandustoimetajana. Tema kureeris muuseumi ajutisi näitusi. Näiteks toimusid Rein Aguri 75. juubelile pühendatud näitus tema puuskulptuuridest, Are Uder 60 näitus ja Helle Laas 70 näitus, aga ka erinevaid teemanäitusi. Tema eestvedamisel alustasid programmid „Muuseum ärkab ellu“ ja „Kohtumised nukkudega“ ning lisaks pakuti teisi publikuprogramme.²⁰ 2014. aastal sai muuseumi juhatajaks Maria Usk, kes on lõpetanud Eesti Muusikaakadeemia Kõrgema Lavakunstikooli magistriõppe nukuteatrikunsti eriala.²¹ Tema asus peamiselt arendama muuseumi haridustegevust ning võttis enda peale ka kuraatori rolli. Koos nukumeister Annika Aedma ning peakunstnik Britt Urbla-Kelleriga valmis nende esimene näitus varjuteatrist „Peidus pool“, millega kaasnes varjuteatri temaline ekskursioon. Sealt alates hakkas Maria Usk välja töötama võimalust muuta ekspositsiooni kontseptsioon lähtudes erinevatest teatrinukkude liikidest. See sai teoks 2016. aastal, mil toimus suurem remont ka teatrimajas ja valmis uus suur teatrisaal, mis sai nimeks Ferdinandi saal ning kuhu mahub üle 400 pealtvaataja.²²

Koos remondiga lisandus muuseumile paar uut ruumi ekspositsiooni ja haridustegevuse jaoks. Uus püsiekspositsioon on üles ehitatud lähtudes teatrinukkude liikidest ja teatri ametitest. Igas ruumis on võimalik tutvuda erineva liigi ja ametiga. Varasema püsiekspositsiooniga võrreldes on teatrinukke eksponeeritud korraka tunduvalt vähem, kuid ekspositsiooni kontseptsioon

¹⁷ M. Usk, intervjuu. Küsitles autor, 15. III 2020. Lindistus autori valduses.

¹⁸ K. Kuusemets, kirjavahetus autoriga, 5. V 2020.

¹⁹ Teatrist, <http://www.nuku.ee/et/teatrist> (vaadatud 10. IV 2020)

²⁰ K. Kuusemets, kirjavahetus autoriga, 5. V 2020.

²¹ Maria Usk, https://www.etis.ee/CV/Maria_Usk/eng?tabId=CV_EST (vaadatud 5. V 2020).

²² M. Usk, intervjuu. Küsitles autor, 15. III 2020. Lindistus autori valduses.

võimaldab neid vahetada vastavalt ruumile sagedamini.²³ Kuna korraga oli eksponeeritud vähem teatrinukke, tõusis seda teravamalt päevakorrale teatrinukkudele sobilike hoiuruumide leidmine ning nende süstematiseerimine ja kirjeldamine.

NUKU muuseum kannab NUKU teatri kõrval lavastustegevuse täiendavat rolli, püüdes pakkuda küllastajatele võimalust saada täpsemalt teada, mida laval nähti ja kogeti või valmistada publikut ette teatrikülastuseks.²⁴ NUKU teatri kunstilise juhi Mirko Rajase sõnul seisneb NUKU muuseumi väärtus NUKU teatri ajaloo talletamises. Muuseumikogu ja ekspositsiooni abil on võimalik väärtustada seda, mida varasemalt teatris on tehtud, aga tutvustada ka seda, mida hetkel teatris tehakse. Samas on oluline teatril ja muuseumil koos areneda ning tihti pakub väljakutset just ühisosa leidmine.²⁵

Tänaseks on muuseumis lisaks juhatajale kaks muuseumi kuraatorit ja kaks poole kohaga muuseumi juhendajat. Muuseumi töötajate ülesandeks on teha kõike, mis on muuseumiga seotud – muuseumisaali korrashoid ja küllastajatega suhtlemine; näituste kureerimine, planeerimine ja ülespanek; haridusprogrammide väljatöötamine ja läbiviimine; tegelemine muuseumikoguga; muuseumi esindamine väljaspool muuseumit. Muuseumi arenedes ja teatrinukkukogu kasvades on saadud aru vajadusest tööülesandeid täpsemalt määratleda. Tulevikus oleks soov muuseumi töötajate hulgas näha ka koguhoidjaid ja teadureid.²⁶

1.2 Sarnased asutused NUKU muuseumiga

1.2.1 Sarnased Eesti muuseumid

NUKU muuseum on Eestis ainukene teatri kõrval tegutsev muuseum. Küll aga võib sarnasusi leida nii mõnegi Eesti muuseumi koguga, kuid peamine erinevus seisneb selles, kuidas objektid muuseumikogusse jõuavad ning kuidas neid pärast kasutatakse. NUKU muuseumi kõige suurem osa objektidest on pärit NUKU teatri repertuaarist kustutatud lavastustest. Seega võib öelda, et NUKU teater loob muuseumile ise kõik tulevased museaalid. Muuseumikogu on pidevkasutuses ja sealseid objekte laenutatakse nii teatri kui ka muuseumi igapäevatöö tarbeks. Muuseumikogus olevaid teatrinukke kasutatakse etendustes, toimuvad kohtumised näitleja ja tema teatrinukkudega ning neid võetakse laenuks etenduste proovide jaoks, kunstnikele ja

²³ M. Usk, intervjuu. Küsitles autor, 15. III 2020. Lindistus autori valduses.

²⁴ Samas.

²⁵ Samas.

²⁶ Samas.

lavastajatele uurimiseks ning vajadusel ka nukumeistritele näidisteks. Järgnevalt annan lühiülevaate Eesti muuseumitest, mille kogudes võib leida teatrinukke.

NUKU muuseumiga kõige sarnasemaks saab pidada Eesti Teatri- ja Muusikamuuseumit, mis sai alguse 1924. aastal, kui alustati muusikakogu esimeste materjalide kogumisega. Teatrimuuseumi Ühing asutati 1937. aastal, mille eesmärgiks oli koguda teatrialaseid materjale. Kui ühing likvideeriti, siis liideti kogu Muusikamuuseumiga. Muuseumi teatrikogusse kuulub üle 700 teatri- ja isikufondi.²⁷

Lähtudes 2014. aastal valminud Eesti Teatri- ja Muusikamuuseumi kogumispõhimõtete dokumendist, on 2014. aasta seisuga Nukuteatri nukkude kogus 337 museali, kuhu kuuluvad Nukuteatri lavastuste teatrinukud aastatest 1945–2000. Kogu annab ülevaate nukumeistrite loomingu, ajaloo ja erinevatel aegadel kasutatud valmistamistehnoloogiatest. Teatrinukkudest kogub muuseum edaspidi parimate ja auhinnatud lavastuste ja Eesti lavastuskunstnike loomingu paremiku kuuluvaid teatrinukke. Samas ei koguta näiteks üleni poroloonist teatrinukke, sest need ei ole säilitamiskindlad. Eesti Teatri- ja Muusikamuuseum ei tegele harrastusteatri teatrinukkude kogumisega.²⁸

Võrreldes Eesti Teatri- ja Muusikamuuseumi kogus leiduvaid teatrinukke NUKU muuseumi teatrinukkudega, saab välja tuua, et on juhuseid, kus sama lavastuse teatrinukke leidub mõlema muuseumi kogudes. See tuleneb sellest, et enne NUKU muuseumi rajamist, anti suur hulk säilinud, kuid enamasti halvas seisukorras teatrinukke Eesti Teatri- ja Muusikamuuseumile, kuna NUKU teatril polnud neid võimalik hoida. Samas ei antud alati lavastuse täiskomplekti, vaid püüti igast lavastusest jätta mõni teatrinukk teatrisse alles.²⁹ Tänapäevase seisuga annab NUKU teater kõik teatrinukud NUKU muuseumile.

Eesti Teatri- ja Muusikamuuseumi kogu kasutatakse teemanäitustel, trükistes, reklaamis, suveniiride motiivideks ja teadlaste uurimustöödeks. Lisaks sellele laenutatakse oma kogu teistele muuseumitele näituste korraldamiseks. Sellest kogust on laenutatud mitmed teatrinukud ka NUKU muuseumile.³⁰ Suurim erinevus kasutuse osas on aga selles, et NUKU muuseum laenutab teatrinukke ka teatritööks vajalikul otstarbel.

²⁷ Eesti Teatri- ja Muusikamuuseumi kogu, <https://www.ajaloomuuseum.ee/muuseumist/kogud-ja-teadus/eesti-teatri-ja-muusikamuuseumi-kogu> (29.II.2020)

²⁸ Eesti Teatri- ja Muusikamuuseumi kogumispõhimõtted. 07.11.2014 nr 19.

²⁹ K. Kuusemets, kirjavahetus autoriga, 5. V 2020.

³⁰ Eesti Teatri- ja Muusikamuuseumi kogumispõhimõtted. 07.11.2014 nr 19.

Mõningaid sarnasusi võib leida Tallinna Linnamuuseumi mänguasjade koguga, kus on arvel ligi 3200 museaali. Sealses kogus on palju nukke erinevatest materjalidest, aga on ka üksikuid teatrinukke. Samas muuseum otseselt teatrinukkude kogumisega ei tegele.³¹ Nende kogus ei ole teadaolevalt mitte ühtegi NUKU teatrist pärit teatrinukku ja seetõttu pole põhjust museaale ka aktiivselt kasutada teatri tegevustes. Tallinn Linnamuuseumi üks hoidlatest asub NUKU muuseumi hoidlaga samas majas, kus on loodud väga head tingimused mänguasjade hoiustamiseks. Seega on NUKU muuseumil võimalik Linnamuuseumi hoidla endale eeskujuks võtta ja sarnaselt neile oma hoidlaruumi ja kogu korrastada.³²

Tartu Mänguasjamuuseumi kogus on samuti teatrinukke ja varasemas ekspositsioonis oli eraldi näitus teatrinukkudest, kus oli külastajatel võimalus ka erinevate teatrinuku liikidega mängida. Hetkel on need teatrinukud hoiustatud Tartu Mänguasjamuuseumi hoidlas karpides. Lisaks NUKU muuseumiga sarnasele muuseumikogule tegutseb muuseumi kõrval teater nimega Teatri Kodu, kus mängitakse lavastusi ka teatrinukkudega.³³ Tartu Mänguasjamuuseum keskendub oma kogumiskavas Eesti lastekultuuris oluliste esemete kogumisele, säilitamisele, uurimisele ja eksponeerimisele. Muuhulgas tegeletakse ka teatrinukkude kogumisega. Esimeseks eelistuseks on Eesti lastekultuuris olulised teatrinukud.³⁴ Seega võib väita, et Tartu Mänguasjamuuseumi näol on tegemist NUKU muuseumile väga sarnase struktuuriga muuseumiga. Suurim erinevus seisneb aga selles, et NUKU muuseum ei kogu mänguasju kui neid ei ole lavastustes kasutatud.

Lisaks saab eraldi vaadata muuseume, mis on loodud sarnaselt NUKU muuseumiga institutsiooni kõrvale, säilitamiseks selle asutuse ajalugu. Nende muuseumite kogud erinevad küll NUKU muuseumi omast, kuid sarnasuseks saab pidada seda, et kogutakse objekte, mis on olulised antud asutusele, mille kõrval muuseum tegutseb. Mitmete Eesti ülikoolide juurde on loodud muuseumid. Näiteks Tallinna Ülikooli muuseum, mis kogub oma institutsiooniga seotud ajalugu. Muuseum kogub esemeid, fotosid, raamatuid ja teisi materjale, mis kajastavad ka ülikooli eelkäijate ajalugu.³⁵ Lisaks on TalTechi kõrval Tallinna Tehnikaülikooli muuseum, mis sai alguse juba 1971. aastal. Muuseum eesmärk on tutvustada Tallinna Tehnikaülikooli ajaloo, muuseumikogu ja kaasaja teadussaavutuste kaudu tehnikateadust ja ülikooliharidust.³⁶

³¹ Mänguasjad, <https://linnamuuseum.ee/linnamuuseum/kogud/manguasjad/> (vaadatud 29.II.2020).

³² K. Hiiesalu, M. Neidorp, suuline vestlus autoriga ja külaskäik hoidlasse, 10.II.2020.

³³ H. Grauberg, suuline vestlus autoriga ja külaskäik hoidlasse, 15.I.2020.

³⁴ H. Grauberg, kirj vahetus autoriga. Tartu Mänguasjamuuseumi kogumiskava. 6. III.2020.

³⁵ Muuseumikogud, <https://www.tlu.ee/muuseum/muuseumikogud> (vaadatud 10. III.2020).

³⁶ Tallinna Tehnikaülikooli Muuseumi kogumispõhimõtted, <https://www.ttu.ee/asutused/muuseum/muuseumist/kogumispohimotted/> (vaadatud 22. IV.2020).

Kõige suurema muuseumina paistab silma Tartu Ülikooli muuseum, mille nime alla koonduvad Tartu Ülikooli kunstimuuseum, Tartu Ülikooli muuseum toomikirkus, Tartu tähetorn ja Vana anatoomikum.³⁷

Lisaks ülikoolidele on oma muuseumi ka teistel asutustel. Teemamuuseumina saab välja tuua näiteks A. Le Coq muuseumi, mille ekspositsioonist ja kogudest võib leida palju esemeid, mis on seotud õllevalmistamise ja õllekultuuriga nii Eestis kui ka välismaal. Kuigi põhiliseks rõhuasetuseks on asutuse ajalugu ja objektid, mis on pärit just konkreetsest õlletehasest, siis tegeletakse ka üldisemalt õllekultuuri käsitlevate temadega.³⁸ Samuti on oma muuseum näiteks Eesti Pangal, kus säilitatakse Eesti Vabariigis käibinud maksevahendeid alates 1918. aastast ning lisaks sellele võib sealt leida dokumente, esemeid ja fotosid.³⁹

Kokkuvõtlikult võib öelda, et Eestist võib leida sarnasusi NUKU muuseumiga nii muuseumikogu kui ka struktuuri poolest. Kõige suurema erinevusena saab siiski välja tuua kogude kasutuse. NUKU muuseumi kogudes leiduvaid objekte kasutatakse aktiivselt teatritöös. See tuleneb ilmselt teatri eripärast, kus on harjutud kasutama erinevaid rekvisiite, kostüüme ja muid objekte, mis lavastusest järgi jääb, ka uutes lavastustes. Seda tehakse sellisel juhul kui neid on võimalik ümber teha või tegemist on piisavalt neutraalsete objektidega. Seevastu täna puudub ümbertegemise võimalus nendele objektidele, mis on jõudnud NUKU muuseumikogusse ja neid on võimalik kasutada originaalkujul, mida ka aktiivselt tehakse.

1.2.2 Sarnased välismaa muuseumid

Välismaal võib leida teatrinukke erinevate muuseumide kogudes, olgu need siis etnoloogia-, ajaloo- või teatrimuuseumid. Kõige rohkem on neid aga nukumuuseumites või nukuteatrite kõrval tegutsevates muuseumites. Rahvusvahelise nukuteatrite ühenduse UNIMA andmetel on maailmas kokku 218 nukumuuseumit.⁴⁰ Kuigi nukuteatrid on juba varem asutatud, siis muuseumid ja näitused nende juures on suhteliselt uus nähtus. Tänapäevaks on paljude välismaal tegutsevate nukuteatrite juures kas muuseumid või tehakse kogutud teatrinukkudest näitusi teatri fuajeedes. NUKU teater teeb koostööd teiste Baltikumi nukuteatritega. Ka nendes nukuteatrites on oma väikesed muuseumid, kus kasutatakse aktiivselt muuseumikogus olevaid teatrinukke erinevateks publikule suunatud tegevusteks. Järgnevalt annan lühiülevaate kolmest

³⁷ Struktuur, <https://www.muuseum.ut.ee/et/node/206> (vaadatud 22. IV 2020).

³⁸ Õllemuuseum, <https://www.alecoq.ee/ollemuuseum/muuseum/> (vaadatud 10. III 2020).

³⁹ 13 000 museaali, <https://muuseum.eestipank.ee/et/13-000-museaali> (vaadatud 22. IV 2020).

⁴⁰ Directory of Puppetry. Museums. https://www.unima.org/en/useful-information/directory-of-puppetry/?fwp_annuaires-en=museum (vaadatud 26. IV 2020).

Läti ja Leedu nukumuuseumitest. Lisaks sellele keskendun pikemalt Ljubljana nukuteatri muuseumile.

Riias asuv nukuteater (Latvijas Leļļu teātris) avati 1944. aastal ja nende üheks tänaseks eesmärgiks on koguda, säilitada ja arhiveerida teadmisi, kogemusi ja meisterlikkust, mis on saadud aastate jooksul nukuteatrikunsti praktiseerides. Nende soovivad anda kogutud teadmisi edasi tulevastele põlvvedele. Nukuteatril on ühest ruumist koosnev muuseumi ruum, kus on eksponeeritud teatrinukud.⁴¹ Kahjuks puudub teatri kodulehel pikem informatsioon selle kohta, mida nad muuseumis täpsemalt teevad. Küll aga võib öelda, et sarnaselt NUKU muuseumile on nende soov koguda ja säilitada oma teatriga seotud materjale.

Vilniuses tegutseva „Lėlė“ nukuteatri juure loodi muuseum vajadusest hoida alles 1958. aastast alates teatrisse kogunenud teatrinukke, maske, lavakujunduste elemente, plakateid ja kõike muud, mis lavastusest üle jääb. Kurbusega vaadati kuidas kunstnike ja nukumeistrite töö teatri laos hävines. Selle tulemusena loodi 2006. aastal „Lėlė“ teatri väikese saali kõrvale nukumuuseum. Muuseumis hoitakse lavakujunduste elemente, teatrinukke ja maske, mis on valmistatud erinevate kunstnike poolt ja mida teatris enam ei kasutata. Muuseumis on lisaks mitmeid eksponaate, mis ei ole pärit „Lėlė“ nukuteatrist. Näiteks on seal eksponeeritud kolm marionetti, mis on kunagi kuulunud Leedu nukuteatri pioneerile Stasys Ušinskasele. Muuseumis on püsiekspositsioon, ajutised näitused ja korraldatakse seminare.⁴² „Lėlė“ muuseumi ja NUKU muuseumi loomise põhjused on sarnased – mõlemas teatris polnud enam ruumi lavastustest üle jäävate teatrinukkude hoidmiseks.

Magistritööd kirjutades külastasin Kaunase nukuteatri muuseumit, mis rajati 1994. aastal. Selle muuseumi eesmärk on sarnaselt teistele muuseumitele, mis nukuteatrite kõrval tegutsevad, koguda oma lavastuste teatrinukke, maske, rekvisiite, aga ka dokumente.⁴³ Muuseum koosneb peamiselt ühest suuremast ruumist, kuid näitused algavad juba koridoris. Teatrinukke on muuseumil kokku umbes 2000, millest 1000 on digiteeritud. Muuseumis on üks töötaja Violeta Tamošiūnienė, kes tegeleb nii teatrinukkudega kui ka lastele mõeldud haridusprogrammidega. Hetkel on muuseum remondis, aga näitusi on võimalik vaadata teatri koridoris ja fuajees. Muuseumi remondi tõttu ei ole muuseumi teatrinukukogu oma tavapärasest kohast, vaid asetseb teatri pööningul ja on paigutatud lainepapist kastidesse, kus kasti on rohkem kui üks

⁴¹ Theatre, <https://www.lelluteatris.lv/en/4-theatre> (vaadatud 16. III 2020).

⁴² Live Puppet Museum, <http://www.teatraslele.lt/gyvavis-leliu-muziejus> (vaadatud 16. III 2020).

⁴³ In English, <http://www.kaunoleles.lt/2562/english.html> (vaadatud 16. III 2020).

teatrinukk. Vanemaid teatrinukke kasutatakse aktiivselt muuseumi töös, neid tutvustades kui ka lubades vanematel lastel nendega mängida. Need teatrinukud on pärit teatri kõige esimesest lavastusest 1958. aastast. Muuseumi kogu täiendataksegi teatrinukkudega, mida enam teatris ei kasutata.⁴⁴

Oma struktuuri ja tegevuse poolest NUKU muuseumiga väga sarnane muuseum asub Ljubljana nukuteatri juures, kus olin antud magistritööd kirjutades nädalasel praktikal, et paremini tundma õppida sealset muuseumit. Esimene püsiekspositsioon, mille kuraatoriteks on Ajda Rooss ja Nadja Ocepek, loodi 2015. aastal teatri lähedal olevasse kindlusesse, kust muuseum ruume rendib. Nukumuuseumis on hetkel üks töötaja Zala Kalan, kes tegeleb peamiselt teatrinukkude kataloogimise ja konserveerimisega, kuid vajadusel aitab teatri nukumeistritel ka uusi teatrinukke valmistada. Haridusprogramme viivad läbi kindluse töötajad, aga programmid on loodud nukumuuseumi poolt. Muuseumikogus on umbes 3000–4000 teatrinukku, kuid täpne arv pole teada, sest neid pole kokku loetud ja seega puudub ülevaade, millised teatrinukud muuseumis asuvad. See puudutab eelkõige teatrinukke, mis on pärit nende oma teatrist, sest selle kohta dokumendid puuduvad. Suurem osa teatrinukkudest ongi pärit Ljubljana nukuteatrist, kuid kogus leidub teatrinukke ka teistest Sloveenia nukuteatritest. Muuseum kogub teatrinukke, mis on piirkondlikult olulised või olulise kunstniku või lavastaja tööd.⁴⁵

Kogu täiendades ei vormistata vastuvõtu dokumente nende enda teatrist tulevate teatrinukkudele. Sama praktika on hetkel olnud kasutusel ka NUKU muuseumis, kus lavastuste teatrinukud tuuakse muuseumisse ilma dokumentideta. Ljubljanas on vastuvõtu dokumendid teistest teatritest või eraisikutelt saadud teatrinukkude kohta. Teatrinukkude kataloogimist on alustatud marionettidest. Seda tehakse lavastuste kaupa. Kataloogimise käigus märgitakse üles teatrinuku number, esietenduse aasta, lavastus, karakteri nimi, teatrinuku mõõdud, lisatakse foto ning hinnatakse teatrinuku seisukorda (ill 1). Täpsemat kirjeldamist

ill 1 Teatrinukkude pildistamine Ljubljana nukumuuseumis. Foto: Iti Niinemets.

⁴⁴ V. Tamošiūnienė, suuline vestlus autoriga, 13. II 2020.

⁴⁵ Z. Kalan, suuline vestlus autoriga, 17. II 2020.

Zala Kalani sõnul hetkel muuseum endale lubada ei saa, sest töötajaid on vaid üks ning esmatähtis on saada ülevaade, millised teatrinukud muuseumikogus on. Pildistatud ja kataloogitud on umbes 300–400 teatrinukku, kuid hetkel täpne ülevaade selle kohta puudub, sest tabelit selle kohta ei ole.⁴⁶ Sarnaselt Ljubljana nukumuuseumile, alustasin ka mina antud magistritöö raames teatrinukkude kataloogimisega.

Kõiki teatrinukke, mida Ljubljana nukumuuseumile pakutakse vastu võtta ei saa, sest puuduvad piisavalt head hoiustamise tingimused. Muuseumil on mitu hoidlat, kuid vaid üks ruum on korda tehtud nii, et seal on teatrinukkude hoiustamiseks piisavad tingimused. Hetkel on Zala Kalan alustanud marionettide hoidlasse panemise ja kataloogimisega. Pildistatud ja kataloogitud teatrinukud on asetatud Tyvekist kottidesse, kust jäävad välja nõõrid ja käepidemed ning need

ill 2 Ljubljana nukumuuseumi hoidlas olevad teatrinukud Tyvekist kottides sees. Foto Iiti Niinemets.

riputatakse stange külge lavastuste kaupa. (ill 2).⁴⁷ Tyvek on elastne, pehme ja sile mittekootud kangas, mida on võimalik pesta ja korduvkasutada. Oma omaduste poolest sobib see väga hästi museaalide hoidmiseks. Lisaks on sellest võimalik õmmelda kattekotte.⁴⁸

Võrreldes antud muuseumi NUKU muuseumiga, siis saab välja tuua selle, et need kõik on rajatud soovist hoida alles teatrilattu seisma jäänud teatrinukke. Kõikide muuseumite tähtsaimaks kogumise objektiks võib pidada teatrinukku. Sellega eristatakse teistest muuseumitest. Nukumuuseumid on rajatud teatrite kõrvale ja seetõttu on kaasa võetud ka teatrinukkude kasutamise praktika ehk neid kasutatakse pidevalt erinevates publikuprogrammides ja teatritöös. Samal ajal tekitab selline kasutus kohati aga probleeme, mille tõi välja Zala Kalan Ljubljana nukuteatri muuseumist. Kuna varasemalt ei ole kastus nii konkreetselt reglementeeritud nagu seda muuseum nõuab, siis on teatris visa kaduma harjumus teatrinukke hoidlast võtta nii, et sellest muuseumit ei teavitata. See tekitab aga olukorra, kus muuseumi töötajad ei tea kus mingid objektid asuvad. Sarnase situatsiooni ees on seisnud ka NUKU muuseum, kuid ajaga on see probleem vähenenud. Nukumuuseumitel puudub ka täpne

⁴⁶ Z. Kalan, suuline vestlus autoriga, 17. II 2020 ja 19. II 2020.

⁴⁷ Samas.

⁴⁸ Mööblitektiili koolitusel eksponeeritud materjalid, vahendid, võtted, lk 1-2, https://evm.ee/uploads/files/Mooblitektiili_koolituse_materjalid_vahendid.pdf (vaadatud 22. IV 2020).

ülevaade sellest, kui palju teatrinukke neil on. See tuleneb ilmselt asjaolust, et teatrites tihti väga täpset arvet ei peeta nende asjade üle, mida laval parasjagu ei kasutata. Kuna kostüümid, rekvisiidid ja kõik muu laval olev käib tihti erinevates lavastustes ning neid asju tehakse ümber või kasutatakse hoopis teistel eesmärkidel. Sellest tulenevalt pole olnud tavaks kõiki objekte dokumenteerida. Nüüd kui teatritel on muuseumid, on sellega tegelema hakatud.

2 Muuseumikogu

2.1 Muuseumikogu korralduse põhimõtted

Muuseum on koguv institutsioon, mille kogu on saanud alguse näiteks üksikust esemest või esemete kogust, millele hiljem on objekte lisatud.⁴⁹ Üheks keerulisemaks osaks muuseumi juhtimise juures võib pidada muuseumikogu õiget korrashoidu ja kasutamist. Muuseumikogude eest hoolitsemine on oluliseks vastutusalaks kõigis muuseumides. Muuseumikogu võib esindada ühiskonnas väga pühasid objekte, kuid seal võivad olla ka esemed inimeste igapäevaelust. Kui aga see objekt inimese igapäevaelust lisatakse muuseumi kogusse, siis saab see unikaalse väärtuse. Muuseum ei saa koguda kõiki objekte, seega on vajalik teha valik, mida kogutakse ning selle jaoks on vaja luua dokument, mille alusel kogutakse.⁵⁰

Muuseumikogu juhtimine selle arenemise ja säilimise jaoks on sama oluline kui ülejäänud muuseumi juhtimine. Õige haldamine tagab kogude pikaajalise füüsilise heaolu ning turvalised tingimused museaalidele. Muuseumikogu korralduse põhimõtetega reguleeritakse kogude kasutamist ja dokumenteerimist. Muuseumikogu korralduse põhimõtteid on vaja selleks, et läbi mõelda, kuidas kõige paremini ära kasutada ajalisi ja rahalisi vahendeid ning samal ajal ka seadmeid, materjale, füüsilist ruumi kus kogu paikneb ja personali.⁵¹

Muuseumikogu korralduse põhimõtteid luues tuleb mõelda mitmetele teemadele. Kindlasti peaks olema seal dokumendis kirjas muuseumi missioon ja kogumise eesmärk. Lisaks sellele on vaja välja tuua, milliseid objekte muuseumikogusse võetakse ja milliseid mitte. Olulisel kohal on nii sisse tulevad kui ka välja minevad objektide laenutused. Samuti on vajalik reguleerida objektide käsitlemist ja kogude eest hoolitsemist üleüldiselt. Tuleks mõelda ka sellele, kuidas muuta kogud juurdepääsetavaks. Lisaks on vaja dokumenteerida koguga seotud tegevused. Muuseumikogu korralduse põhimõtteid reguleeriva dokumendi sisu ja vorm, sõltub aga konkreetsest muuseumist ning seda tuleks luua vastavalt muuseumi vajadustele.⁵²

⁴⁹ D. Gwilt, E. A. Walker, Collection Development Strategy. - C. Baars, B. Campell, The Curation and Care of Museum Collection. London, New York: Routledge, 2019, lk 147-151.

⁵⁰ G. Edson, D. Dean, Handbook for Museums, London, New York: Routledge, 2013, lk 67.

⁵¹ N. Ladkin, Running a Museum: A Practical Handbook. France: ICOM – International Council of Museums, 2004, lk 17.

⁵² M. Malero, Collection management policies – A. Fahy, Collections Management. London, New York: Routledge, 2003 [1995], lk 11-12.

Muuseumikogu korralduse põhimõtteid välja töötades tuleb arvestada ICOMi muuseumide eetikakoodeksiga, kus on välja toodud, et muuseumi ülesanne on hoida oma kogusid eestkostja kohustustes inimkonna kasu ja arengu nimel. Muuseum peab objekte koguma, säilitama ning ülesanne on ka tutvustada oma kogusid. Väljatöötatud tegutsemisprintsipiide dokumendis on oluline täpsustada ka selliste materjalide staatus, mis jäävad kataloogimata, konserveerimata või eksponeerimata. Need võivad olla näiteks pidevkasutuses fondid, mille esemeid kasutatakse pidevalt näiteks kultuuriliste protsesside või hariduslikel eesmärkidel.⁵³

Muuseumikogu korralduse põhimõtted hoiavad muuseumi fookust sellel, millega muuseum päriselt tegeleb. Enne kogumispõhimõtete kirja panemist on vaja veenduda, et on valitud õige meetod kogumiseks ja tänu sellele muuseumi eesmärkideni jõudmiseks. Kõik kogumisse puutuv on vaja tuua kokku ühte dokumenti selleks, et toimuks muuseumikogu järjepidev arendamine hoolimata sellest, kes hetkel sellega tegeleb. On oluline, et selles dokumendis oleks kirjas reaalsed toimingud ja see oleks kasutatav kõigile, kes peavad muuseumikoguga tegelema. Dokument ei tohiks olla staatiline, vaid seda peab pidevalt üle vaatama ning kohandama vastavalt olukorrale. Kõige lihtsam on muuseumitel, millel veel oma kogu pole ning on võimalik alustada kogumispoliitika loomisega algusest ja lähtuda muuseumi missioonist.⁵⁴

2.2 NUKU muuseumi kogude korralduse põhimõtted ja kogumispõhimõtted

Dokumendi NUKU muuseumi kogude korralduse põhimõtetest ja kogumispõhimõtetest pani kirja mustandina Maria Usk 2015. aastal. Antud magistritööga paralleelselt olen seda dokumenti koos teiste NUKU töötajatega parandanud ja täiendanud. Dokumendi uuendamise käigus olen läbi töötanud sarnaste asutuste kogumispõhimõtted ja uurinud teise riikide nukumuuseumide muuseumikogu täiendamise printsiipe. Taaskord oli suureks eeskujuks Ljubljana nukuteatri muuseum, kuid nendega sarnastes mahtudes pole NUKU muuseumil võimalik oma kogu täiendada. Antud alapeatükk käsitleb NUKU muuseumi kogude korralduse põhimõtteid ja kogumispõhimõtteid. Dokument on saadetud ülevaatamiseks kogude täiendamise komisjonile, kuhu kuuluvad teatri peakunstnik Rosita Raud, töökodade juhataja Anni Rajas, muuseumi kuraatorid Gerli Mägi ja Iti Niinemets ning muuseumi juhataja Maria Usk.

⁵³ ICOMi muuseumide eetikakoodeks, 2014, lk 3-4, https://icom.museum/wp-content/uploads/2018/07/ICOM_code_of_ethics_estonian.pdf (vaadatud 23. III 2020).

⁵⁴ D. B. Reibel, *Registration Methods for the Small Museum*. AltaMira Press, 1997 [1978], lk 18-22.

NUKU muuseum lähtub NUKU teatri missioonist ning selle võib tuua välja eripärana, olles institutsiooni kõrval tegutsev muuseum. NUKU missiooniks on olla noore vaataja teater. Teatri tegevuse käigus soovitakse kujundada noore inimese kultuuriruumi, avardada tema tajusid, peegeldada maailmatunnetust ning aidata tundma õppida iseennast ja maailma. Lisaks tuuakse eraldi välja, et NUKU juurde kuuluvad muuseum ja festival, mis koos moodustavad sünergilise terviku. NUKU teater on ainus teater Eestis, mille juurde kuulub teatri missiooni ja visiooni toetav muuseum.⁵⁵ NUKU teatri visioonist võib välja tuua olulise punkti, mis toetab ka NUKU muuseumi kogude täiendamise põhimõtet. Nimelt on NUKU teater ainus teater Eestis, mille repertuaaris on järjepidevalt ka nukuteatrilavastusi. NUKU teatri kõrval tegutsev NUKU muuseum koondab endas NUKU teatri ajalugu, nukuteatrikunsti ajalugu ja arengut nii Eestis kui ka maailmas, seda kogudes, säilitades ja uurides.⁵⁶

NUKU muuseum on ainus muuseum Eestis, mille peamine ülesanne on NUKU teatri ajaloo, lavastuste, tegevuse, inimeste ning nukuteatrikunstiga seotud materjalide kogumine, säilitamine, uurimine ja tutvustamine. Kogutud materjalidele tuginedes on võimalik luua terviklik ülevaade NUKU teatri ajaloost ja nukuteatrikunstist. Eesmärgiks on seda teadmist vahendada üldsusele teaduslikel, hariduslikel ja meelelahutuslikel eesmärkidel. Muuseumi kogumistegevuse ning uute teadmiste loomise ja vahendamise keskmes on kaks peamist punkti, milleks on NUKU teater ja nukuteatrikunst.⁵⁷

Esimesena saab välja tuua NUKU teatri ja sellega seotud tegevused. See algab teatri rajamisega 1952. aastal, aga ka fookuses on ka sellele eelnenud periood, mis oli seotud teatri rajamisega. NUKU teatri ajaloolise materjalina kogutakse nii füüsilist materjali kui ka teatriga seotud lugusid intervjuuerides nukuteatri praeguseid ja endisi töötajaid ning hoiustades neid heli- või videosalvestistena, mida on hiljem võimalik nii uurimistöös kui ka näitustel kasutada. Olulisel kohal on teatri kujunemine nii struktuuri poolest kui ka asukoha ajalugu. Kõige suuremas mahus tegeleb NUKU muuseum lavastustega seotud materjalide kogumisega. Sinna alla kuuluvad trükised, fotod, kavalehed, maketid, arvustused, dekoratsioonid, rekvisiidid, kostüümid, teatrinukud, maskid ja muu atribuutika, mida lavastustes on kasutatud. Lisaks kogub NUKU muuseum teatri teiste tegevustega seotud materjale nagu NuQ Treff festival, kontserdid, loengud ja teised üritused, mis teatris toimuvad. Üheks osaks on teatriga seotud

⁵⁵ Missioon, http://www.nuku.ee/sites/default/files/missioonvisioon_est.pdf (vaadatud 15. IV 2020).

⁵⁶ SA NUKU muuseumi kogude korralduse põhimõtted ja kogumispõhimõtted 2020-2025. Kättesaadav NUKU muuseumis.

⁵⁷ Samas.

inimeste materjalide kogumine, kas siis lugude, fotode, isiklike esemete või muu sellise kaudu.⁵⁸

Teiseks suuremaks fookuseks on nukuteatrikunstiga seotud materjalid. NUKU muuseumi tegevuse, sealhulgas ka kogumistöö eesmärk on kaasa aidata nukuteatrikunsti tutvustamisele. See hõlmab endas üleüldiselt nukuteatrikunsti, kogudes ka teiste rahvustega seotud objekte. Oluline on ainult, et see läheks kokku kogumispõhimõtetega ning vastaks väärtustele, mille alusel valikut tehakse.⁵⁹

NUKU muuseum hindab kogudesse vastuvõetavaid museaale lähtuvalt sellest, kas need vastavad dokumendis välja toodud põhikriteeriumitele, milleks on ajalooline väärtus, vanuseline väärtus, esteetiline väärtus, kunstiline väärtus, kasutusväärtus, teaduslik või uurimuslik väärtus, ansambllisuse väärtus, sentimentaalne väärtus, emotsionaalne või vaime väärtus. Lisaks sellele on oluline kasutada väärtuste hindamiseks kriteeriume nagu päritolu, rariiteetsus, seisukord ja terviklikkus.⁶⁰

NUKU muuseumis on hetkel üks muuseumikogu, milleks on teatrinukukogu ja kuhu kuulub 681 teatrinukku. Lisaks teatrinukkudele on muuseumis NUKU teatri repertuaarist kustutatud lavastuste dekoratsioone, rekvisiite, butafooriat ja kostüüme, aga ka suurel hulgal maske. Nende kataloogimisega ei ole muuseum veel alustanud ja seega puudub ülevaade ligikaudsest arvust, kui palju neid on. Esemeid kasutatakse NUKU teatri lavastustes korduvalt ning sellel põhjusel võivad need olla NUKU muuseumis ajutiselt ja neid ei ole mõistlik kogusse vastu võtta. Samas on võimalik need arvata abikogusse.

NUKU teatris on olemas eraldi kostüümi- ja rekvisiidiladu, millega tegelevad kostümeerijad ja etenduse juhid. Sealt oleks võimalik edasi arendada kostüümikogu ja rekvisiidi- ja/või butafooriakogu. Sellisel juhul peaks see otsus lähtuma NUKU muuseumi kogumispõhimõtetest ja vastama väärtustele, mis on dokumendiga kinnitatud. Juhul kui need objektid arvatakse kogusse, siis pole neid enam võimalik ümber teha uute lavastuste jaoks või kui neid kasutatakse, siis peaksid need muuseumikogusse samas seisukorras tagasi tulema. Seega on oluline väga hoolega kaaluda, millist väärtust need objektid omavad. Juhul kui on soov need objektid muuseumikoguga liita, oleks teatril vaja tulevaste lavastuste jaoks luua uued objektid.

⁵⁸ SA NUKU muuseumi kogude korralduse põhimõtted ja kogumispõhimõtted 2020-2025. Kättesaadav NUKU muuseumis.

⁵⁹ Samas.

⁶⁰ Samas.

Küll aga on võimalik tulevikus arvata abikogusse objekte, mida teater saab lavastustes veel kasutada. Muuseumikogu toetavad kogud asuvad NUKU teatris ja nende eest vastutab kirjandustoimetaja. Teatris on arhiiv, kus hoitakse NUKU teatri lavastuste kavandeid, plakateid, kavu, videoid, fotosid ja teisi materjale, mis puudutavad NUKU teatrit ja muuseumi.

2.3 Ülevaade NUKU muuseumi kogu kujunemistest

Muuseumid annavad oma ekspositsiooniga külastajatele võimaluse sattuda justkui ajarännakule. Sellist tunnet saab tekitada kui on olemas võimalus luua tervikpilt mõnest hetkest ajaloos. Teatri lavastused toodavad suurel hulgal erinevat materjali, mida on võimalik tulevikus taas kasutada muuseumis. Lavastustest jääb järgi nii kunstiteoseid kui ka dokumentatsioon.⁶¹ NUKU muuseumi kogu on kujunenud vastavalt NUKU teatri repertuaarist kustutatud lavastustele. Lähtuvalt SA NUKU juhataja käskkirjast, pärast lavastuse kustutamist repertuaarist, lavastuse dekoratsioonid, rekvisiidid, kostüümid, teatrinukud ja muu atribuutika säilitatakse või utiliseeritakse ning säilitamist ja utiliseerimist korraldavad alajuhid.⁶²

Teatrinukkude süstematiseerimisele NUKU teatris pani alguse 1987. aastal teatris etenduse juhina tööd alustanud Reet Loderaud, kes 1990-ndate keskel avastas enda jaoks teatri laos kastides seisvad teatrinukud. Seda võib pidada NUKU muuseumi teatrinukukogu alguseks.⁶³ Varasematel kümnenditel juhtus tihti, et näitlejad ja teised teatri töötajad võtsid repertuaarist kustutatud lavastuste teatrinukke endale koju. Näitlejad võtsid ilmselt enamasti neid teatrinukke, millega nad ise olid mänginud. Samas on aegade jooksul ka osa teatrinukke ära visatud, kuna materjalid lagunesid ja teatrinukud muutusid kasutamiskõlbmatuteks.⁶⁴

Perioodil, kui Loderaud hakkas teatrinukkudega tegelema, valitses kaos ja puudus süsteem nende hoiustamises ning mitmetelt teatrinukkudelt võis leida hallituse kahjustusi. Loderaud alustas teatrinukkude korrastamisega isiklikust huvist, keegi talle sellist ülesannet ei andnud. Koos Margot Nõgistoga, kes samuti etenduse juhina teatris töötas, hakati teatrinukke lavastuste kaupa kokku panema. Teatrinukud viidi keldris asuvast laost näitlejate puhketoas asuvatesse klaasustega kappidesse. Lisaks ehitati sinna seintele nukuretid, kus teatrinukud rippusid.⁶⁵

⁶¹ A Small Museum with a Large Collection. A Guide to the Theatre Institute. J. Fabuš, The Theatre Institute, Bratislava 2015, lk 314.

⁶² Lavastuse repertuaarist kustutamine, käskkiri 03.02.2020 nr 3-y.

⁶³ R. Loderaud, intervjuu. Küsitles autor, 8. IV 2020. Lindistus autori valduses.

⁶⁴ K. Kuusemets, kirjavahetus autoriga, 5. V 2020.

⁶⁵ R. Loderaud, intervjuu. Küsitles autor, 8. IV 2020. Lindistus autori valduses.

Ajal mil NUKU teatril polnud piisavalt häid hoiutingimusi, anti mitmed teatrinukud Eesti Teatri- ja Muusikamuuseumile, kuid igast lavastusest sooviti mõni teatrinukk ka teatrisse jätta. Nii ongi mitmete lavastuse puhul osa teatrinukke NUKU muuseumi kogus ja osa Eesti Teatri- ja Muusikamuuseumi kogus. Loderaud hakkas teatrinukkudele lisama silte, millel oli kirjas, mis lavastusest ja aastast need pärit on ning kes oli lavastaja ja kunstnik. Sellega sai vältida teatrinukkude segiajamist Eesti Teatri- ja Muusikamuuseumi omadega, sest konkreetset struktuuri, millised teatrinukud millisele asutusele kuuluvad, ei olnud. Ka sellega hakkas Loderaud tegelema oma initsiatiivil ja soovist korrastada teatrinukkude ladu.⁶⁶ See on olnud suureks abiks teatrinukkude kataloogimisel, kuid kahjuks pärast mitmeid teatrinukkude ümberpaigutamisi pole suur osa siltidest säilinud, sest need on lisatud niidiga, mis purunevad väga lihtsalt. Seetõttu on väga oluline, et teatrinukkudel oleksid oma museaali numbrid, mis on teatrinuku külge kinnitatud nii, et neid ei oleks võimalik eemaldada.

Loderaud on alates 2016. aastast andnud järk-järgult teatrinukke NUKU muuseumi valdusesse. Tänapäevaks pole veel kõik teatrinukud muuseumisse jõudnud, kuid seda tehakse siis, kui muuseumil on olemas rohkem ruumi, et teatrinukke hoiustada. Üleandmine oleneb peamiselt ruumi olemasolust ja võimalusest teatrinukke hoiustada muuseumile mõeldud ruumides. Teatrinukud, mida pole veel üle antud, on hoiustatud teatrilaos lavastuse kastides.⁶⁷

Järgneva hooajaks on NUKU teatri repertuaari planeeritud vähemalt paar lavastust, kus kasutatakse teatrinukke ja pärast lavastuse kustutamist repertuaarist jõuavad ka need teatrinukud NUKU muuseumisse.⁶⁸ Seega on NUKU muuseumi teatrinukukogul võimalik veel kasvada uute lavastuste teatrinukkude arvelt. Nendele lisanduvad vanade NUKU teatri lavastuste teatrinukud, mis on töötajate koju viidud ning mis aeg-ajalt jõuavad NUKU muuseumisse tagasi annetuseks.

Esimesena sai NUKU muuseum enda valdusesse teatrinukud, mis juba paiknesid muuseumis, kas ekspositsioonis või olid kasutuses erinevates haridusprogrammides. Nendele lisandusid teatrinukud, mis asusid muuseumi hoidlaruumis, mis 2016. aasta remondi käigus likvideeriti. Osa teatrinukkudest viidi NUKU teatri ja muuseumi lattu, kus NUKU muuseum sai oma kasutusse eraldi ruumi. 2018. aastal koliti ümber uude ruumi, mis asus samas majas. Seal asub

⁶⁶ R. Loderaud, intervjuu. Küsitles autor, 8. IV 2020. Lindistus autori valduses.

⁶⁷ Samas.

⁶⁸ M. Rajas, intervjuu. Küsitles autor, 8. V 2020. Lindistus autori valduses.

NUKU muuseumi hoidla ka praegu. Teine osa teatrinukkudest jäi muuseumis olevatesse kappidesse ning endisesse nukumeistrite puhketuppa.

Süsteemse teatrinukkude kataloogimisega alustasin 2019. aastal, mille käigus hakkasin tegema koos NUKU IT- ja multimeediaspetsialisti Indrek Rammusega teatrinukkudest fotosid, mille lisasin teatrinukkudele tehtud kirjelduse juure, kuid kuna see tegevus vajab planeerimist, siis olen kataloogides teinud ka ise võimaluse korral fotod, mida nimekirja lisada, kuid mis pole piisava kvaliteediga, et neid MuISis kasutada. Kõik teatrinukud ei ole veel digiteeritud ja see töö veel jätkub.

NUKU muuseumi teatrinukud on pidevas kasutuses olnud juba teatrinukukogu loomisest alates. Loderaud laenas teatrinukke tihti näitlejatele, kes käisid lasteaedades, koolides või sünnipäevadel esinemas. Laenutusi kirjalikult ei fikseeritud ja laenutuse aeg sõltus vastavalt vajadusele.⁶⁹ Hetkel laenutavad samuti nii näitlejad kui ka teised teatri töötajad muuseumist teatrinukke erinevatel põhjustel. Täna oleme võtnud kasutusele tabeli, kus märgime ära teatrinuku, mille välja anname ja ka selle kellele, miks ja kui kauaks. Nii saame vältida olukorda, kus teatrinukud kaovad või jäävad teadmata ajaks laenutaja kätte. Samas on osa teatrinukke püsivalt teatris töötavate lavastajate või näitlejate käes. Näiteks on kunstilise juhi kabinetis ligi 10 teatrinukku, mida ta aeg-ajalt õpilastega kasutab. Teatrinukud on tema käes juba varasemast perioodist, kui muuseum veel aktiivselt teatrinukkude kataloogimisega ei tegelenud ja need hetkel teatrinukukogusse ei kuulu. Küll aga pean vajalikuks need teatrinukud siiski tulevikus dokumenteerida.

Teatrinukke, mis on vanemad ja halvemas seisukorras enam ei laenutata sellisteks üritusteks, kus õpilased neid kasutada saavad. Küll aga on suur hulk teatrinukke, millega on veel võimalik mängida ja mida pidevalt kasutatakse näitlejate poolt läbiviidavates publikuprogrammides, lavastuste proovides, kui õiged teatrinukud pole veel valminud. Lisaks sellele kasutavad vanu teatrinukke nukumeistrid vaadates, kuidas nad on erinevaid teatrinukke valmistanud ning ka õppetöös, tutvustades näiteks Tartu Ülikooli Viljandi Kultuuriakadeemia dekoraator-butafoor eriala tudengitele teatrinukkude valmistamist.

⁶⁹ R. Loderaud, intervjuu. Küsitles autor, 8. IV 2020. Lindistus autori valduses.

2.4 Teatrinukud NUKU muuseumis

NUKU teatri mitmete lavastuste kunstniku Riina Vanhaneni⁷⁰ sõnul on nukuteater piiramatute võimalustega. Laval saavad olla nii loomad, linnud kui ka putukad. Lisaks sellele võivad kausid tantsida, supipotid ja lusikad kõneleda. Olulisel kohal nukuteatris on suhtlus nukumeistritega, sest nukuteatri lavastuste loomine nõuab palju tehnilist mõtlemist. See kui hästi teatrinukk on võimeline oma emotsioone väljendama, sõltub tema liikumisest ja plastilisusest.⁷¹

NUKU muuseumi kogusse on lisaks teatrinukkudele jõudnud ka erinevaid objekte, millele lavastuse käigus karakter luuakse. Teatrinukk on disainitud ja loodud liikuma teatud viisil, kuid objekt muudetakse teatritegelaseks kasutades ära objekti omadusi ja jooni, mis on loodud mitte teatraalsetel eesmärkidel. Teatrinukud võivad olla väga peene tehnikaga, mille abil saab näiteks liigutada nende kõrvu. Vastandiks on objektide animeerimine, kus tavalisest dekoreerimata pesulõksust võib saada tegelane. Sealjuures kasutatakse ära võimalust, et vedru liikumine loob pesulõksule justkui suu. Teatrilaval võib saada ühest katkisest toolist hingav tegelane käte ja jalgadega.⁷² Ka NUKU muuseumis on selliseid objekte, mis on olnud lavastustes tegelased, kuid ei ole teatrinukud. Nende kataloogimise käigus nimekirja lisatud ei ole.

NUKU teatris valmistavad teatrinukke nukumeistrid ja nukutehnikud. Nukumeistrite ülesandeks on voolida pea voolida või välja lõigata, mille järel nukutehnik teeb valmis karkassi ja liikuvad osad, mis teatrinukkudel võivad olla ning vajadusel lõikab nukutehnik teatrinuku pea lõhki, et sinna mehaanika sisse ehitada. Seejärel ehitavad nukumeistrid karkassi peale niioelda lihased ja õmblevad riided, värvivad või katavad kangaga näo, valmistavad juuksed, viimistlevad ja lisavad vajadusel teisi detaile.⁷³ Järgnevalt toon välja peamised teatrinukkude liigid, mida võib leida NUKU muuseumi teatrinukukogust.

⁷⁰ NUKU teatri repertuaar 1952 – 2016. http://www.nuku.ee/sites/default/files/nuku_repertuaar.pdf (vaadatud 20.04.2020)

⁷¹ M-L. Küla, L. Pihlak, A. Unt, L. Unt, Kunstniku raamat: jutu raamat. Eesti Lavastuskunstnike Liit, 2015, lk 175.

⁷² E. Margolies. Props. Reading in Theatre Practice. London: Palgrave, 2016, lk 6-8.

⁷³ A. Aedma, E. Vassar, intervjuu. Küsitles autor, 10. XII 2018. Lindistus autori valduses.

Käpiknukk

Käpiknukk (ill 3) on üks lihtsamaid ja levinumaid nukuliike, mida võib leida üle maailma mitmesugustest kultuuridest. Käpiknukk on valmistatud enamasti riidest. Näitleja paneb oma käe sinna sisse, asetades oma sõrmed käpiknuku käte ning pea sisse, hoides teatrinukku oma pea kohal. Käpiknuku puhul on oluline, et see ei oleks näitleja jaoks liiga suur või väike ja seega valmistatakse see vastavalt näitleja käele. Teatrinukku näidatakse vööst ülespoole ja reeglina neil jalad puuduvad, kuid mõningal juhul võivad need olla lisatud vöökohale.⁷⁴ Käpiknukkudega mängitakse sirmi taga nii, et näitleja on peidus. Näitleja kannab sel ajal tihti musta kostüümi, et ta välja ei paistaks, kuid on ka erandeid.

ill 3 Professor Pierre Aronnax lavastusest „20 000 ljööd vee all“. Lavastaja Vahur Keller, kunstnik Jaanus Laagriküll. NM TNK 201301042. Foto: Indrek Rammus.

NUKU muuseumi teatrinukukogus leiduvate käpiknukkude kehad on õmmeldud üldiselt kangast ja mõningate teatrinukkudel on keha massi tekitatud porolooniga. Pead on enamasti valmistatud papjeemašee tehnikas või poroloonist, aga seda on võimalik valmistada ka puidust. Käed on üldjuhul voolitud puidust või õmmeldud tugevamast kangast.

Varrasnukk

Varrasnukku juhitakse teatrinuku alt puidust või metallist varraste abil. Varrasnuku puhul kasutatakse tihti mehaanikat, mis võimaldab teatrinuku pead liigutada ning näiteks suud või silmi avada. Seda on üldjuhul võimalik teha juhtpulga küljes oleva kangi abil, mille küljes on näiteks tamiil. Tihti võib näha teatrinukkude puhul sellist varianti, kus pead liigutatakse nagu käpiknukku ja käsi juhitakse varraste abil. See muudab tehniliselt keeruka mängimise lihtsamaks ja teatrinuku painduvaks.⁷⁵ NUKU muuseumi teatrinukukogus on sellised tegelased enamasti loomad või lõbusamad tegelased (ill 4).

Sarnaselt käpiknukkudega on võimalik, et ka varrasnukkudel puuduvad jalad (ill 5), kuid NUKU muuseumi teatrinukukogus on mitmeid ka jalgadega varrasnukke (ill 6). Näitleja käsi on võimalusel peidetud kleidi alla, kust ta hoiab juhtpulgast kinni või kui teatrinukul kleiti ei

⁷⁴ J. McCormick, Glove Puppet, World Encyclopedia of Puppet Arts, 2013 <https://wepa.unima.org/en/glove-puppet/> (vaadatud 20. VI 2020).

⁷⁵ M. Violette, Rod Puppet, World Encyclopedia of Puppet Arts, 2009 <https://wepa.unima.org/en/rod-puppet/> (vaadatud 20. IV 2020).

ole, siis on valmistatud kangast toru, kust saab käe sisse panna. Kui ka seda varianti ei kasutata, tehakse juhtpulk piisavalt pikk, et näitleja kätt näha ei ole. Varrasnukkudega mängitakse samuti nii, et näitleja on sirni taga ja ta tõstab teatrinuku üles. Ühes käes hoiab teatrinuku keha ning teises käes on käte liigutamiseks mõeldud vardad. Teatrinuku eripärast tulenevalt on vaja hoiustamisel tähelepanu pöörata ka varrastele, mis muudavad varrasnuku tunduvalt pikemaks.

NUKU muuseumis asuvate varrasnukkude valmistamiseks on kasutatud mitmeid materjale, näiteks puitu, porolooni, metalli, kangast aga ka plastikut. Varrasnukkude vardad on enamasti metallist. Keha on ehitatud puitkarkassi peale ja sellele on antud maht porolooniga. Suuremal jaol on teatrinukkude pea valmistatud papjeemašee tehnikas. Tegemist on piisavalt kerge materjaliga ning sinna sisse on võimalik ehitada kogu vajaminev mehaanika, selleks et näo detailid saaksid liikuda. Plastikut kasutatakse näiteks silmade valmistamiseks.

ill 4 Rebane lavastusest „Prügihunt ja superjanes“. Lavastaja Vahur Keller, kunstnik Britt Urbla-Keller. NM TNK 201101111. Foto Indrek Rammus.

ill 5 Nelli Notsu lavastusest „Kadunud aabitsa saladus“. Lavastaja Rein Agur, kunstnik Aime Unt. NM TNK 198004021. Foto: Indrek Rammus.

ill 6 Šerif lavastusest „Miki-Hiir tondilossis“. Lavastaja Väino Luup, kunstnik Elsa Starčenko. NM TNK 197201031. Foto: Indrek Rammus.

Lauanukk

Lisaks käpik- ja varrasnukkudele leiab NUKU muuseumi teatrinukukogust suurel hulgal lauanukke. Näitlejad liigutavad lauanukku selle seljataga olevatest käepidemetest. Lauanuku nimetus tuleneb sellest, et sellega mängitakse üldjuhul laua kõrgusel oleval pinnal ja näitlejad jäävad selle taha. Lauanukkudel on nii pea kui ka keha küljes käepidemed, millest näitleja saab kinni võtta. Lisaks sellele on väikesed vardad käte ja jalgade küljes. Samas on võimalus, et

näitleja hoiab kinni teatrinuku käe- või jalalabast. Sellisel juhul lauanukul need vardad puuduvad.⁷⁶ Kõige paremini liigub lauanukk kui seda liigutavad kolm näitlejat (ill 7). Näitlejatel on sageli seljas mustad kostüümid, aga kantakse ka teistsuguseid kostüüme, kuid see oleneb lavastusest.

NUKU muuseumi teatrinukukogus asuvad lauanukud on valmistatud sarnastest materjalidest nagu varrasnukudki. Üldjuhul on karkass tehtud puidust, sinna ümber kasvatatud mass porolooniga, mis omakorda kaetud kangaga. Pea on valmistatud suuremal osal lauanukkudest papjeemašest, aga on ka poroloonist, puidust ja plastikust valmistatud päid.

ill 7 Teatrinukk Lemuel Pitkin. NM TNK 201506031. Lavastus „Lemuel Pitkini demonteerimine“. Esietendus 2015. aastal. Lavastaja Mirko Rajas, kunstnik Rosita Raud. Näitlejad vasakult: Mihkel Tikerpalu, Taavi Tõnisson, Tiina Tõnis, Katri Pekri. NUKU muuseum. Foto: Indrek Rammus.

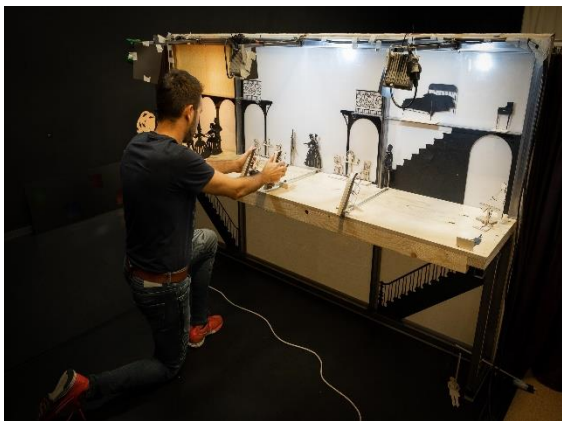
Varjunukk

Sellest kus ja millal varjuteater alguse sai ollakse eriarvamusel. Küll aga võib paljudes muuseumites näha peenelt kaunistatud nahast varjunukke, millel on kultuuriline ja usuline

⁷⁶ M. Violette, Tabletop Puppetry, World Encyclopedia of Puppet Arts, 2010 <https://wepa.unima.org/en/tabletop-puppetry/> (vaadatud 20. VI 2020).

väärtus. Kaasaegset varjuteatrit tehakse mitmel viisil – kasutades varjunukke, tegelased luuakse käte abil või vari on kogu näitleja keha. Varjuteatri tegemiseks vaja lampi ja olenevalt sellest kui kaugel varjunukk valgusest asub, on võimalik vari muuta väga suureks või väga väikeseks. Peale selle on vaja ekraani, mis on enamasti valmistatud kangast, mille peale vari tekitatakse nii, et publik seda näeks (ill 8).⁷⁷

NUKU muuseumi teatrinukukogus on samuti mõned varjunukud. Üldjuhul on need valmistatud papist või õhukesest pleksiklaasist ja traadist. Kui varjunukkudest jäävad mustad varjud, siis on need tavaliselt valmistatud läbipaistmatust materjalist (ill 9). Kui varjunukk on valmistatud läbipaistvast plastikust, mis on ära värvitud ja sellest paistab valgus läbi, siis jääb vari värviline.

ill 8 Varjunukkudega mängimine ekraani taga lavastuses „Vari“ 2018. aastal. Näitleja Jevgeni Moissejenko. Lavastaja Leino Rei, kunstnik Marion Undusk. NUKU muuseum. Foto: Indrek Rammus

ill 9 Varjunukud lavastuses „Vari“ 2018. aastal. Lavastaja Leino Rei, kunstnik Marion Undusk. NUKU muuseum. Foto: Indrek Rammus

Marionett

Marionetti liigutatakse ülevalt (ill 10). Teatrinuku küljes on nõõrid, mis saavad kokku käepidemel. Nõõride abil liiguvad erinevad kehaosad ja see annab teatrinukule suure painduvuse. Teatrinuku liikuvuse jaoks on kinnitatud nõõrid jäsemete külge. Selleks, et teatrinukk saaks kõndida on oluline põlvede liikumine. Olenevalt marionetist võib sellel olla

⁷⁷ K. Foley, R. Reusch, Shadow Theatre, World Encyclopedia of Puppet Arts, 2010. <https://wepa.unima.org/en/shadow-theatre/> (vaadatud 20. IV 2020).

keskmiselt kaheksa nööri. Loomulikult on teatrinukke, millel on vähem või hoopis rohkem nööre, vastavalt selle, kui täpselt teatrinukk liikuma peab. Lisaks on variant, et teatrinuku pea küljes on nööri asemel metallist varras, mille abil marionetti liigutada. Marionettidega on võimalik mängida nii eraldi laval kui ka põrandal.⁷⁸

NUKU muuseumi teatrinukukogus on marionette väga vähe, sest NUKU teatris pole väga palju lavastusi olnud, kus oleks marionette kasutatud. Hetkel pole ühtegi marionetti muuseumikogusse ka tulemas, sest marionettidega lavastusi NUKU teatris praegu ei ole. Marionetid, mis aga on jõudnud teatrinukukogusse on valmistatud kas puidust, kangast, plastikust või papjeemšee tehnikas.

ill 10 Eikeegi lavastusest "Suur ime", lavastaja Finn Poulsen, kunstnik Liina Unt. NM TNK 200205031. Foto: Jaana Süld.

Kehanukk

Kehanukuga mängimine sõltub nukunäitleja kehast. Sellise teatrinukuga mängides kasutatakse teatrinuku osana näitlejate jalgu või käsi (ill 11). Nukunäitleja võib olla teatrinuku taga nähtamatu, aga samas on võimalik ka, et nii kehanukk kui ka näitleja on laval võrdsed partnerid. Sellisel juhul loob see illusiooni, et on keeruline aru saada kas kehanukk liigutab näitlejat või vastupidi.⁷⁹

NUKU muuseumi teatrinukukogus asuvad kehanukud on valmistatud nii kangast, poroloonist kui ka papjeemašee tehnikas. NUKU muuseumi teatrinukukogus on vähe kehanukke, sest sarnaselt marionettidega, pole ka selle teatrinuku liigiga lavastusi NUKU teatris väga palju olnud. Kehanukud on pärit lavastustest, mis on esietendunud viimase 10 aasta jooksul.

⁷⁸ M. Violette, String Puppet, World Encyclopedia of Puppet Arts, 2009. <https://wepa.unima.org/en/string-puppet/> (vaadatud 20. IV 2020).

⁷⁹ Samas.

ill 11 Lavastus Canterville'i lossi vaim. Esietendus 2014. Lavastaja Anna Ivanova Brašinskaja, kunstnik Saša Poljakova. Näitlejad vasakult: Taavi Tõnisson, Mirko Rajas, Katariina Tamm. NUKU muuseum. Foto: Indrek Rammus.

Lisaks neile põhilistele teatrinukkude liikidele on võimalik NUKU muuseumi teatrinukukogust leida ka üksikuid teisi näiteid. Peale selle animeeritakse laval objekte, millest saavad lavastuse tegelased. Vaatamata sellele, et teatrinukukogu ei ole jagatud liikide kaupa, olen määratlenud võimalikult täpselt liigi ära teatrinuku passis.

2.5 NUKU muuseumi teatrinukukogu ja selle kataloogimine

Teatrinukukogusse kuuluvad erinevat liiki teatrinukud, mida on kasutatud NUKU teatri lavastustes või mis on kuulunud NUKU teatriga seotud inimestele nagu näiteks Ferdinand Veikele. Samuti on mõned teatrinukud pärit varasemast perioodist ehk enne nukuteatri asutamist. Muuseumis on mitmeid teatrinukke, mis on saadud välismaalt, kas kingituseks või välisreisidelt kaasa toodud. Need jäävad tulevikus abikogusse ning nende kataloogimisega pole muuseum veel alustanud. Hetkel pole NUKU muuseumis mitte ühtegi muuseumiseaduse järgi vastuvõtu dokumentatsiooniga museaali. Lisaks sellele pole koostatud üleandmise akte ega vastuvõtuakte. Seega kõik teatrist tulevad teatrinukud ja teised objektid on muuseumi kogusse arvatud ilma dokumentatsioonita. Tänu teatrinukkude kataloogimisele on võimalik teatrinukke museaaliks arvata ja kasutada vastuvõtu lihtsustamiseks massimpordi tabelit, mille abil

kantakse objektid MuISi teabe eelregistreerimise lehele, mille alusel saab vormistada vastuvõtuakti.

NUKU muuseumi töötajad võtsid vastu otsuse luua teatrinukukogu, kus on esindatud kõik teatrinukkude liigid. See võimaldab ühe lavastuse teatrinukud koos hoida. Peale selle on mitmete teatrinukkude puhul keeruline määratleda nende liiki. Seetõttu osutus kõiki liike hõlmav kogu praktilisemaks variandiks.

Magistritöö üheks oluliseks eesmärgiks oli luua teatrinuku pass (Lisa 1), kuhu saab kirja panna võimalikult täpse informatsioon teatrinuku kohta. Protsessi käigus arendasin ja täiendasin seda märkimisväärselt. Tänapäevaks olen loonud teatrinuku passi vormi, mida edaspidi saavad kasutada kõik muuseumi töötajad. Teatrinuku passi olen antud magistritöö raames välja töötanud lähtudes sellest, mis teavet on võimalik sisestada MuIS keskkonda, et kogu info oleks ka uurijatele kättesaadav. Lisaks sellele olen järginud teatrinukkude ülesehitust ja nukumeistrite soovitusi. Igale teatrinuku passile olen kõigepealt lisanud sildi, mille saab väljatrükkida ja kinnitada nii teatrinuku külge kui ka kastile, kus teatrinukk asub. Hetkel on teatrinuku pass olemas 27 teatrinukul ja sildid kõikidel kataloogitud teatrinukkudel.

Esmalt on passis kirja pandud lavastuse tööühm, mille kohta on saadud informatsioon enamasti kavalehest. Peale selle on passis lisainfo koht, kuhu saab üles märkida teabe, mis käib antud lavastuse või teatrinuku kohta. Samuti on passis olemas teatrinukust foto. Sinna saab lisa näiteks ka selle, kas lavastusega on käidud festivalidel või on tegemist uuendusliku lavastusega või kui näitleja on saanud antud teatrinukuga mängimise eest kolleegipreemia. Digitaalselt tehtud teatrinuku passi on võimalik vajadusel täiendada. Küll aga pean oluliseks, et antud teatrinuku pass oleks olemas ka tükitud kujul. Nii on võimalik hajutada riske, et informatsioon kaduma läheb. Hetkel on nii teatrinukkude fotod, passid ja ka kataloog majasisesel kettal.

Lisaks sellele annab pass ülevaate teatrinukkude valmistamise tehnikate ja erinevate materjalide kohta, mida varasemalt on nukuteatris kasutatud. Olen kirjeldanud teatrinukku osade kaupa – pea, keha, käed ja jalad. Loomulikult alati pole see nii võimalik, sest teatrinukk võib olla ka näiteks lind või uss. Selline liigitus on välja töötatud koos nukumeistritega, kellega olen korduvalt arutanud, kuidas nemad teatrinukke valmistades seda näeksid ja vajadusel kasutada saaksid. Kirja on pandud mõõdukas, tehnika, materjalid ja värvus. Probleeme selle töö juures valmistab teadmatus, mis täpselt teatrinuku sees on, sest üldiselt on teatrinukud tekstiili või mõne muu materjaliga kaetud ning sisemusest saab aimu teatrinukku katsudes. Selle juures

on aidanud juba teada olevad tehnikad ja vahendid, mida üldiselt teatrinukke valmistades kasutatakse.

Oluline osa teatrinuku passis on ka seisukorra hindamisel. Seisukorra kirjeldus peaks olema täpne, informatiivne ning andma ülevaate objekti seisukorrast konkreetsetel ajahetkedel. Sellel saab olla mitu funktsiooni – hinnata objekti seisukorda enne ja pärast näitust või laenutust. Samuti aitab see teha kindlaks objekti stabiilsuse näituseks või laenutuseks. See annab võimaluse limiteerida objekti käsitlemise tihedust ning anda teada probleemidest, mis objektile võivad esineda. Tänu seisukorra kirjeldamisele on võimalik hinnata aja jooksul tekkinud probleeme, määrata objekti vananemiskiirus ja planeerida konserveerimis vajadust.⁸⁰

Sellele toetudes, olen kaardistanud teatrinuku passiga esmased kahjustused ja objekti seisukorra. Kahjustuste juurde olen lisanud fotod, et oleks võimalik paremini aru saada, mis kahjustusega täpselt tegemist on, et hiljem näha, kas olukord on muutunud. Hetkel pole NUKU muuseumis mitte ühtegi teatrinukku konserveeritud, samas on mitmeid teatrinukke, mis seda kindlasti vajaksid. Kuna varasem seisukorra hindamine puudub, siis pole võimalik analüüsida esemete seisukorra muutust, aga tänu teatrinuku passis olevale seisukorra ülevaatele on seda võimalik tulevikus teha.

NUKU muuseumi teatrinukkude märgistusüsteem koosneb viiest tähest, millest kaks esimest NM viitavad NUKU muuseumile ja TNK tähistavad teatrinukukogu. Sellele järgnevad 9 numbrit. Esimeseks neljaks numbriks on esietenduse aasta. Kaks järgmist numbrit märgivad mitmenda lavastusega esietenduse aastal on tegemist. Järgmise kahe numbriga on tähistatud mitmes teatrinukk see lavastuses on. Viimane number märgib mitmenda dublikaadiga on tegemist. Nukuteatris on tavaline praktika, et samast tegelasest võib olla valmistatud näiteks erineva kostüümiga või erineva suurusega teatrinukud.

⁸⁰ H. Culligan, M. Demeroukas, D.R. Van Horn, General Condition Reporting: An Overview - Basic Condition Reporting A Handbook, H. Culligan, D.R. Van Horn, C. Midgett, Lanham, Boulder, New York, London: Rowman & Littlefield, lk 1.

Näiteks 2014. aastal esietendunud lavastus „Tuhkatriinu“, mille lavastajaks oli Taavi Tõnisson ja kunstnik Liina Unt. Selle lavastuse teatrinukkude esimesed 4 numbrit on 2014. Tegemist oli 7. uuslavastusega sel aastal, seega järgmised numbrid on 07. Esimesena sai sellest lavastuses endale numbri teatrinukk Triinu ja seega järgmised numbrid on 011 (ill 13). Kuna Triinusid on selles lavastuses kolm, siis kaks järgmist Triinut said endale numbrid 012 (ill 14) ja 013 (ill 15).

ill 13 NM TNK 201407011.
Triinu lavastusest „Tuhkatriinu“. Lavastaja Taavi Tõnisson, kunstnik Liina Unt. Foto: Indrek Rammus.

ill 14 NM TNK 201407012.
Triinu lavastusest „Tuhkatriinu“. Lavastaja Taavi Tõnisson, kunstnik Liina Unt. Foto: Indrek Rammus.

ill 15 NM TNK 201407013.
Triinu lavastusest „Tuhkatriinu“. Lavastaja Taavi Tõnisson, kunstnik Liina Unt. Foto: Indrek Rammus.

Selline numeratsioon on suureks abiks teatrinukkude lisamisele muuseumikogusse. Tänu sellele on teatrinukud ajalisel järjekorras ja kõik ühe lavastuse teatrinukud koos ning pole oluline, millal teatrinukk muuseumikogusse lisatakse, sest tänu numbrile paikneb see ajaliselt õiges kohas. Hetkel on NUKU muuseumis kokku 681 kataloogitud teatrinukku (Lisa 2), sest osa teatrinukkudest asuvad veel töötajate käes. Lisaks on mõne lavastuse teatrinukud veel oma originaalkastides või kohvrites ja neid pole ma veel nimekirja lisanud. Seega võib oletada, et vähemalt 100 teatrinukku on veel nimekirja lisamata. Üldiselt kustutatakse iga hooaja järel mõned lavastused repertuaarist ja siis jõuavad kõik teatrinukud teatrinukukogusse. Kuna teatrinukke kasutatakse NUKU teatri lavastustes üha vähem, siis iga teatrinukk on teatrinukukogu jaoks väga oluline.

Muuseumite infosüsteemi MuIS, millega NUKU muuseum liitus 2015. aastal, on NUKU muuseum hetkel sisestanud retrospektiivelt 236 muuseumikogus olevat teatrinukku, millest

200 on lisatud põhikogusse ja 36 abikogusse. Selle tööga alustas 2017. aastal muuseumi ajutine töötaja. Kahjuks oli töö tehtud ebakorrektselt ja seetõttu tuli palju ümber teha. Paljudel teatrinukkudel olid valed nimed ja kirjeldus. Hetkel on infosüsteemi loodud pisteliselt retrospektiivseid sisestusi, kasutades seda pigem juhuslikuks kataloogimiseks. Küll aga on tänaseks selgunud, et kõik seni sisestatud objektid tuleb siiski sealt eemaldada, sest teatrinukud ei ole arvele võetud. Tänu magistritöö käigus valminud teatrinukkude nimekirjale on võimalik teatrinukud museaaliks vastu võtta koondkandena. Tänu sellele on tulevikus võimalik ka avalikkusel NUKU muuseumis olevate teatrinukkudega tutvuda. Lisaks lihtsustab see edaspidi näituste tegemist.

Muuseumikogud on üha rohkem suunatud avatusele ja inimeste kaasamisele. Üheks selliseks viisiks võib olla juurdepääs kogule, aga samas võib seda teha ka digiteerimise kaudu.⁸¹ Teatrinukkude kataloogimise käigus olen teinud koos NUKU IT- ja multimeediaspetsialisti Indrek Rammusega 230 teatrinukust fotod. Fotode tegemist alustasin nendest teatrinukkudest, mis asuvad muuseumis. Kuna muuseumil puuduvad oma vahendid fotode tegemiseks, siis olen kataloogimise käigus teinud fotosid ka oma telefoniga, et oleks lihtsamini tuvastatav, millise teatrinukuga on tegu. Need aga ei ole piisavalt hea kvaliteediga ja on pigem muuseumi siseseks kasutuseks seniks kuni on võimalik teha kvaliteetsed fotod. Olen pidanud oluliseks teha fotod esmalt vanematest ja halvemas seisukorras teatrinukkudest, kuid olen pildistatud ka mitmeid uuemaid teatrinukke.

Pärast pildistamist ja teatrinuku passi loomist asetan teatrinukud kastidesse. Suuremas osas on tegemist lainepapist kastidega, mille olen õigesse suurusesse lõiganud ja kokku kleepinud. Kuna kastid on ühesuguse kõrgusega, siis ruumi kokkuhoiu jaoks lõikan osa kastidest madalamaks, sest kõik teatrinukud nii palju ruumi ei vaja. Kastide kokku kleepimine on üpris ajakulukas. Kindlasti jõuaks tegeleda rohkemate teatrinukkudega, kui seda tööd ei oleks. Iga kasti külge kinnitan teatrinuku sildi, mille olen kataloogimise käigus valmis teinud. Sildil on foto teatrinukust ja esmane info koos teatrinuku numbriga. Lisaks on NUKU muuseumil kasutada 23 arhiivipüsivast materjalist karpi. Hetkel on kastidesse asetatud veidi üle 100 teatrinuku.

⁸¹ S. Keene, *Managing Conservation in Museums*. Oxford, Boston: Butterworth-Heinemann, 2002 [1996], lk 19.

Hetkel kõige vanem teatrinukk NUKU muuseumi teatrinukukogus on Oskar Seliaru 1944. aasta lavastusest „Haldjas kastetilk“ marionett Haldjas Kastetilk (ill 16). See jõudis muuseumisse juhuslikult annetuse kaudu. Eriliseks teeb selle teatrinuku lisaks oma vanusele ka asjaolu, et samal aastal kui lavastus välja tuli, põgenesid Eestist nii lavastaja kui ka kunstnik. Oskar Seliaru põneges Saksamaale ja 1946. aastal rajas ta Augsburgis Seli Marionetid nimelise nukuteatri.⁸² Teadaolevalt jäi see Oskar Seliaru viimaseks nukulavastuseks Eestis.⁸³ Teatrinukk on valmistatud puidust ja heas seisukorras. See on üks vähestest marionetidest, mis NUKU muuseumi teatrinukukogust leida võib. Hetkel on see teatrinukk eksponeeritud püsiekspositsioonis.

ill 16 NM TNK 194400011. Haldjas Kastetilk lavastusest „Haldjas Kastetilk“. Lavastaja Oskar Seliaru, kunstnik Hedda Hacker. Foto: Jaana Süld.

ill 17 NM TNK 195604011. Võõrasema lavastusest „Tuhkatriinu“. Lavastaja Ferdinand Veike, kunstnik Raivo Laidre. Foto: Indrek Rammus.

Kui enne teatrinukkude kataloogi tegemist oli 1950-ndatest teada üks teatrinukk, siis tänaseks on sellest perioodist NUKU muuseumis kataloogitud juba seitse teatrinukku. Ühe uskumatu leiuna saab välja tuua NUKU muuseumi külastaja toodud Võõrasema (ill 17) teatrinuku 1956. aasta lavastusest „Tuhkatriinu“. Eriliseks teeb selle teatrinuku asjaolu, et pärast lavastuse kustutamist repertuaarist oli see teatrinukk mängimiseks lastele, kuid vaatama sellele jõudis Võõrasema NUKU teatrisse tagasi. Teatrinukk on küll väga halvas seisukorras, kuid teatrinuku kahjustused lisavad sellele hoopis sentimentaalset väärtust.

Järgmisest kümnendist on NUKU muuseumi teatrinukukogus kataloogitud hetkel vaid kaks teatrinukku. Üheks teatrinukuks on 1967. aasta lavastuse „Minu papa on lõvi!“ tegelane Lõvipoeg (ill 18). Lavastaja oli nukuteatri peanäitejuht Ferdinand Veike ja kunstnik Jutta Maisaar ning muusika kirjutas Arvo Pärt. Lavastusega pöörati tähelepanu neile, kes arvavad,

⁸² A.Järv, Väliseesti teater. Tartu: Vanemuise Seltsi Kirjastus, 2009, lk 57-58.

⁸³ E. Värk. 65 aastat Eesti kutselist nukuteatrit, <http://www.nuku.ee/e-raamat/index.html> (vaadatud 19. IV 2020).

et nende isade tähtsad ametikohad annavad ka lastele eesõigusi. Sellega sooviti anda nõu ise midagi head korda saata, mitte oma isaga uhkustada.⁸⁴ Teatrinukk on rahuldavas seisukorras. Poroloon teatrinuku sees on vananenud ja seetõttu on teatrinuku keha vähesel määral deformeerunud. Lisaks on teatrinukk määrdunud. Pea vorm on säilinud tänu sellele, et see on tehtud papjeemašee tehnikas ning seejärel kaetud kangaga ja pea mahu tekitamiseks ei ole kasutatud porolooni

ill 18 NM TNK 196704011
Lõvipoeg lavastusest
„Minu papa on lõvi!“.
Lavastaja Ferdinand Veike,
kunstnik Jutta Maisaar.
Foto: Jaana Süld.

ill 19 NM TNK 197405011.
Jänku lavastusest „Elas kord
jänku“. Lavastaja Ferdinand
Veike, kunstnik Jaak Vaus.
Foto: Indrek Rammus.

1970. aastatest pärit teatrinukke on muuseumi teatrinukukogus hetke seisuga 10 ja kõigil neist huvitavad lood. Küll saab aga välja tuua 1974. aasta Ferdinand Veike lavastuse „Elas kord jänku“ Helle Laasi tegelase Jänku (ill 19). Nimelt on see üks vähestest teatrinukkudest, mis on mänginud kahes lavastuses. Helle Laas kasutas Jänkut ka 2015. aasta lavastuses „Ajarefrään“, mille lavastas Jaanika Juhanson ning lavastus põhines Helle Laasi autobiograafilistel ning avaldatud ja avaldamata ilukirjanduslikel materjalidel.⁸⁵ Teatrinukk on väga heas seisukorras ja seda tänu sellele, et enne „Ajarefrääni“ lavastuse esietendust parandati teatrinukku NUKU töökojas.

Hetkeseisuga on 1980. aastatest kogus üle poolesaja teatrinuku. Kui üldjuhul on nii vanadest lavastustest alles vaid üksikud teatrinukud, siis nii 1982. aasta lavastusest „Okasroosike“ (ill 20) kui ka 1986. aasta lavastusest „Vepsa muinasjutud“ on alles kõik teatrinukud. Mõlema

⁸⁴ E. Värk. 65 aastat Eesti kutselist nukuteatrit, <http://www.nuku.ee/e-raamat/index.html> (vaadatud 19. IV 2020).

⁸⁵ Ajarefrään, <http://www.nuku.ee/et/ajarefr%C3%A4n> (vaadatud 19. IV 2020).

ill 20 NM TNK 198206041.
Okasroosike lavastusest
„Okasroosike“. Lavastaja
Rein Agur, kunstnik Lembit
Roosa. Foto: Iti Niinemets.

lavastuse teatrinukud on heaks näiteks sellele, kuidas NUKU muuseumi teatrinukukogu on pidevkasutuses. Nimelt on mõlemaid lavastused taasesietendunud originaalsete teatrinukkudega NUKU muuseumis. Kui „Vepsa muinasjutud“ on tänaseks repertuaarist kustutatud, siis „Okasroosikest“ mängitakse edasi. Lavastust mängivad muuseumis mõned korrad kuus Taavi Tõnisson ja Tiina Tõnis kasutades originaalteksti, -lava ja teatrinukke.⁸⁶ See annab hea võimaluse publikul vanade teatrinukkudega tutvuda ja näitab kuidas NUKU muuseum oma muuseumikogu kasutab. Küll aga saab välja tuua selle, et antud teatrinukke peab parandama ning raamatu leheküljed, mis on lavastuse kujunduseks, hakkavad katki minema.

Iga järgneva kümnendiga tuleb teatrinukke muuseumikogusse aina rohkem juurde, sest sel perioodil hakkas Loderaud teatrinukkudega tegelema ja neid alles hoidma. Järgmisest kümnendist on alles üle saja teatrinuku. Sajandi algusest kuni tänase päevani on NUKU muuseumi teatrinukukogus üle 500 teatrinuku ja enamasti on alles kõik lavastuses mänginud teatrinukud.

⁸⁶ Okasroosike, <http://www.nuku.ee/et/okasroosike> (vaadatud 19. IV 2020).

3 Säilitamine muuseumis

3.1 Säilitamise olulisus

Muuseumi hoole all olev kogu on kõikide teiste muuseumi tegevuste aluseks. Seega ilma koguta ei ole ka muuseumit. Kogude eest hoolitsemine on iga muuseumi keskne kohustus. Muuseumikogu eest hoolitsemine on enamat, kui objektide riulile asetamine ja arvamine, et need on seal kaitstud. Aja tegur mõjutab kogude säilimist nii näitusel kui ka hoidlas. Seega tuleb nende eest hoolitseda ja tagada nende võimalikult pikk säilimine, sest muidu võivad olla hävimise protsessid väga kiired ja halvad. Muuseumikogu säilitamine sõltub paljudest teguritest, näiteks materjalidest, millest esemed on valmistatud. Samuti sõltub säilitamine sellest kuidas objekte varem hoiti ja millised tingimused on selleks hetkel. Lisaks ressurssidest, mis muuseumi käsutuses on ning muuseumi töötajate leidlikkusest.⁸⁷

Ajalooliselt näitasid muuseumid oma kogusid näitusel, asetades objektid vitriini ja jättes need nii määramata ajaks muutumatult. Sellega võisid hapramatele materjalidele nagu paber ja tekstiil tekkida valguskahjustused. Muuseumi varasemas struktuuris oli vähe töötajaid, kes oleksid pühendunud kogude eest hoolitsemisele. Viimasel sajandi jooksul on aga muuseumikogud muutunud üha aktiivsemaks, mis tähendab, et teadlased uurivad kogusid ja üha rohkem tutvustatakse muuseumikogu avalikkusele. Lisaks vahetavad muuseumid tihedamini püsiekspositsiooni ja kuraatoritel on võimalik töötada erinevate objektidega. Tänu sellele peavad valgustundlikud objektid vähem aega valguse käes olema ja enne objekti näitusele välja panemist, kontrollitakse selle seisukorda. Sellest tulenevalt hinnatakse museaali seisukorda sagedaselt.⁸⁸

Seega võib öelda, et muuseumite kogud on kasvanud paralleelselt muuseumite kasvamisega ja uute tekkega. Üha olulisemaks on muutunud nende suurte kogude säilitamine professionaalsel viisil, sest nõuded kogude hoiustamisel on rangemad kui varem. Muuseumikogu säilitamine pole aga muuseumi ainus põhifunktsioon. Lisaks sellele on olulisel kohal muuseumikogu eksponeerimine ning kasutamine hariduslikul ja meelelahutuslikul viisil. Samas saab öelda, et need kaks põhifunktsiooni on omavahel vastuolus. Nimelt kõige olulisemad muuseumi

⁸⁷ C. Baar, Collection care and conservation. C. Baars, B. Campell, The Curation and Care of Museum Collection. London, New York: Routledge, 2019, lk 169.

⁸⁸ B. A. Powell, Collection Care: An Illustrated Handbook for the Care and Handling of Cultural Objects, London: Rowman & Littlefield, 2016, lk 10-11.

tulemused on seotud inimeste ja külastustega. Seevastu kogu säilitamine on miski, mida peab tegema ja selle rahastus ei ole tihti juhtkonna prioriteediks.⁸⁹

Muuseumite üheks suurimaks eesmärgiks on aga muuseumikogude hooldamine ja säilitamine, sest tegemist on avalikkusele kuuluva füüsilise varaga, mille eest organisatsioon peab vastutama. Paljude organisatsioonide tegevus on küll imetlusväärne aga samas efemeerne. Muuseumid seevastu on need asutused, mille eesmärgiks on kaitsta materiaalsel pärandil. Juhul kui muuseum teeb vigu oma publikuprogrammides, siis neid on võimalik parandada, kuid kui midagi juhtub objektidega muuseumikogus, siis on see kahju pöördumatu.⁹⁰ Siin saab tuua võrdluseks NUKU teatri, mille tegevus on efemeerne ja NUKU muuseum, mille ülesandeks on NUKU teatriga seotud pärandit säilitada. Seega võib öelda, et teatri juures tegutseval muuseumil võib olla suur väärtus olles omavahel tihedas kontaktis ja luues võimaluse teatri loomingu koheseks säilitamiseks. Samas on NUKU muuseumil olnud pikka aega kõige olulisemal kohal publikuga seotud programmid.

Objekte uurides ja nende seisukorda hinnates, ei peaks lähtuma ainult sellest, millised museaalid vajavad konserveerimist, vaid vastata tuleks ka küsimusele, kas asutus täidab oma ühte põhifunktsiooni ehk muuseumikogu säilitamist. Samuti tuleks otsida vastust küsimusele, millised objektid vajaksid paremaid säilitustingimusi.⁹¹

Muuseumikogu seisukorra hindamiseks on mitmeid erinevaid võimalusi. Esmaseks variandiks on inventuuri tegemise käigus määrata kindlaks objektide seisukord analüüsides kahjustuste tüüpe ja nende ulatust. Lisaks sellele selgitada välja seisukorra halvenemise põhjused, mis võivad tuleneda keskkonnast, kus objekt asub või tegevustest, mida objektiga tehakse. Peale selle saab esemete puhul hinnata, mis suunas seisukord on liikumas. Selleks on vaja teada, millises seisukorras olid objektid varem ja millises hindamise hetkel. Võimalik on määrata muutuste tõenäosus ja ulatus, pannes kirja võimalikud tegurid, mis võivad seda mõjutada, kas näiteks keskkond või kasutus. Tuleb analüüsida objektide infopotsensiaali, vastavust muuseumi eesmärkidega ja väärtusi. Inventuuri tegemise käigus on võimalik määrata vajaminevate konserveerimistööde mahukus. Selleks, et diagnoosida ja kõrvaldada seisukorra halvenemine, tuleb säilituskeskkonda hinnata võimalikult laialt. Sealjuures hõlmates

⁸⁹ S. Keene, *Managing Conservation in Museums*, lk 14-16

⁹⁰ Samas, lk 139.

⁹¹ Samas, lk 139.

institutsionaalset poliitikat, personali olemasolu ja oskusi, muuseumikogu ajalugu ning ruumi ja reaalseid ressursse objektide säilitamiseks.⁹²

3.2 Säilitustingimused NUKU muuseumis

Magistritöö üheks eesmärgiks oli kaardistada säilitustingimused NUKU muuseumis, neid vastavalt võimalusele parandada ja anda soovitusi tulevikuks, kuidas oleks võimalik edaspidi teatrinukke hoiustada. Kui ma töödega alustasin, oli NUKU muuseumil kaks peamist hoiustamise kohta, mis on siiani kasutuses.

3.2.1 Hoiustamiskohad

Teatri ladu

NUKU muuseumi kõige suurem hoiustamiskoht asub NUKU teatri laos. Seal hoitakse lisaks teatrinukkudele ka dekoratsioone, rekvisiite ja kostüüme. Magistritöö kirjutamist alustades oli tegemist juba kolmanda hoidlaga, kus teatrinukud asusid. Mõlemad kolimised viidi läbi kiirustades, teatrinukkude pakkimine ei toimunud korrektselt. Kolimise käigus ei jälgitud varem loodud süsteemi ja seetõttu polnud teada, kus mingid teatrinukud asusid. Ruum, kuhu muuseum teatrinukud viis oli koristamata, must, tolmune ja suurte katmata akendega. Kuna kolimine toimus ootamatult ja kiirustades, polnud võimalik seda ruumi enne korda teha. Lisaks on seal ruumis veel teatritele kuuluvaid esemeid, mida ühes nurgas hoitakse. Hoidlas on hetkel kaks riiulit, millele teatrinukke on võimalik asetada.

Peale selle on kasutatud ka vineerist kaste, kus il 21 Kast teatrinukkudele. Foto: Iti Niinemets.
lavastuse mängimise käigus teatrinukke hoiustatakse (ill 21).

Sellest tulenevalt koristasime suuremast tolmust ja mustusest hoidlat sel ajal, kui teatrinukud juba asusid ruumis (ill 22 ja ill 23). Koos Maria Uskiga katsime aknad, et päikesevalgus teatrinukke ei kahjustaks. Peale selle katsime riiulitel olevad teatrinukud siidipaberiga ja riiuli lahtise ava kangaga. Lisaks riiulitele on hoidlas teatrinukud lainepapist kolimiskastide ja vineerist lavastuse kastide sees. Lavastuse kastides teatrinukud ripuvad või on asetatud kasti

⁹² S. Keene, *Managing Conservation in Museums*, lk 140-141.

põhja. Riiulite puudumise tõttu on kastid asetatud üksteise peale. Samas olen jaganud teatrinukud kastidesse nii, et neid ühes kastis liiga palju ei ole, kuid ruumipuuduse tõttu on osa teatrinukke siiski üksteise peal. Kastide sees olevad teatrinukud on ümbritsetud siidipaberiga. Hoidla ruumi kliimanäitajaid süstemaatiliselt ei monitoorita ja temperatuuri reguleerida ei saa, sest ruumis on üldküte. 29.04.2020 läbiviidud mõõtmise ajal oli antud ruumis temperatuur 19,8°C ja õhuniiskus 34%.

ill 22 Teatrilaoas olev hoidla enne korrastamist.
Foto: Iti Niinemets.

ill 23 Teatrilaoas olev hoidla pärast korrastamist.
Foto: Iti Niinemets.

Muuseum

NUKU muuseumi ruumides asuvad kaks teatrinukkude hoiustamise kohta, millest esimene on üldkasutatav ruum (ill 24), kus toimuvad koosolekud, aga ka töötoad ja sünnipäevad küllastajatele. Ruum on väga hästi ligipääsetav muuseumi töötajatele. Teatrinukke hoitakse suures kapis riiulitel (ill 25). Selles ruumis on teatrinukud, mida kasutatakse publikuprogrammides ning mida kõige rohkem laenutatakse, aga ka need, mida oma kuju poolest on kõige parem riiulis hoida. Teatrinukud ripuvad või on asetatud riiulile. Kappide lükanduksi ei ole võimalik lukustada, küll aga on ruum lukustatud. Kuna kõik teatrinukud on kappides ja ruumi aknad avanevad sisehoovi, siis otsene päikesevalgus teatrinukkude peale ei lange. Ruumis kliimanäitajaid süstemaatiliselt ei monitoorita, aga kütet on võimalik

reguleerida. 28.04.2020 läbiviidud mõõtmise ajal oli antud ruumis temperatuur 21°C ja õhuniiskus 27%.

ill 24 Kappidega ruum teatrinukkude hoiustamiseks. Foto: Jana Süld.

ill 25 Kappides olevad teatrinukud. Foto: Iti Niinemets.

Teine muuseumis olev ruum oli varasemalt kasutuses nukumeistrite puhketoana ja see on kõige uuem teatrinukkude hoiustamise koht (ill 26). Ruum ei ole üldkasutatav ning on hästi ligipääsetav muuseumi töötajatele. Hetkel on ruumis viis riulit, kuhu olen paigutanud kõige vanemad või halvemas seisukorras teatrinukud. Mõned üksikud vanemad teatrinukud asuvad veel teatrilao hoidlas, kuid need on plaanis peagi sealt ära tuua niipea kui muuseumis olevas hoiuruumis koht leitakse. Hetkel on veel ruumi hoidlaruumi teatrinukke lisada. Kuna aga riuleid on vähe, siis olen osa kaste, kus teatrinukud asuvad on tõstetud üksteise peale ning maapinnast veidi kõrgemale, et vältida veeavarii korral kahjustuste teket. Ruumi aknad avanevad sisehoovi ning akendel on kardinaid ees. Ruumis kliimanäitajaid süstemaatiliselt ei monitoorita, aga kütet on võimalik reguleerida. 28.04.2020 läbiviidud mõõtmise ajal oli antud ruumis temperatuur 22°C ja õhuniiskus 30%.

ill 26 Hoidlaruum muuseumis. Foto: Iti Niinemets.

Ekspositsioon

Suurem osa eksponeeritud teatrinukke asuvad klaasist vitriinide sees, mis tagab neile kaitse nii küllastajate kui ka tolmu eest. Teatrinukkude eksponeerimise keerukus seisneb nende kujus ja varrastes ning käepidemetes. Eksponeeritud teatrinukud on fikseeritud enamasti tamiili abil nii, et see teatrinuku seisukorda ei kahjustaks. Lisaks on kasutatud osa teatrinukkude puhul kas puidust või metallist valmistatud konksu, kuhu teatrinukk rippuma asetada, kuid ka sellisel juhul on jälgitud, et see teatrinukku ei kahjustaks. Peale selle on kasutatud spetsiaalset alust, kuhu asetada varrasnukud või käpiknukud.

Näitusesaalis on laevalgustid ja siinidel liigutatavad prožektorid. Valguse tugevust reguleerida ei saa, küll aga saab muuta prožektori suunda. Vitriinide sees on kasutatud LED külmlalgusega punktvalgustit. Ruumides paistab päike akendest ja sisehoovis on klaasist katus. Akendel on eksponeeritud spetsiaalselt aknale tehtud auruteatri nukud, mis muuseumi teatrinukukogusse ei kuulu. Akendel on olemas rulood, mille saab vajadusel ette panna. Näitusesaalis kliimanäitajaid süstemaatiliselt ei monitoorita, aga kütet on võimalik reguleerida. 28.04.2020 läbiviidud mõõtmise ajal oli ekspositsiooni ruumis temperatuur 23°C ja õhuniiskus 25,5%.

3.2.2 Hoiustamisprobleemid

Vesi

Levinud probleemiks eriti vanemates hoonetes on sinna tungiv vesi, kas lekkiva katuse kaudu, vihmaveerennidest või lõhkenud veetorudest. Vesi võib museaali otseselt kahjustada või tekitada ebasobimatult kõrge niiskustaseme.⁹³ Hetkel on NUKU muuseumi suurem osa teatrinukke pakitud pruunidesse lainepapist kastidesse. Juhul kui aga toimub märgumine, siis võib lainepapp eraldada pruuni värvainet, mis võib omakorda teatrinukke rikkuda. Sellest tulenevalt võivad tekkida plekid või tumedad veevoolujooned.

Teatrilao olev muuseumi hoidla asub vanas saunas ja duširuumis, seega tuleb hoolega jälgida, et mõne veetoru lõhkedes ei saaks teatrinukud kahjustada. Muuseumi ruumides, kus asuvad teatrinukud pole ohtu üleujutuseks, küll aga on vesi tihti tunginud näitusesaali. Muuseumi sisehoovis on klaasist katus ja suurema vihma või lumesulamisega on sealt vesi näitusesaali tilkunud. Tänapäevaks on see probleem suuremal jaol parandatud, kuid aeg-ajalt esineb siiski vähest vee tilkumist. Selles ruumis on hetkel eksponeeritud teatrinukud ja kostüümid, mida aga laest tilkuv vesi võib rikkuda. Samuti on varasemalt olnud probleeme veega muuseumi kõige uuemas ruumis, mis valmis 2016. aastal. Tegemist on keldrikorrusel oleva näitusesaaliga. Selles ruumis ei eksponeerita hetkel museaale, vaid seal on tegevuslikud eksponaadid, mis on spetsiaalselt sinna ehitatud ja seal kohas, kus veega probleeme oli, asus ka veega seotud eksponaat, seega vesi seda ei kahjustanud. Küll aga tuleb edaspidi silmas pidada, et see koht võib eksponaatidele osutada ohtlikuks.

Valgus

Muuseumis võib kahjustusi tekitada nii aknast tulev valgus kui ka kunstlik valgus. Probleem päikesevalgusega oli teatrilao hoidlas, kus olid suure aknad. Need on tänapäevaks kaetud vastavalt võimalustele musta kilega. Tänu sellele päikesevalgus teatrinukkudeni ei jõua. Samas võivad valguskahjustused tekkida ka näitusesaalis, kuhu päike sisse paistab. NUKU muuseumis tuleks kõige rohkem jälgida teise korruse ekspositsiooni ruumi, kus eksponaadid on juba valguskahjustusi saanud. Küll aga pole tegemist museaalidega. Kuna suur osa NUKU

⁹³ C. Baar, Collection care and conservation, lk 172.

muuseumis paiknevatest esemetest on tekstiilist või paberist, siis neile materjalide lubatav maksimaalne valgustase luksides on 50 ja aastane ekspositsiooniaeg lukstundides on 96 000.⁹⁴

Tolm

Museaale võib kahjustada neile langev tolmu, mis võib olla pärit nii õuest kui ka külastajate nahalt, juustelt või riietelt. Tolm võib endasse imada niiskust ümbritsevast keskkonnast ja siis keemiliselt reageerida, põhjustades korrosiooni ja plekke.⁹⁵ Probleeme tolmuga on kõige rohkem teatrilaos olevas hoidlas, kuhu teatrinukud viidi kiirustades, ilma ruumi eelnevalt koristamata. Tänapäevaks on sealt suurem tolmu küll eemaldatud, kuid vaatamata sellele on see probleem siiani päevakorras. Muuseumis olevaid hoidlaruumi koristatakse regulaarselt ja seal tolmuga probleeme ei ole. Ekspositsioonis kaitseb teatrinukke tolmu eest vitriin.

Kahjurid

Muuseumis võivad objektidele olla ohuks erinevad kahjurid. Põhilised biokahjurid kuuluvad seltsi närilised, keda on Eestis 20 liiki. Närilised närvivad pesamaterjali hankimiseks riideid, paberit ja muud pehmet materjali.⁹⁶ NUKU muuseumi ruumides on varasemalt mitmel korral nähtud rotte. See tuleneb sellest, et muuseum asub vanalinnas Snelli tiigi lähedal, kus palju rotte pesitseb.⁹⁷ Seega pole ka NUKU muuseumis rotid välistatud. Praeguseks on muuseumis selle probleemiga tegeletud ning viimastel aastatel rotte nähtud ei ole. Närilised kujutavad endast aga suurt ohtu, sest võivad teatrinukkude seisukorda halvendada või need isegi hävitada.

Putukad eelistavad pehmeid ja poorseid pindu nagu näiteks puit, paber, papp ja riie.⁹⁸ Eestis on selliseid putukaid, kes võivad kahjustada kultuuripärandi hulka kuuluvaid objekte üle 100 liigi. Muuseumites on kõige levinumateks puidukahjuriteks toonesepalased, keda kutsutakse ka puidukoideks. Eestis on neid leitud 28 liiki.⁹⁹ Seega võivad ka putukad teatrinukke kahjustada ning kataloogimise käigus tuvastasin kolm teatrinukku, millelt võid putukate kahjustusi leida. NUKU muuseumi hoidlates ei ole varasemalt tegeletud putukate probleemiga. Puudusid koi feromoonpüüniseid, mille olen täna igasse hoiuruumi lisanud.

⁹⁴ K. Konsa, Artefaktide säilitamine. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 2007, lk 65.

⁹⁵ C. Baar, Collection care and conservation, 2019, lk 174.

⁹⁶ K. Konsa, Konserveerimisbioloogia. Eesti Kunstiakadeemia Restaureerimiskool, 2006, lk 100-101.

⁹⁷ V. Reest, Kahjurite tõrjuja: Aina visamad rotid ainult naeravad mürkide peale – Pealinn 2. III 2020, <http://www.pealinn.ee/tagid/koik/kahjurite-torjuja-aina-visamad-rotid-ainult-naeravad-murkide-peale-n250919> (vaadatud 17. III 2020).

⁹⁸ K. Konsa, Artefaktide säilitamine, lk 75.

⁹⁹ K. Konsa, Konserveerimisbioloogia, lk 80-82.

Ruumikliima

Olulise probleemina võib välja tuua selle, et muuseumis ei toimu süstemaatilist kliimanäitajate monitoorimist. Seetõttu puudub teadmine sellest, kuidas mõjub kütteperiood või kas on vajalik õhku niisutada, sest see on liiga kuiv või vastupidi. Mittesobilikud kliimatingimused võivad viia teatrinukkude kiire vananemiseni. Vale temperatuur võib museaalidele mõjuda väga kahjustavalt. Temperatuur mõjutab mehaanilisi pingeid ja deformatsioone.¹⁰⁰ Selle tõttu võivad muutuda näiteks materjali mõõtmeid või struktuuri. Mida kõrgem on temperatuur ja pikem selle toimeaeg, seda intensiivsem on materjalide termiline destruktsioon. Temperatuuril on oluline mõju keemiliste reaktsioonide kiirusele ja temperatuuri tõttu toimuvad kiiremini keemilised lagunemisreaktsioonid.¹⁰¹ Lisaks võivad objektide seisukorda halvendada vale temperatuuri ja suhtelise õhuniiskuse koosmõju, kuid seda on võimalik ennetada korraliku õhu ringlusega.¹⁰²

Teatrinukkude kättesaadavus

Hoiustamisprobleeme valmistab ka asjaolu, et teatrinukke on raske kätte saada, sest nad on kastides üksteise peal või kastid on üksteise peal, mille tõttu tuleb ülemisi kaste liigutada, et alumist kätte saada. Puuduvad piisavas koguses riiulid, kuhu kogutavaid teatrinukke asetada. Seetõttu liigub ka teatrinukk kasti sees ja võib saada mehaanilisi kahjustusi. Teatrilas olev muuseumi ruum on kolmnurkne ja seega on keeruline sinna riiuleid paigutada nii, et teatrinukke oleks võimalik ka riiulist välja võtta. Mehaanilised kahjustused võivad tekkida just teatrinukkude käsitlemise käigus ning see on muuseumikogus olevate teatrinukkudele kõige suuremaks ohuks. Peale selle luuakse hoidlates kogutavate teatrinukkude hoiustamiseks vajalik ruum olemasolevate kogude pideval ümberpaigutamisel. Sellest tulenevalt puudub aeg-ajalt ülevaade, kus teatrinukud täpselt asuvad, paljudel kastidel puudub märgistus.

3.3 Teatrinukkude peamised kahjustused

Iga konserveerimistö algab objektide seisukorra dokumenteerimisega ja jätkub mitmesuguste uurimismeetoditega, mis on suunatud objekti seisukorra hindamisele, millele järgneb olukorra lahendamine ja kahjustuste parandamine. Teatrinukkude konserveerimise juures on üheks oluliseks märksõnaks interdistsiplinaarsus. See tähendab seda, et parima tulemuse

¹⁰⁰ C. Baar, Collection care and conservation, lk 176-178.

¹⁰¹ K. Konsa, Artefaktide säilitamine, lk 45.

¹⁰² C. Baar, Collection care and conservation, lk 176-178.

saavutamiseks ja üksikasjalikud teadmised objekti kohta peaks olema tagatud koostöös erinevate oma ala professionaalidega, kuhu kuuluvad koos teiste ekspertidega ka nukutehnikud.¹⁰³

Konserveerimisvaldkonnas on teatrinukud sageli ebaõiglaselt tähelepanuta jäetud, hoolimata asjaolust, et teatrinukud on arendanud kultuurilist tegevust ja esindavad olulist osa kultuuripärandist. Võib juhtuda, et teave teatrinukkude conserveerimise kohta on ebatäpne, sest parandustöid viiakse läbi nukutöökodades ja konservaatoriteni teatrinukud ei jõuagi.¹⁰⁴ Sama võib välja tuua NUKU muuseumis asuvate teatrinukkude kohta. Muuseumis ei ole teatrinukkudega tegelenud konservaatorid, vaid vajadusel on nukumeistrid teinud parandustöid. Suureks abiks on teatrinukkude kahjustuste määramisel olnud NUKU muuseumile SA Eesti Vabaõhumuuseumi Konserveerimis- ja digiteerimiskeskus Kanut ja Heige Peets. Kanutis conserveeritud teatrinukke on võimalik näha Eesti Teatri- ja Muusikamuuseumi püsiekspositsioonis. NUKU muuseumis ühtegi nende poolt conserveeritud teatrinukku ei ole.

Lähtudes NUKU muuseumi teatrinukkudest võib öelda, et kogu teatrinukkudega seotud teave on tulevaste põlvete jaoks ülimalt oluline. Kõige näitlikumaks seejuures on materjalist tulenev teave. Seepärast on oluline mõnikord eelistada teatrinuku füüsiliste omaduste säilitamist objekti funktsionaalsuse ees, tehes näiteks vanematest teatrinukkudest koopiad, mida siis tutvustada publikule. Teatrinuku tehnoloogia keerleb peamiselt materjali valiku, teatrinuku kehaosade arvu ja kuju, liigete tüübi, lisaefektide, teatrinuku liikumise ja selle sees olevate mehaanika valiku ümber. Seega võib välja tuua, et konservaatori kõige olulistemaks teadmisteks teatrinukke conserveerides on teatrinuku tehnoloogia ning materjalide tundmine, sest sealt saab olulisi andmeid, mille põhjal saab otsustada sobilike tegevuste ja materjalide valiku üle.¹⁰⁵

Mõningasi sarnasusi võib näha teatrinukkude ja lastele mängimiseks mõeldud nukkude vahel ning seega saavad olla abiks ka mänguasjade conserveerimisalased teadmised. Näitena saab siin tuua NUKU teatris 2004. aastal esietendunud lavastuse „Isekas hiiglane“, mille lavastaja oli Maria Usk ja kunstnik Rosita Raud.¹⁰⁶ Selles lavastuses tegid nukumeistrid lastele

¹⁰³ Z. Kalan. Conservation and restoration of the wooden marionettes from the play *The Strike Brigade*. - Lutka. *The Marionette - Between Tradition and The Present* 2013, no 58, lk 104.

¹⁰⁴ Samas, lk 104.

¹⁰⁵ Samas, lk 104-105.

¹⁰⁶ Isekas hiiglane, <http://www.nuku.ee/et/isekas-hiiglane> (vaadatud 28. IV 2020).

mängimiseks mõeldud nukud ümber teatrinukkudeks. Ka need on tänaseks muuseumikogusse jõudnud. Tulevikus on nende konserveerimiseks kindlasti vaja teadmisi plastikute kohta. Erinevusena saab välja tuua, et nukumeistrite teatrinukud on üldjuhul kukkumistele tunduvalt vastuvõtlikumad ja seetõttu hapramad. Samuti võib ka mänguasjadel olla palju liikuvaid osasid, kuid võrreldes teatrinukkudega liigutatakse neid erinevalt, seega on ka nende sees olev mehaanika teistsugune.

Kõik materjalid, millest teatrinukke valmistatakse, hakkavad vananema teatrinukkude valmistamisest alates. Lagunemise põhjus sõltub valitud materjalide koostisest. Üheks oluliseks teguriks teatrinukkude kahjustuste juures on temperatuuri ja õhuniiskuse kõikumine, mis võib põhjustada materjalide kokku tõmbumist ja paisumist, mille tulemusena näiteks puidu- ja paberkiud kahanevad ja paisuvad ning värvikihid võivad hakata kooruma. Õhuniiskuse suurenemine soodustab ka putukate ja mikroorganismide arengut. See on ohtlik nii puidule kui ka tekstiilile, mis on suurel jaol ohustatud koidest ja kuigi nende lemmikmaterjalideks on vill ja karusnaks, tuleb jälgida ka siidi ja puuvilla. Kõrge õhuniiskus ja piisava õhu ringluse puudus võivad soodustada hallituse teket, mis põhjustab puidu värvi muutust, aga see võib kahjustada ka objekte, mis on tehtud papjeemašest, tekstiilist või mõnest teisest materjalist.¹⁰⁷

Lisaks sellele mõjutavad materjale ka mitmesugused õhusaasted, nagu näiteks tolmusekesed ja heitgaasid, kuid samuti mustus, mis on kogunenud sel ajal kui teatrinukku veel kasutati. Ehkki mustus kiirendab materjalide lagunemist, siis pakub see samal ajal ka olulist teavet teatrinuku minevikust. Seetõttu on alati mõistlik kaaluda, kas sellised kahjustused tuleks eemaldada või jätta need alles märgina ajaloost. Teatrinukkude küljes olevad metallosad, nagu näiteks vardad, võivad põhjustada korrosiooni, kahjustades mitte ainult metalli, vaid ka tekstiili, puitu ja muid originaalmaterjale. Teatrinukkude eksponeerimisel on väga olulisel kohal valgus, samas võib ka see põhjustada neile kahjustusi.¹⁰⁸

NUKU teatri nukumeistrid leiavad, et repertuaarist kustutatud lavastuste teatrinukud peaks kindlasti säilitama. Samas on ka nemad mõelnud erinevate materjalide peale ja kuidas need võiksid tulevikus säilida. Näiteks poroloon, mida palju kasutatakse, vananeb ajaga täielikult. Samas on see vajalik materjal teatrinukkude loomisel. Lisaks puuduvad neil täpsed teadmised liimide ja teiste materjalide muutumise kohta ajas. Samas võib materjalide kasutust pidada ka

¹⁰⁷ Z. Kalan. Conservation and restoration, lk 105.

¹⁰⁸ Samas, lk 105.

osaks ajaloost, sest nukumeistrid avastavad üha uusi võimalusi ja materjale, millest teatrinukke või nende detaile valmistada.¹⁰⁹ Järgnevalt toon välja teatrinukkude peamised kahjustused, mis kataloogimise käigus selgusid.

3.3.1 Porolooni (polüuretaan-ester vahu) vananemine

Porolooni vananemise puhul on tegemist keemilise kahjustusega, mis on tekkinud hüdroolüüsi tulemusena. Tegemist on kõige sagedasema kahjustusega teatrinukkudel, sest paljude teatrinukkude valmistamiseks on kasutatud porolooni. Kõige olulisemateks porolooni kahjustavateks teguriteks on temperatuur, valgus, niiskus ja hapnik. Hüdroolüüsi tulemusena kaotab poroloon elastsuse ja seetõttu kukub poroloon omaenda raskuse all kokku. Vananenud poroloon on niiske ja kleepuv.¹¹⁰

ill 27 Teatrinuku nägu on deformeerunud. Siga lavastusest „Lehmataari lugu“. Lavastaja Harri Kõrvits, kunstnik Raivo Järvi. NM TNK 199410031. Foto: Iti Niinemets.

ill 28 Kleepunud ja vananenud poroloon. Tegeline lavastusest „Punga-Mart ja Uba-Kaarel“. Lavastaja Rein Agur, kunstnik Rein Lauks. NM TNK 199004031. Foto: Iti Niinemets.

Sageli on porolooni kasutatud teatrinuku sees, teatrinukule mahu andmiseks. Tihti kaetakse teatrinukk kangaga ja seega on poroloon otsese valguse eest kaitstud. Samas on ka teatrinukke, mis on tehtud üleni poroloonist ja kaetud ainult värviga. Lisaks on mitmeid teatrinukke, mille sisse peavad näitlejad oma käe panema, et teatrinukku liigutada. Teatrinuku sisemus võib aga

¹⁰⁹ A. Aedma, E. Vassar, intervjuu. Küsitles autor, 10. XII 2018. Lindistus autori valduses.

¹¹⁰ K. Korol, Lubage tutvustada – polüuretaan! Eesti Rahva Muuseum 10. XI 2015, <https://blog.erm.ee/?p=7137> (vaadatud 23. IV 2020).

olla tehtud poroloonist. Näitlejate käed muutuvad mängides higiseks ning poroloon imab seda endasse. Sellise teatrinuku kasutamise käigus võivad poroloonile tekkida ka mehaanilised kahjustused. Kataloogimise käigus oli võimalik näha, et teatrinukkude sees olev poroloon on ajaga muutunud tumedaks ning kokku vajunud ja põhjustab seega deformeerumist (ill 27). Peale selle porolooni vananedes kleepub see teatrinuku teiste materjalide külge (ill 28). Porolooni vananemist võib märgata peaaegu kõikidel vanematel teatrinukkudel. Mõne teatrinuku puhul on see tegelase välimust täielikult muutnud, aga on ka teatrinukke, mis vaatamata ulatuslikule porolooni vananemisele, on siiski paremas seisukorras. NUKU lavastusala juhataja Anni Rajase sõnul pole poroloonile teatud teatrinuku valmistamisel alternatiivi. Poroloon sobib teatrinukkude tegemiseks nii oma elastsuse, vormitavuse kui ka kerguse poolest.¹¹¹

3.3.2 Värvikadu

Teiseks kõige rohkem esinevaks kahjustuseks on mehaanilise jõu ja mõranemise tagajärjel tekkinud värvikadu. See kahjustus on mingil määral kõigil teatrinukkudel, mille kehaosad on kaetud värviga. Paljudel juhtudel on teatrinukud kahjustada saanud juba lavastuse mängimise käigus ja muuseumisse jõudes on tekkinud väikesed mõrad värvi sisse. Lisaks sellele kasutavad näitlejad muuseumis olevaid teatrinukke ja seetõttu võivad need kahjustusi juurde saada. Kuid suuremad kahjustused on tekkinud mitesobilikest hoiustamise tingimustest.

Kõige probleemsemateks kohtadeks on näost eemale ulatuvad detailid, milleks on enamasti nina ja kõrvad (ill 29). Need kohad puutuvad lavastust mängides kõige rohkem kokku erinevate esemetega ja sealt tuleb kergelt värv maha. Samuti on nina ja kõrvad need detailid, mis lisaks lavastuse mängimise käigus ka muuseumis hoiustades on kahjustada saanud, kuna pikalt on puudunud püsiv hoiustamise koht ning seetõttu on teatrinukke palju ringi tõstetud.

ill 29 Värvikadu teatrinuku ninal. Kuningas lavastusest „Tuhkatriinu“. Lavastaja Rein Agur, kunstnik Kustav-Agu Püüman. NM TNK 198802021. Foto: Iti Niinemets.

¹¹¹ A. Rajas, suuline vestlus autoriga. 7. V 2020.

Teatrinukud, millega on palju aastaid mängitud, saavad samuti mitmeid kahjustusi. Ühe näitena saab tuua 12 aastat laval olnud „Jussikese seitse sõpra“, mille tegelasel Laupäev (ill 30) on ulatuslik värvikadu põsel. Teatrinukku kasutati ka pärast lavastuse kustutamist repertuaarist NUKU muuseumis publikuprogrammis, kus näitleja tutvustas oma teatrinukke publikule. Samas puudub täpne info, kus teatrinukk nii ulatusliku kahjustuse võis saada. Üldjuhul on kataloogimise käigus tuvastatud värvikaod tekkinud kukkumise või mõne teise objektiga kokkupuutumise tagajärjel ning sealt edasi hakanud mõranema. Lõpuks kukub värv suuremate tükkidena ära.

ill 30 Värvikadu teatrinuku põsel. Laupäev lavastusest „Jussikese seitse sõpra“. Lavastaja Anne Törnpu, kunstnik Rosita Raud. NM TNK 200201011. Foto: Iti Niinemets.

Lisaks on värvikadu tekkinud teatrinukkudele nende mitte nõuetekohase hoiustamise või näitusel eksponeerimise tagajärjel. NUKU muuseumi esimese ekspositsiooni mahavõtmise käigus selgus, et osadele teatrinukkudele on värvitud käte külge kinnitatud kahepoolse tugeva teibiga silt, mis on omakorda värvi teatrinuku käelt ära tõmmanud. Samuti on värvikadu tekkinud teatrinukkudele, mida pole teatris või muuseumis hoiustatud, vaid hoopis kodustes tingimustes. Üheks näiteks on 1956. aasta teatrinukk Võõrasema (ill 31) lavastusest „Tuhkatriinu“, mis oli aastaid kasutusel mänguasjana, kuid vaatamata sellele on tervikuna säilinud. Tegemist on ainukese teadaoleva säilinud teatrinukuga antud lavastusest.

ill 31 Värvikadu kogu näol. Võõrasema lavastusest „Tuhkatriinu“. Lavastaja Ferdinand Veike, kunstnik Raivo Laidre. NM TNK 195604011. Foto: Iti Niinemets.

3.3.3 Määrdu mine

Mehnaanilise kahjustusena võib veel välja tuua määrdu mine, mida samuti väga tihti ette tuleb. Määrdu mine võib olla ka keemilise reaktsiooni tagajärg ning seda võib tekitata ka hallitus. Teatrinukkude pealt võib leida nii plekke kui ka tumedaid veevoolujooni (ill 32). Kõige enam on määrdu nud need kohad, mis puutuvad kokku inimese kehaga ehk kuhu näitleja oma käe

paneb või kust kinni hoiab, et teatrinukuga mängida. Lisaks sellele võib näha paljudel teatrinukkudel ka liimist või mõne muu ainega kokkupuutumisel tulenevaid määrdumisi (ill 33).

ill 32 Teatrinuku tekstiili määrdumine. Tegelane lavastusest „Romeo ja Julia“. Lavastaja Rein Agur, kunstnik Rein Lauks. NM TNK 198404011. Foto: Iti Niinemets.

ill 33 Liimi plekid teatrinuku näol. Kuningas lavastusest „Tuhkatriinu“. Lavastaja Rein Agur, kunstnik Kustav-Agu Püüman. NM TNK 198802021. Foto: Iti Niinemets.

Peale selle määrduvad teatrinukud nukurestil olles (ill 34). Nukuresti kasutatakse nukuteatris teatrinukkude hoidmiseks etenduse ajal ja ka etenduste mängimise vahepealsel ajal. Nukurestid, mis on kasutuses laval on enamasti mustaks värvitud, selleks et need lavalt välja ei paistaks. Teatrinukud asetatakse sinna peale selleks hetkeks, kui nendega parasjagu ei mängita. Vahel on restid pehmendustega, siis on kahjustused väiksemad. Need asetatakse sinna

ill 34 Teatrinukud nukurestie asetatult. Tegelased lavastusest „Emma ja ajakivi ehk Nukkude teater“. Lavastajad Taavi Tõnisson ja Mirko Rajas, kunstnik Rosita Raud. NM TNK 201403022, NM TNK 201403013. Foto: Iti Niinemets.

ill 35 Määrduvad teatrinukk. Tegelane lavastusest „Emma ja ajakivi ehk Nukkude teater“. Lavastajad Taavi Tõnisson ja Mirko Rajas, kunstnik Rosita Raud. NM TNK 201403022. Foto: Iti Niinemets.

nii, et pea toetub kahele pulgale. Sellest tulenevalt on teatrinukkudel, mille pead on värvitud, väga tihti lõua all ja kaelal mustad määrdumise jäljed (ill 35). Lisaks sellele on muuseumisse jõudvatel teatrinukkudel ka teistes kohtades määrdumise jälgi, mis on tekkinud lavastuse mängimise käigus erinevate objektidega kokku puutudes.

3.3.4 Augud

Augud, mis on tekkinud teatrinuku rebenemise või kulumise käigus, võivad olla mastaapsed füüsilised kahjustused, mille tõsiduse määrab ära aukude suurus ja kogus. Suurem osa aukudest tekib teatrinukkudel kanga sisse (ill 32). Samas on auke ka poroloonist või papjeemašest tehtud osade sees. Peamiselt võib teatrinukkudelt leida väiksemaid torkeauke. Papjeemašee üheks peamiseks kahjustuseks ongi augud, mis tekivad enamasti füüsilise jõu tagajärjel (ill 37). Suuremad struktuurikahjustused on NUKU muuseumi teatrinukukogus olevatel teatrinukkudel tekkinud mitte sobiliku hoiustamise tagajärjel.

ill 36 Kanga sisse tekkinud auk. Siilitaat lavastusest „Võlkaloss“. Lavastaja Ferdinand Veike, kunstnik Raivo Laidre. NM TNK 195701011. Foto: Iti Niinemets.

ill 37 Kuninganna-nõid lavastusest „Lumivalgeke“. Lavastaja Eero Spriit, kunstnik Gunta Randla. NM TNK 199606031. Foto: Iti Niinemets.

3.3.5 Purunemine

Teatrinukkude sagedaseks mehaaniliseks kahjustuseks on purunemine, mis võib liigituda nii suuremaks kui ka väikemaks struktuurikahjustuseks. See oleneb purunemise ulatusest ja sellest, kas teatrinuku on veel võimalik parandada. Teatrinuku purunedes võib juhtuda, et detailid kukuvad teatrinuku küljest ära. Samas selgus kataloogimise käigus, et mitmetel teatrinukkudel võib esineda kahjustusi, mille tagajärjel jäävad detailid teatrinuku külge

rippuma (ill 38).

Teatrinukud purunevad nii lavastuse mängimise käigus kui ka hiljem muuseumisse jõudes, kui neid kasutatakse erinevates publikuprogrammides või hoidlaruumis ümbertõstmise käigus. Puruneda võib teatrinukkude mehaanika, mis liigutab nende suud, silmi või mõnda muud kehaosa. Kõige nõrgemaks kohaks on tamiil ja selle ühenduskoht. Sagedasti tuleb ette keha eemalduvate detailide purunemist nagu näiteks nina, kõrvad, aga ka jalad või käed, mis on teatrinukul ühed liikuvad kehaosad.

Katoloogimise käigus olen tuvastanud, et papjeemašee puhul võib puruneda selle ühenduskoht. Nimelt teatrinukku valmistades lõigatakse teatrinuku pea sisse auk, mille kaudu on võimalik pea sisse panna mehaanika, mis teatrinuku näos olevaid detaile liigutab. Kui see töö on tehtud, siis pea uuesti suletakse. Mitmete teatrinukkude puhul võis aga näha, et see koht on liimist lahti tulnud. Seetõttu on osa peast kas kadunud või ripub tänu kangale veel pea küljes (ill 39).

ill 38 Teatrinukul on purunenud nina ja tamiil, mis teatrinuku suud avab. Rebane lavastusest „Kureke ja hernetont“. Lavastaja Väino Luup, kunstnik Rein Lauks. NM TNK 199102011. Foto: Iti Niinemets.

ill 39 Papjeemašee pea, mille ühendus on purunenud. Jänes lavastusest „Sõber Kurk“. Lavastaja Eero Spriit, kunstnik Kalju Kivi. NM TNK 199601051. Foto: Iti Niinemets.

3.3.6 Puuduvad osad

Tegemist on ulatusliku eseme füüsilise kahjustusega. See, kui tõsise kahjustuse tegemist on, määratakse ära sellega, kas puuduvaid osi on võimalik taastada või kas puuduvad osad on

säilinud. Samuti tuleb vaadata, kust on puuduv osa pärit. Teatrinukkude kahjustuste määramisel selgus, et enamasti on teatrinukkudel puudu väiksemad detailid, mis on kas murdunud, liimist või õmblusest lahti tulnud.

Kõige levinumateks on silmad, kulmud, kõrvad, ripsmed, huuled, aga ka murdunud sõrmed ja teised väiksemad detailid (ill 40). Lisaks nendele on mitmetel varrasnukkudel puudu vardad. See võib tuleneda asjaolust, et vardad on kunagi hoiustamise käigus eemaldatud, sest teatrinukkude hoiustamine koos varrastega on tülikas. Samas varraste puudumine ei muuda väga palju teatrinuku välimust ning neid on kergelt võimalik uutega asendada. Suurematest puuduvatest osadest võib välja tuua 1986. aasta lavastuse „Toome helbed“ tegelase Leeni (ill 41). Tegelasest on järgi ainult pea. Teatrinuku pead vaadates paistab, et keha kinnitati lõua all oleva aasa külge. Kahjuks pole hetkel teada, kas teatrinuku keha on alles. Vanade fotode järgi võib aga öelda, et tegemist oli lauanukuga.

ill 40 Teatrinukul on murdunud nii sarv kui ka kõrv. Tegelane lavastusest „Kangelased, nūmfid, jumalad“. Lavastaja Rein Agur, kunstnik Anna Andreste. NM TNK 199104031. Foto: Iti Niinemets.

ill 41 Teatrinukul on puudu keha. Leeni lavastusest „Toome helbed“. Lavastaja Rein Agur, kunstnik Rein Lauks. NM TNK 198604011. Foto: Iti Niinemets.

3.3.7 Valguskahjustused

Valgusenergia mõjul tekib füüsikaline kahjustusprotsess, olles enamikule materjalidest tugeva kahjustava toimega. Eriti tundlik on sellele mõjule materjal, mis on hügrokoopne, nagu näiteks tekstiil. Materjalid soojenevad otsese valguskiire mõjul ning see põhjustab niiskusesisalduse

väheneb. Sellest tulenevalt muutub materjali elastsus ja vastupidavus. Materjalide fotokeemilise lagunemise kiirus sõltub mitmetest teguritest – kiirguse lainepikkus, intensiivsus ja kestus aga ka materjali omadustest, temperatuurist, niiskusesisaldusest, keskkonna hapnikusisaldusest ja lagunemisreaktsioone katalüüsivate ühendite olemasolust. Valguse toimel tekkivad kahjustused on kumulatiivsed ja pöördumatud.¹¹²

Kataloogimise käigus tuvastasin üksikud valguskahjustustega teatrinukud. Reeglina jõuavad teatrinukud, mida on lavastustes kasutatud muuseumisse ilma valguskahjustusteta, sest neid hoitakse pigem pimedas. Valguskahjustused on teatrinukkudele tekkinud hilisema hoiustamise käigus (ill 42). Varasemalt oli NUKU muuseumi hoidla katmata aknaga ruumis ja valgus paistis sealt teatrinukkudele. Täna on muuseumi hoidlad kas ilma akendeta või kaetud akendega ruumides..

ill 42 Valguskahjustus teatrinukul Minni-Hiir lavastusest „Miki-Hiir tondilossis“. Lavastaja Rein Agur, kunstnik Elsa Starčenko. NM TNK 197201021. Foto: Iti Niinemets.

3.3.8 Putukate kahjustused

Kataloogimise käigus tuvastasin mõnel üksikul teatrinukul silmnähtavaid bioloogilisi kahjustusi. Need on tekkinud putukate elutegevuse tagajärjel. Tegemist ei ole väga levinud kahjustusega NUKU muuseumi teatrinukkudel. Samas kui putukate levikut ei ole võimalik peatada ja kahjustatud teatrinukke ei isoleerita, võib sellel olla väga halvad tagajärjed – putukad liiguvad edasi teistesse teatrinukkudesse. Olen tuvastanud kolmel teatrinukul ulatuslikumad putukate kahjustused, mille käigus on putukad uuristanud teatrinukkude papjeemašee sisse augud. Tegemist on ühtede vanemate teatrinukkudega, mis muuseumikogus on ja need teatrinukud on pikalt seisnud NUKU teatri arhiivis. Muuseumisse jõudsid teatrinukud alles 2020. aastal.

Kõige ulatuslikumad putukate kahjustused on Jänesetüdrukul, mis pärineb 1956. aasta lavastusest „Lumehelbekese kool“. Putukate kahjustusi võib leida nii teatrinuku kõrvadelt, näolt kui ka jalgadelt. Nägu (ill 43) on kaetud kangaga ja seetõttu pole täpselt näha kui suurel hulgal teatrinukk kahjustusi on saanud. Seevastu jalgadelt (ill 44) on kangas peaaegu täielikult

¹¹² K. Konsa, Artefaktide säilitamine, lk 45.

ära tulnud ja putukate uuristatud auke on selgelt näha. Ümarad augud võivad viidata toonesepadele või näklastele.¹¹³

ill 43 Putukakahjustused teatrinuku näol. Jänesetüdruk lavastusest „Lumehelbekese kool“. Lavastaja Raivo Kuremaa, kunstnik Raivo Laidre. NM TNK 195605011. Foto: Iti Niinemets.

ill 44 Kahjustused teatrinuku jalgadel. Jänesetüdruk lavastusest „Lumehelbekese kool“. Lavastaja Raivo Kuremaa, kunstnik Raivo Laidre. NM TNK 195605011. Foto: Iti Niinemets.

Selleks, et oleks võimalik teada saada kas putukad ka praegu tegutsevad isoleerisin teatrinukud teistest teatrinukkudest ja asetasin need puhtale valgele paberile, et näha, kas siiani tekib kahjustatud kohtade juures puru. Täpsema info saamiseks asetasin teatrinukkude juurde ka putukate feromoonpüünised. Teised kaks teatrinukku, millel võib märgata putukakahjustusi on samuti pärit 1950. aastatest ja kõik kolm teatrinukku olid koos ühes ruumis enne seda kui need muuseumisse jõudsid.

3.3.9 Hallitus ja närilised

Hetkel pole bioloogilised kahjustused nagu hallitus ja närilised teatrinukkudele suureks probleemiks. Reet Loderaua sõnul oli hallitus aktuaalne 1990. aastatel, kui tema hakkas tegelema teatrinukkudega. Kuna puudusid täpsed teadmised, mida selliste teatrinukkudega ette võtta, siis otsustati hallitus maha hõõruda harjaga. Sellest jäid järele küll plekid, aga ära ei pidanud viskama peaaegu ühtegi teatrinukku. Ka närilised valmistasid tol ajal probleeme just väljaspool teatrimaja asuvates ladudes, kus rotid papjeemašest valmistatud teatrinukke

¹¹³ H. Peets, kirjavahetus autoriga, 17. IV 2020.

kahjustasid.¹¹⁴ Sarnaselt hallituse kahjustusele, pole hetkel teatrinukukogus ka närilistega probleeme esile tulnud.

3.4 Kahjustustest tulenevad väärtused

Objekte hoitakse alles, sest neil on väärtus. Olgu selleks siis rahaline väärtus või ajalooline ja sentimentaalne väärtus, mis on konservaatoreite töös ehk suurema tähendusega. Kahjustusi parandades tuleb hinnata nende erinevaid väärtusi, sest vastasel juhul võib konserveerides hoopis objekti väärtust vähendada. Selline analüüsimine võimaldab teha plaani, millised objekti osad oleks vaja säilitada nii nagu need parasjagu on.¹¹⁵ Teatrinukkude puhul võib rääkida paljudest erinevatest väärtustest, aga kui analüüsida kahjustustest tulenevaid väärtusi, saab välja tuua nii uurimusliku kui ka sentimentaalse väärtuse ja lisaks vanuselise väärtuse.

Uurimuslik väärtus on bioloogilistel ja geograafilistel objektidel, aga ka näiteks ajaloolistel objektidel ja kunstiteostel. Neid objekte kasutatakse peamiselt õppimise eesmärgil ja võib juhtuda, et neid muuseumis ei eksponeerita. Sellised kogud on peamiselt mõeldud uurimiseks ja olulised just selle informatsiooni pärast, mida nad omavad. Praktiliselt iga objekt sisaldab teavet oma ajaloo ja tehnoloogia kohta ja tänu sellele on see abiks sarnaste objektide võrdlemisel.¹¹⁶ Vaadates teatrinukkude kahjustusi seisneb uurimuslik väärtus selles, milline on teatrinuku ajalugu ehk miks just sellised kahjustused on tekkinud. Eelkõige annavad informatsiooni lavastuse mängimise käigus tekkinud kahjustused. Näitena võib siin tuua värvikao, mis on tekkinud kulumise tagajärjel, teatrinuku hoidmisel nukurestil või mõne rekvisiidiga kokku puutumisel. Samuti võib uurimusväärtust näha materjalides ja tehnikas, mida on kasutatud teatrinukkude valmistamiseks. Mõned materjalid on vastupidavamad kui teised ja sellest on võimalik tuua välja teatrinukkude valmistamise tehnoloogia muutusi.

Sentimentaalne väärtus toob esile personaalse kogemuse objektiga ja tihti viitab see just lapsepõlvele. See on üldiselt seotud just ühe konkreetse inimesega, kuid võib ka põlvkondade kaupa edasi kanduda. Sellisel juhul mõjutab kahjustuste parandamist nende kahjustuste lugu ja omaniku kogemusest selle objektiga.¹¹⁷ Teatrinukkude puhul võib sentimentaalset seost teatrinukuga leida nii kunstnikul, nukumeistril kui näitlejal. Näitleja on aga see, kes tekitab teatrinukule lavastuse mängimise käigus kahjustusi, millel võib olla sentimentaalne väärtus.

¹¹⁴ R. Loderaud, intervjuu. Küsitles autor, 8. IV 2020. Lindistus autori valduses.

¹¹⁵ B. Appelbaum, Conservation Treatment Methodology, Elsevier, 2007, lk 86-87.

¹¹⁶ Samas, lk 102-102.

¹¹⁷ Samas, lk 109-110.

Seepärast on oluline hinnata teatrinukk kohe muuseumisse saabudes ja rääkida näitlejaga, kes teatrinukuga mängis, et aru saada kahjustuse sentimentaalsest väärtusest. Ka NUKU muuseumi teatrinukukogus on sentimentaalse väärtusega teatrinukke. Ühe näitena saab välja tuua 1956. aasta lavastuse „Tuhkatriinu“ Võõrasema tegelase. See teatrinukk jõudis pärast lavastuse repertuaarist kustutamist uue omaniku kätte, kes sellega kodus mängis ja vajadusel ka ise parandas. Selle teatrinuku kahjustused on seotud nii sentimentaalse kui ka uurimusliku väärtusega, andes infomatsiooni, milline võib olla ühe teatrinuku ajalugu.

Vanuseline väärtus tuleneb sellest, et objekt on vana ja näeb vana välja, mis ongi objekti väärtuseks. See tekib siis kui vaataja jaoks muudab vanus objekti paremaks, mitte ei kahjusta seda. Kahjustuste konserveerimine sõltub sellest, kas seda ajalist märki objektile soovitakse või mitte.¹¹⁸ Teatrinukkude välimus muutub juba lavastuse mängimise käigus. Seega võivad need kahjustused, mis on tekkinud sel ajal, viidata vanuselise väärtusele, kus näiteks ühte lavastust on vaid aasta mängitud ja teist kümme. Sellest olenevalt võivad teatrinukud välja näha kas uuemad või juba vanad.

3.5 Teatrinuku seisukorra hindamise süsteem

Teatrinuku seisukorra hindamisel tuleb lähtuda asjaolust, et üldjuhul on mõningad kahjustused paratamatud ja võivad lisada neile pigem väärtust juurde. Järgnevalt toon välja hindamise süsteemi, mis valmis teatrinukke kataloogides ja mille alusel olen hinnanud NUKU muuseumi teatrinukukogus asuvaid teatrinukke. Hindamise süsteem on loodud vastavalt teatrinukkude eripärale.

VÄGA HEA - Ese on täielikult säilinud, kõik osad on küljes. Võivad olla väiksemad kahjustused (täkked, kriimud, minimaalsed värvikaod) või mustus, mis on tekkinud lavastuse mängimise käigus, kuid mis ei ohusta edasist seisukorda. Soovi korral on kahjustusi võimalik kergelt puhastada või parandada. Keemiline ning füüsikaline olukord on stabiilne.

HEA - Esemel on vähesed kahjustused (täkked, kriimud, minimaalsed värvikaod), aga võivad olla ka mõned mõrad, praod või kerge materjali deformatsioon. Keemiline ning füüsikaline olukord on stabiilne.

RAHULDAV - Esemel on tugevamad pinnakahjustused (täkked, kriimud, värvikaod), lisaks võivad olla mõrad, praod ja on toimunud mõningane materjali deformatsioon. Esemel on

¹¹⁸ B. Appelbaum, Conservation Treatment Methodology, lk 104-105.

vähesel määral valguskahjustused. Esemel on mõningad puuduvad osad, aga need on alles või nende puudumine ei muuda eseme algset vormi või on võimalik lisada uus nii, et eseme väärtus ei vähene (näiteks varrasnukkude vardad). Mehaanika on katki, kuid see ei muuda oluliselt teatrinuku välimust. Esemel on algstaadiumis keemilised ja/või füüsilised kahjustused. Esemel võib näha algstaadiumis porolooni vananemist. Eseme vananemist on võimalik aeglustada.

HALB - Esemel esineb tugevaid mehaanilisi, keemilisi, füüsilisi ja/või bioloogilisi kahjustusi. Esemel on purunenud ja puuduvad osad, mis on kadunud, kuid mis ei muuda eseme algset vormi. Eseme deformeerumine on ulatuslik. Poroloon on peaaegu täielikult vananenud, kuid võimalik välja vahetada. Esineb tugev valguskahjustus. Eksponeerimine ilma konserveerimata ei ole võimalik.

VÄGA HALB - Esemel esineb tugevaid mehaanilisi, keemilisi, füüsilisi ja/või bioloogilisi kahjustusi. Esemel on purunenud ja mitmed puuduvad osa, mis muudavad oluliselt eseme kuju. Eseme kuju on tugevalt deformeerunud. Poroloon on täielikult vananenud ja väljavahetamine on väga keeruline või võimatu. Eseme vananemine on väga kaugemale jõudnud ja vajaks kiiret konservatori sekkumist.

Kataloogimise käigus selgus, et suurem osa rahuldavas või halvemas seisukorras teatrinukud on vanemad kui aastast 1995. Kõige rohkem on seisukorra hindamisel määrav porolooni vananemine ja sellest tulenevad probleemid. Väga hästi on vanemast perioodist säilinud teatrinukud, mis on valmistatud üleni puidust nagu näiteks teatrinukud 1986. aasta „Vepsa muinsasjuttudest“. Alates 1995. aastast võib leida üksikuid rahuldavas seisukorras või halvemaid teatrinukke. Ka need teatrinukud, kus on kasutatud porolooni, on hetkel veel hästi säilinud. Lisaks sellele ei ole need teatrinukud nii määrduvad ja suurem osa detaile on säilinud.

Magistritöö käigus kataloogitud 681-st teatrinukust oli kõige rohkem ehk 415 teatrinukku väga heas seisukorras. Sellele järgneb seisukord, mille lugesin heaks ja neid teatrinukke on 159. Rahuldavas seisukorras oli 31 teatrinukku. 23 teatrinuku seisukord oli halb ja 26 teatrinuku seisukord väga halb. 27 kataloogi lisatud teatrinuku seisukord on määramata, sest need asuvad ekspositsioonis ja neid pole võimalik uurida. Sellest tulenevalt peaks esmajärjekorras tegelema halvas või väga halvas seisukorras teatrinukkudega, kuid samas peaks jälgima, et ka teiste teatrinukkude seisukord ei halvemaks. Teatrinukud alates 2000. aastatest on väga heas või heas seisukorras ja vaid mõnel üksikul juhul on seisukord rahuldav või halvem.

4 Soovitused teatrinukkude säilitamiseks ja dokumenteerimiseks

Järgnevas peatükis toon välja soovitused teatrinukkude hoidla ja säilitamistingimuste parandamiseks. Lisaks sellele teen ettepanekud teatrinukkude dokumenteerimiseks tulevikus. Soovitused ja ettepanekud põhinevad hetkeolukorra analüüsimisel. Sellega soovin anda suunised NUKU muuseumi teatrinukukogu tõhusamaks hoiustamiseks, teatrinukkude vananemise pidurdamiseks ja kogu avatuseks uurijatele.

6.12.2019 toimus ka Muinsuskaitseameti muuseumikogu järelevalve NUKU muuseumis. Selles dokumendis on kirjas ettepanekud muuseumikogu paremaks säilitamiseks ja haldamiseks. Seega peaks lisaks magistritöös toodud soovitustele tulevikus lähtuma ka Muinsuskaitseameti poolt tehtud ettepanekutest.

4.1 Tingimused hoidlas ja näitusesaalis

Vesi

Mõned hoidlaruumis olevad teatrinukkude kastid olen tõstnud ratastega plaatide abil kõrgemale, kuid seda oleks vaja teha kõikide teatrinukkude puhul, mis asuvad kastiga vastu maad, et vähendada veekahjustuste ohtu teatrinukkudele. Museaalide ladustamisel on oluline papist kaste mitte hoiustada külma välisseina vastas, sest kastid imevad endasse niiskust ja nii võib tekkida hallitus.¹¹⁹

Näitusesaalis on vajalik jälgida, et objekte ei eksponeerita kohtades, kus on võimalik, et katusest tilgub vesi läbi. Toetudes varasemale kogemusele, saab seda vältida juba näituse planeerides. Kõige probleemsemaks kohaks on sisehoovis paiknev näitusesaal, kus on klaasist katus.

Valgus

Muuseumi hoidla peaks olema kaitstud päevavalguse ja sellega kaasneva UV-kiirguse eest. Laes olevad luminofoor- ehk päevavalguslambid tuleks aga võimalusel katta UV-filterkilega. Sama kilega on võimalik katta ka aknaid.¹²⁰ Suured aknad ja päevavalguslambid on ainult teatrilaoas olevas hoidlas. Tänapäevaks on vastavalt võimalustele kaetud aknad musta kilega, aga

¹¹⁹ C. Baar, Collection care and conservation, lk 176-178.

¹²⁰ K. Korol, See „igavene“ plastmass! Plastesemete vananemine, säilitamine ja konserveerimine, Tartu: Eesti Rahva Muuseum, 2019, lk 139.

kindlasti oleks vaja regulaarselt kontrollida, et kile akende ees ka püsiks. Võimalusel hoidlaruumis kasutada ruloosid. Selles ruumis olevad päevavalguslambid ei põle seal küll kogu aeg, aga võimalusel peaks ka need filterkilega katma. Täna on kõik teatrinukud selles ruumis kaetud ja otsene valgus neile peale ei paista. Küll aga tuleks UV-filtriga kile panna näitusesaalis olevate akende ette, kui soovitakse seal museaale eksponeerida. Samas on võimalus aknad katta rulooga ja nii UV-kiirguse eest objekte kaitsta. Päikesevalgust tuleks eriti jälgida suvisel perioodil, sest siis paistab päike muuseumisse sisse terve päeva.

Tolm

Oluline on jälgida, et hoidla ruumid oleksid puhtad ja korras. Selleks on vaja ruume regulaarselt koristada ning seda peab tegema kompetentne personal. Tolm võib olla pärit nii sise- kui ka väliskeskkonnast. Selleks et tolmu musealideni ei jõuaks, on võimalik rakendada ennetavaid toiminguid. Juhul kui muuseumis tehakse remonti, oleks vaja museaalid ajutiselt ümber paigutada. Lisaks sellele peab aknaid hoidma suletuna ja need peaksid olema tihendatud. Tolmu tekke ennetamiseks on vajalik, et kõikide muuseumi sissepääsude ees oleksid porimatid ja ruume peaks puhastama tolmuimejaga, millel on kõrgkvaliteetne filtrite süsteem.¹²¹ Juhul kui teatrinukud on taas vaja ümber tõsta uude ruumi, siis on kindlasti vajalik enne see ruum korralikult puhastada.

Kahjurid

Kõik kahjurid on vaja muuseumist eemal hoida. Selleks et vältida kahjurite teket ja levikut on vajalik teha regulaarset seiret ning hooldust. Juhul kui siiski hoidlas või näitusesaalis on kahjureid, tuleb kasutada lõkse ja püüniseid.¹²²

Kahjurite seiret on vaja teha selleks, et teada saada, mis liiki putukatega tegemist on. Lisaks oleks vajalik teada, kuidas kahjurid muuseumisse jõudsid, kus need täpselt paiknevad ja kui palju neid on. Peale selle tuleks kindlaks teha kui palju objektid on saanud kahjustada. Kahjurite seire annab ka tulemused selle kohta kas rakendatud meetodid kahjurite vastu töötavad. Kahjurite püüniseid vahetatakse iga kahe kuu järel ning saadud tulemused on vaja dokumenteerida. Oluline on iga nädal püüniseid kontrollida seire esimeses faasis, mis kestab

¹²¹ Standards in the Museum Care of Costume and Textile Collections [1998]. Tlk H. Solnask. - Kostüümide ja tekstiilide hooldusjuhend muuseumidele. Toim H. Peets, S. Karis, K. Sibul, Tallinn: Spin Press 2007, lk 25, https://evm.ee/uploads/files/kostyymide_tekstiilide_hooldusjuhend.pdf (vaadatud 25. IV 2020).

¹²² Samas, lk 26.

tavaliselt 3–6 kuud. Hiljem tuleb seda teha vastavalt vajadusele, kuid mitte harvem kui kord kahe kuu jooksul. Peale püüniste kasutamist on võimalik kahjurite olemasolu hinnata ka visuaalse vaatluse teel. Vähemalt kaks korda aastas on vajalik kõikide ruumide põhjalik kontrollimine.¹²³ NUKU muuseumisse olen lisanud feromoonpüüniseid kolme ruumi. Neid oleks vaja aga juurde lisada. Hetkel pole ühtegi kahjurit sealt tuvastanud, kuid oluline on jälgimist jätkata.

Ruumikliima

Hoidlaruumides on vajalik teha süstemaatilist temperatuuri monitooringut. Kliimanäitajaid peab kontrollima kuude ja aastate lõikes ning seejärel tuleb analüüsida näitajate erinevusi normidest. Temperatuur hoidlaruumides võiks olla 15...18 °C. Samas kui hoidlana kasutatakse ka tööruume, võib seal maksimaalne temperatuur olla maksimaalselt 20...21°C. Oluline on, ruumi temperatuur ei kõiguks kuu piires üle ± 2 °C ning temperatuur ei tohiks ületada normipiiri.¹²⁴

Lisaks temperatuurile on oluline süstemaatiliselt monitoorida ka õhuniiskust. Ruumi õhuniiskus peab olema stabiilselt 40% kuni maksimaalselt 55%.¹²⁵ Juhul kui õhuniiskus on madalam, tuleb ruume niisutada ning kui on kõrgem on vaja kindlasti ruume kuivatada, et vältida hallituse teket.

Kuna varasemalt ei ole ruumides kliimat monitooritud, siis võiks saadud tulemusi analüüsida iga kuu järel. Selleks annavad hea võimaluse elektroonilised vahendid, mis jälgivad kliimamuutusi. Tänu sellele on võimalik aasta lõpuks teada saada, kuidas ruumis kliima muutub. Sealjuures on oluline märkida ära, millal ruumis küte välja võeti ja millal uuesti kütma hakati. Saadud informatsiooni on võimalik seostada võimalike ruumikliima muutustega.¹²⁶

NUKU muuseumis hetkel ruumikliima monitoorimisega ei tegeleta, kuid kindlasti on vajalik seda muuseumis tegema hakata, et hinnata võimalikke mõjusid teatrinukkudele.

¹²³ P. Harvonen, integreeritud kahjurite kahjuritõrje programm, 2006, https://evm.ee/uploads/files/Kanut/harvonen_integreeritud_kahjuritõrje_programm.pdf (vaadatud 5. V 2020).

¹²⁴ SA NUKU muuseumi muuseumikogu järelevalve kokkuvõte. Muinsuskaitseameti dokumendiregistri nr 1.1-8/3079.

¹²⁵ Samas.

¹²⁶ H. Peets, kirjavahetus autoriga, 28. IV 2020.

Teatrinukkude kättesaadavus

Üheks suureks probleemiks on teatrinukkude haldamine ja nende kättesaadavus. Parema teatrinukkude kättesaadavuse saavutamiseks tasub kaaluda teatrilas oleva hoidlaruumi vahetamist uue vastu. Sobivaks ruumiks võiks olla hetkel müügiosakonna kasutuses olev ladu, mis on küll väiksem kui praegune ruum, kuid kuhu on võimalik paremini riiulid panna. Kindlasti on tarvilik aga enne uude ruumi kolimist see koristada ja katta aknad.

Juhul kui kolimine ei õnnestu, oleks vajalik siiski hankida riiulid teatrinukkudele, et need ei peaks üksteise peal kastides olema. Samuti võib ajutiselt ära kasutada lavastuste hoiustamiseks mõeldud kaste, kuhu sisse saab panna riiulid. Olenemata ruumist oleks kindlasti vaja kõikidele riiulitele lisada numbrid ja selle järgi fikseerida teatrinukkude asukohad. Hetkeseisuga olen kaardistanud kõikide kogus olevate teatrinukkude asukohad, kuid kuna väga paljud teatrinukud asuvad kastides ja üksteise peal, siis ka asukoha parema fikseerimise jaoks oleksid riiulid suureks abiks. Juhul kui teatrinukud jäävad üksteise peale kastidesse, siis võib see hoiustamisel ja välja võtmisel tekitada suur mehaanilise kahjustuse ohu.

Lisaks sellele tuleks kapiustele külge panna lukud, juhul kui teatrinukud asuvad kapis, kuhu on ka külastajatel juurdepääs. See välistab ohu, et muuseumis mitte töötavad isikuid saavad teatrinukke kapist võtta. Juhul kui seda pole võimalik teha, on oluline, et külastajad viibivad selles ruumis vaid siis, kui seal on ka muuseumi töötaja. Lisaks peaks teatrinukku ümbritseval materjalil olema kinnitatud teatrinuku silt, kus on lisaks esmasele informatsioonile foto teatrinukust. See aitab paremini teatrinukukogu hallata ja vähendab teatrinuku kastide põhjustatud avamist ja seetõttu teatrinukkudele kahjustuste tegemist.

4.2 Teatrinukkude pakendamine

Museaale on vaja kaitsta tolmu, valguse, saasteainete, happesuse, aga ka tuleõnnetuste, veekahjustuste ning teiste kahjustavate tegurite eest. Sellepärast on oluline, et teatrinukud, olenemata nende suuruselt, oleksid kaetud sobiva kaitsva ümbrisega. Kuna teatrinukkudel on ajaga tekkinud hulganisti erinevaid kahjustusi, siis tuleks hoolega jälgida, kuidas teatrinukkudega ümber käiakse ja kuidas neid hoidlas hoitakse. Vältimaks füüsilisi jõude, mis museaale kahjustada võiksid, on vaja kasutada abivahendeid, mis puudutavad objektide

liigutamist ja käsitlemist. Museaale liigutades on vajalik õige pakendamine nagu näiteks esemete vaheline polsterdus.¹²⁷

Pikaajaliseks säilitamiseks mõeldud materjalid peavad olema keemiliselt stabiilsed ehk püsivad materjalid, mis on vastupidavad ja ajas muutumatud keskkonna lagundavale toimele. Lisaks sellele peavad need olema happevabad, mitteabasiivsed ning kergesti käsitletavad ja hooldatavad. Samuti on võimalik kasutada arhiivipüsivaid plastikuide, milleks on polüester, polüpropüleen ja polüetüleen.¹²⁸

Teatrinukkude korrektse säilitamise jaoks on vajalik paigutada need arhiivipüsivast materjalist karpidesse. Hetkel on muuseumil 23 arhiivipüsivast materjalist karpi, mis kindlasti ei kata kõiki vajadusi. Sellisel juhul peab vastavalt võimalustele kasutama ka lainepapist kaste, mis on alternatiivne võimalus, kuid oluline on, et need ei märgu. Teatrinukke lainepapist kastidesse pakkides on oluline, et teatrinukud oleksid eraldi siidipaberite sees ja ei puutuks otseselt kokku kasti materjaliga. Suuremate objektide puhul, mis karpi ei mahu või mida pole otstarbekas oma kuju poolest karpi panna, peaksid minema Tyvekist valmistatud kottide (ill 45) sisse ja seejärel saab

ill 45 Tyvekist kotid teatrinukkudele Ljubljana nukuteatri muuseumis. Foto: Iti Niinemets.

need asetada riiulile. Alternatiivina ja soodsama variandina on võimalik riiulitel olevad teatrinukud katta ka kattelooriga, mida on saadaval erinevates paksustes. Küll aga tuleb veenduda, et tegemist oleks muuseumiplastina lubatud materjaliga polüpropüleen või polüetüleen.¹²⁹ Väga oluline on katta poroloonist tehtud teatrinukud. Juhul kui seda ei tehta, on tugevat porolooni vananemist näha juba 10–15 aastaga.¹³⁰

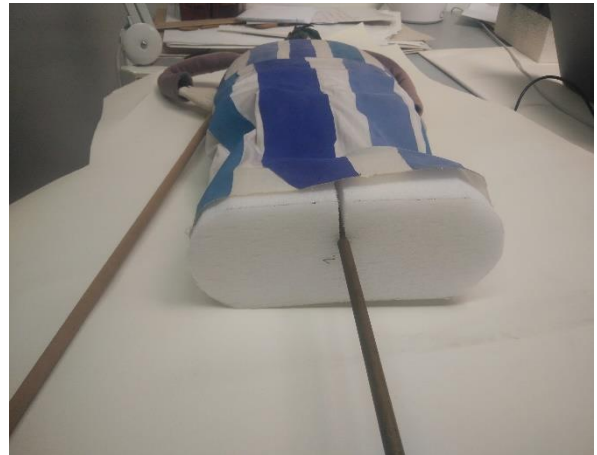
¹²⁷ C. Baar, Collection care and conservation, lk 171.

¹²⁸ H. Peets, Sünteetilised pakke- ja säilitusmaterjalid, https://evm.ee/uploads/files/peets_Synteetilised%20pakke_sailitusmaterjalid.pdf (vaadatud 27. IV 2020).

¹²⁹ H. Peets, kirjavahetus autoriga 28. IV 2020.

¹³⁰ K. Karol. Plastikartefaktide konserveerimine. Magistritöö. Tallinn: Eesti Kunstiakadeemia Muinsuskaitse ja konserveerimise osakond, 2014. Kättesaadav Eesti Kunstiakadeemia raamatukogus.

Teatrinukud peavad olema toestatud nii, et need kastis ümber ei kukuks. Kõige keerulisem on ohutult karpi või riiulile asetada lauanukku. Selle teeb keeruliseks asjaolu, et lauanukkudel on seljataga käepide, seega pole neid võimalik lihtsalt kasti põhja paigutada. Võimalik on need asetada veidi küljega kasti, kuid siis võib saada üks teatrinuku pool siiski mehaanilisi kahjustusi. Toetuseks on võimalik teha siidipaberist torud ja asetada need teatrinuku alla. Kõige parema lahendusena saaks lauanuku toestamiseks kasutada vahtplasti, mis on valmistatud polüpropüleenist või polüetüleenist. Tegemist peaks olema piisavalt paksu vahtplastist lehega, et sinna sisse saaks lõigata augud käepidemete jaoks. Saab kasutada ka mitut õhukesemat lehte üksteise peal. Nii oleks teatrinukk kindlalt toestatud. Sama materjali saab kasutada ka käpiknukkude ja varrasnukkude puhul vormi hoidmiseks (ill 46), lõigates paraja suurusega tüki ja asetades selle teatrinuku sisse. See aitab hoida teatrinuku vormi ning väldib tekstiili kortsumist. Sama tehnikat võib kasutada ka teatrinukkude eksponeerimisel.

ill 46 Vahtplastist toetus varrasnuku sees Ljubljana nukuteatri muuseumis. Foto: Iti Niinemets.

Pikkade varrasnukkude puhul, milleks on näiteks lilled, liblikad ja linnud, oleks kõige parem teha väikeste avadega sõrestik, kuhu need saaks püstiselt asetada. Võimalik oleks neid ka nukurestil hoida, kuid nukuresti vahed on enamasti liiga suured ja teatrinukud on ikkagi muljutud. Kõikidele sellistele teatrinukkudele oleks tarvilik teha ka Tyvekist kotid, kuhu läheb sisse teatrinuku osa ning varras jääks kotist välja. Samas on sõrestik võimalik katta ka ainult ühe kotiga või kattelooriga.

4.3 Teatrinukkude seisukord

Teatrinukkude konserveerimise vajadus sõltub nende seisukorrast. Seisukorra hindamine peaks toimuma ka edaspidi vastavalt etteantud juhistele. Sellisel juhul on võimalik määrata ära muutused, mis teatrinukkudega on toimunud. Sellest tulenevalt saab viia sisse vajalikke muudatusi teatrinukkude säilitamise ja tingimuste osas, et nende vananemist aeglustada. Lisaks aitab seisukorra hindamine järjestada vajadust ja koostada plaani konserveerimiseks, mis hetkel puudub. Konserveerimist tuleks alustada halvemas seisukorras ja vanematest teatrinukkudest. Kuna mõningatel teatrinukkudel võis kataloogimise ja seisukorra hindamisel käigus märgata

putukate kahjustusi, siis oleks vajalik need teistest eraldada ja teha selgeks, kas putukad on siiani teatrinuku sees ja mis putukatega täpselt tegemist on, et panna paika edasine plaan.

Selleks, et oleks võimalik teatrinukke konserveerida, on vaja teada millest nad koosnevad. Uuemate teatrinukkude puhul on see lihtsam, kuid vanemate teatrinukkude kohta puudub enamasti informatsioon. Ljubljana nukumuuseum alustas 20. sajandi algusest pärit teatrinukkude konserveerimist sellega, et teatrinukkudelt võeti mikronäidised ja määrati ära kasutatud pigmendid, sideained ja tekstiilitüübid. Nii saadi teavet teatrinuku kui ka terve kogu seisukorra kohta.¹³¹ Sarnast meetodit saab kasutada ka NUKU muuseumis just vanemate teatrinukkude kohta informatsiooni saamiseks.

Ühe värvikihi uuringu¹³² viisin läbi 2008. aasta teatrinukuga Buratino lavastusest „Kuldvõtmeke ehk Buratino senitundmatud seiklused“, mille käigus võtsin analüüsitava tüki teatrinuku kõrva küljest. Tegemist oli värvitükiga, mis oli teatrinukul juba lahti koorunud. Seal paistis olevat nii värv kui ka krunt ning ühelt poolt oli see roosa ja teiselt poolt valge. Analüüsi eesmärgiks oli määrata roosa värvikihi ja valge viimistluskihi koostis.

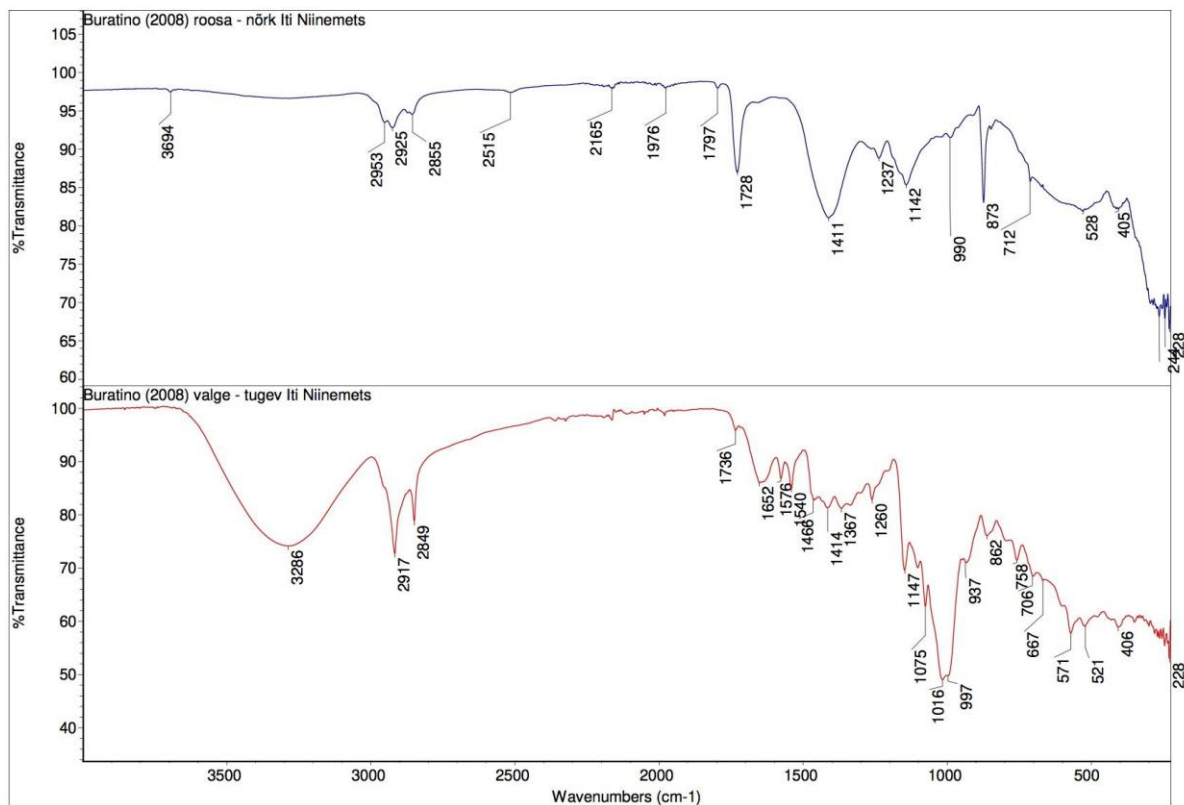
ill 47 Värvikihi tükk Leica M165 FC optilise stereomikroskoopi all. Foto: Iti Niinemets

Leica M165 FC optilise stereomikroskoopi all võis eristada kahe kihi asemel kolme, kus üks oli roosa, teine hele matt valge ja kolmas tumedam valge (ill 47). ATR-FT-IR spektomeetriga (ill 48) tuvastasin, et roosa proovi peal tundub olevat sienna punast ja sideaineks polüester ja lisaks kriiti. Valgelt poolelt aga tuvastasin polüestri. Proovist võis leida viiteid ka mingile vahale. Piike vaadates oli proovist võimalik leida ka liimainet.

Lisaks oli valgel pool näha tärklise koostist, mis võib viidata sellele, et liimaineks on kasutatud kliistrit. Sarnased uuringud võiksid tulevikus olla abiks vanemate teatrinukkude konserveerimisel.

¹³¹ Z.Kalan. Restoring Milan Klemenčič's puppets. - All String Attached. Bulletin. 2016, no. 1, lk 17-18.

¹³² Uuringu viisin läbi 9. I 2020 Tartu Ülikoolis analüütilise ja füüsikalise keemia teaduri Signe Vahuri käe all õppeaine „Instrumentaalanalüüside praktiline rakendamine pärandi uurimises“ raames.

ill 48 ATR-FT-IR spektomeetri tulemus värvitükile. Foto: Iti Niinemets

Uuemate teatrinukkude koostise talletamiseks töötasin koos NUKU teatri nukumeistri Annika Aedmaga välja tabeli (Lisa 3), mida nukumeistrid teatrinukke valmistades täitma hakkavad. Seal on kirja pandud esmane informatsioon lavastuse kohta, kust teatrinukk pärineb. Seejärel on teatrinuku valmimist ja kasutatud materjale kirjeldatud erinevate teatrinuku kehaosade kaudu. Eraldi on välja toodud see, millest on valmistatud karkass ning millega on teatrinukk viimistletud. Tabelile on lisatud fotod teatrinuku valmistamise etappidest. Sellist tabelit on soovitatav nukumeistritel ka tulevikus täitma hakata koostöös NUKU muuseumiga, kes neid hoiustama hakkab. Nukumeistrid on selle tabeli täitmisest ise väga huvitatud, et ka nende töö sel viisil säilitatakse. See annaks lisaväärtuse teatrinukkudele, looks tulevikus uutele nukumeistrite võimaluse tutvuda erinevate tehnikatega, aitaks koostada põnevaid näituseid ja lihtsustaks edaspidi konserveerimisprotsessi.

Teatrinukkude uurimise osas on abiks ka NUKU lavastusala juhataja Anni Rajase kogutud materjalid lavastuse tööprotsessi kohta. Ta on hoidnud alles kõik, mis tööprotsessi kuulub alustades üks ühele tehtud teatrinukkude kavanditest lõpetades ostu kviitungitega. Selle abil on

hiljem võimalik tuvastada, mis materjali on kasutatud ja vajadusel juurde osta.¹³³ Samas aitab sellise informatsiooni omamine hiljem ka teatrinukke uurides ja on oluliseks lisandiks nukumeistrite täidetavale tabelile.

NUKU muuseumi teatrinukukogu on pidevkasutuses olev kogu ja teatrinukke laenatakse nii publikuprogrammidesse kui ka lavastustesse. Muuseumikogus pole teatrinukke, mis oleksid tehtud uute lavastuste jaoks ümber. Küll aga leiab sealt teatrinukke, mida on kasutatud originaalkujul erinevates lavastustes või taasesietendunud lavastustes. Üheks neist on näiteks „Okasroosike“, mille kõik 10 teatrinukku on kasutusel. Nende puhul on aga probleemiks seisukord, sest teatrinukud pärinevad aastast 1982 ja vajavad väga tihti parandamist. Sellest tulenevalt arvan, et sellistest teatrinukkudest võiks teha hoopis koopiad.

Sarnast praktikat kasutatakse ka Ljubljana nukuteatris, mille muuseumi kogusse kuulub suur hulk Sloveenia nukuteatri pioneeri Milan Klemenčič'i töid, kus on laial hulgal rekvisiite, stsenoograafilisi elemente ja umbes 100 teatrinukku, mis pärinevad perioodist 1910–1940. Tutvudes nende teatrinukkude valmistamise tehnoloogia ja materjalidega, valmistati 1936. aasta teatrinukkudest koopiad, mille tegemist juhendasid Zala Kalan ja Zoran Srđić.¹³⁴

4.4 Teave teatrinukkude kohta

Selleks et tulevikus oleks uurijatel võimalik tutvuda NUKU muuseumi kogus olevate teatrinukkudega, on väga oluline neid kirjeldada. Edaspidi saab kasutada antud magistritöö raames loodud teatrinuku passi, mis annab ülevaate nii lavastusest, ajaloost, tehnilistest andmetest kui ka teatrinuku seisukorrast. Loomulikult on seda võimalik veel arendada täpsemaks ja põhjalikumaks, kuid teave, mis selles dokumendis nõutud on, peaks olema minimaalne, mis ühe teatrinuku kohta kirja pannakse. Lahtreid, mis puudutavad lavastuse teavet, on võimalik muuta vastavalt olukorrale. Näiteks kui varasemates lavastustes videokunstniku ei olnud, siis uuemate puhul tuleks ka see lisada.

Teatrinuku passis leiduv tuleb avalikkusele kättesaadavaks teha. Selleks on NUKU muuseum liitunud 2015. aastal muuseumite infosüsteemiga MuIS, kus hetkel on üleval üksikud

¹³³ A. Rajas, intervjuu 7. V 2020. Lindistus autori valduses.

¹³⁴ Z. Kalan. Copies of Milan Klemenčič's puppets in a contemporary show. All String Attached. Bulletin, 2017, no. 4, lk 30-32.

kirjeldused teatrinukkude kohta. Teatrinukkude MuIS-i lisamine aitab jõuda rohkemate inimesteni ja võimaldab teatrinukukunsti populariseerida.

Väga oluline on jätkata teatrinukkude jäädvustamisega. Eriti sellepärast, et mitmed teatrinukud on valmistatud üleni poroloonist ning aja jooksul need vananevad, mistõttu muudavad nad oma kuju ja hävinevad täielikult. Võimaluse korral võiks olulisemad poroloonist valmistatud teatrinukud digiteerida 3D formaadis. Nii oleks võimalik teatrinukku vaadata ja uurida ka siis, kui see juba on hävinud. Teatrinukkude tõhusamaks jäädvustamiseks tuleks NUKU muuseumil kasuks fotovarustuse omamine. Sellisel juhul saaksid muuseumi töötajad iseseisvalt teatrinukke pildistada ja jäädvustada nende kahjustusi.

Üheks murekohaks museaalide eest hoolitsemises on nende ümberpaigutamine nii, et neid ei ole võimalik enam leida. Objektide valesti paigutamist ja seetõttu nende kaotamist on võimalik vältida järgides muuseumikogu haldamise eeskirju ja protseduure. Ümberpaigutamist aitab vältida asukohakataloog, mida uuendatakse vastavalt objektide ümberpaigutamisele. Asukohapuu on vaja luua nii hoidlas kui ka MuISis. Oluline on selgelt reglementeerida teatrinukkude väljalaenutamise kord nende püeiasukohast. Lisaks peab olema määratud, kes võib teatrinukke laenutada ja kuidas see fikseeritakse. Töötaja, kes tegeleb laenutusega, peab kontrollima tagastatud teatrinuku seisukorda.

Selleks, et objekti kohta käiv informatsioon kaduma ei läheks, on väga oluline, et objekt ei oleks eraldatav oma numbrist. Objektile numbri kirjutamine võib aga pakkuda väljakutset, sest tegemist on ajalooliselt olulise esemega ja sellele ei soovita tekitada kahjustusi numbri kirjutamisega. Number peaks olema kinnitatud objekti külge võimalikult kindlalt, et seda ei saaks kergesti eemalda. Kõige ideaalsem variant oleks see, kui number ei oleks nähtav objekti eksponeerimisel, aga oleks nähtav muuseumi töötajale, kui objekt on hoidlas.¹³⁵

Järgmine vajalik töö NUKU muuseumis on objektidele siltide kinnitamine. Teatrinukkudele on võimalik õmmelda väikesed kangast sildid teatrinuku kanga sisemisele küljele. Juhul kui teatrinukk ei ole kangast valmistatud, tuleb iga teatrinuku puhul eraldi otsustama, kas on võimalik näiteks käepidemele number kirjutada või mõnele muule detailile nii, et see teatrinuku välimust ei rikuks.

¹³⁵ F. Matassa, *Museum Collection Management - a handbook*, London: Facet Publishing, 2011, lk 82-83.

Kokkuvõte

NUKU muuseum loodi 7. märtsil 2010. aastal ja tegemist on Eesti ainukese muuseumiga, mille peamiseks ülesandeks on NUKU teatri ajaloo, lavastuste, tegevuse ja inimeste ning nukuteatrikunstiga seotud materjalide kogumine, säilitamine, uurimine ja tutvustamine. NUKU muuseumi rajamise peamiseks põhjuseks sai teatrinukkude eksponeerimine, nende lugude jutustamine, mille kaudu sai tutvustada ka NUKU teatri ajalugu ja inimesi. Samas oli teada, et muuseumisse mahub teatrinukke üsna piiratud hulgal. Esimene ekspositsioon koosnes sadadest teatrinukkudest, kuid uues ekspositsioonis on teatrinukke eksponeeritud tunduvalt vähem. Seda teravamalt tõusis esile vajadus teatrinukkude hoiustamiseks.

Eestis leidub NUKU muuseumiga sarnaseid muuseumeid nii kogude kui ka struktuuri poolest. Eraldi saab välja tuua Eesti Teatri- ja Muusikamuuseumi, mille kogus on mitmeid teatrinukke, mis on pärit NUKU teatrist. Seega on vanemate lavastuste puhul võimalik leida sama lavastuse teatrinukke nii NUKU muuseumi kui ka Eesti Teatri- ja Muusikamuuseumi kogust. Lisaks võib sarnase muuseumina välja tuua ka Tartu Mänguasjamuuseumi, mille kõrval samuti teater tegutseb.

Maailmas on rahvusvahelise nukuteatrite ühenduse UNIMA andmetel kokku 218 nukumuuseumit. Kuigi nukuteatrid on juba varem asutatud, siis muuseumid ja näitused nende juures on suhteliselt uus nähtus. Tänapäevaks on paljude välismaal tegutsevate nukuteatrite juures kas muuseumid või tehakse kogutud teatrinukkudest näitusi teatri fuajeedes. Teatrite kõrval tegutsevaid nukumuuseume võib leida nii Baltikumist kui ka kaugemalt.

Teatrinukkukogu alguseks saab pidada 1990-ndate keskpaika, kui NUKU teatri etenduse juht Reet Loderaud alustas teatrinukkude korrastamist ja süstematiseerimist. Varasematel kümnenditel juhtus tihti seda, et nii näitlejad kui ka teised teatri töötajad võtsid repertuaarist kustutatud lavastuste teatrinukke endale koju. Täna täieneb NUKU muuseumi teatrinukkukogu repertuaarist kustutatud lavastuste teatrinukkude arvelt. Igal hooajal esietendub paar lavastust, kus kasutatakse teatrinukke. Lisaks sellele on ka üksikuid annetusi, mille käigus jõuavad muuseumisse tagasi kunagi NUKU teatris kasutusel olnud teatrinukud.

NUKU muuseum alustas teatrinukkude süsteemset kogumistööd 2019. aastal. Varasemalt puudus ülevaade, mis teatrinukud muuseumikogus asuvad ja kui palju neid on. NUKU muuseumi kogu eripärana saab välja tuua asjaolu, et teatrinukkukogus olevaid teatrinukke kasutatakse pidevalt nii teatris kui ka muuseumis.

Magistritöö üheks eesmärgiks oli analüüsida NUKU muuseumi säilitamistingimusi. NUKU muuseumil on kolm peamist ruumi, kus on võimalik teatrinukke hoida. Kõige suurem ja kõige halvemate säilitamistingimustega hoiuruum asub teatrile kuuluvas laos, kus muuseumil on kasutada üks ruum. Seal hoitakse uuemaid teatrinukke, mida pidevalt ei kasutata. Ruumis on kaks riiulit ja teatrinukud paiknevad lainepapist kastides. Magistritöö praktilise osana parandasin sealseid säilitamistingimusi kattes aknad musta kilega. Lisaks sellele paigutasin teatrinukud kastidesse nii, et neid seal liiga palju ei oleks.

Teiseks hoiustamise paigaks on muuseumis olev tööruum, kus asuvad kapid, milles hoitakse pidevalt kasutatavaid teatrinukke. Sealseks kõige suuremaks ohuks teatrinukkudele on see, et need on kõigile kättesaadavas kohas. Kuigi ruum on lukustatav, siis aeg-ajalt kasutatakse seda koosolekuteks ja seal viiakse läbi töötubasid külastajatele. Kolmas hoiustamisruum on kõige uuem ja kõige paremate tingimustega. Magistritöö praktilise töö käigus paigaldas sinna riiulid ning asetasin kõige vanemad ja halvemas seisukorras teatrinukud karpidesse.

Hoiustamisprobleemidena võib välja tuua vee- ja valguskahjustuste riski ning võimaliku kahjurite ohu. Mitte üheski muuseumi ruumis ei monitoorita süstemaatiliselt ruumikliimat. Ulatuslikke mehaanilisi kahjustusi võib tekitada teatrinukkude kättesaadavuse keerukus. Teatrinukud asuvad kastidega üksteise peal ja alumiste kättesaamiseks on vajalik kõiki teatrinukke liigutada. Kogutavate teatrinukkude jaoks luuakse hoidlates vajalik ruum olemasolevate kogude pideval ümberpaigutamisel ja paljudel juhtudel asuvad teatrinukud kastides üksteise peal.

Antud magistritöö eesmärgiks oli kataloogida teatrinukke, mis asuvad NUKU muuseumi kolmes hoidlaruumis. Praktilise töö käigus kataloogisin 681 teatrinukku, millest suurem osa pärineb käesolevast sajandist. Kõige vanem teatrinukk on aastast 1944. Kataloogimise käigus hindasin ka teatrinukkude seisukorda ning panin iga teatrinuku juurde kirja peamised kahjustused. Kataloogimise käigus selgus, et kõige rohkem on teatrinukke, mille seisukord on väga hea – 415 teatrinukku. Sellele järgnes 159 teatrinukku, mille seisukorda võis pidada heaks. Rahuldavas seisukorras oli 31 teatrinukku. Halvaks sai nimetada 23 teatrinuku seisukorda. Väga halvast seisukorras on 26 teatrinukku. 27 kataloogitud teatrinuku seisukord on määramata, sest need asuvad ekspositsioonis ja neid polnud võimalik uurida.

Kahjustustest võis kõige suuremal määral leida porolooni vananemist. Vanematel kui 1995. aasta teatrinukkudel on peaaegu kõigil kas algstaadiumis või ulatuslikud porolooni vananemise

märgid. Värvikadu on samuti teatrinukkude üks levinumaid kahjustusi. NUKU muuseumi teatrinukukogusse on jõudnud ka selliseid teatrinukke, millel on värvikadu ja määrdumine tekkinud juba lavastuse mängimise käigus. Teatrinukkudel võis leida auke ja purunemisi ning ka puuduvaid osi. Vähestel teatrinukkudel esines ka valguskahjustusi. Ulatuslikke putukate kahjustusi tuvastasin teatrinukke kataloogides kolmel teatrinukul. Lisaks võib teatrinukkudele ohuks olla ka hallitus ja närilised.

Magistritöös andsin ka praktilisi soovitusi NUKU muuseumi teatrinukkude säilitamiseks ja dokumenteerimiseks. NUKU muuseumis on vajalik alustada süsteemse ruumikliima monitoorimisega. Samuti tuleks lihtsustada teatrinukkude kättesaadavust. Sellest tulenevalt on tähtsal kohal ka teatrinukkude pakendamine. Teatrinukkude erinevast kujust tulenevalt on vahel probleemne teatrinukkude hoiustamine karpides. Sellisel juhul oleks võimalik neid paigutada Tyvekist kottidesse nagu seda tehakse Ljubljana nukuteatri muuseumis. Lisaks sellele on vajalik soetada piisaval hulgal riuleid, kuhu teatrinukke asetada. Sellega saab vältida suurel määral mehaaniliste kahjustuste teket. Vanemate teatrinukkude puhul, mida siiani etenduste mängimiseks kasutatakse, tasub mõelda koopiategemisele.

Teatrinukke kataloogides töötasin välja teatrinuku passi, kuhu on võimalik kirja panna kõik oluline teave teatrinuku kohta, mille saab hiljem muuseumite infosüsteemis MuIS uurijatele nähtavaks teha. Lisaks sellele tegin ettepaneku nukumeistritele alustada oma töö jäädvustamisega ning sellega seoses valmis koostöös nukumeister Annika Aedmaga tabel, mida nukumeistrid hakkavad täitma teatrinukke valmistades. Tänu sellele on tulevikus võimalik täpselt teada, millest ja kuidas on teatrinukud valmistatud. Magistritöoga samal ajal kirjutasin ka NUKU muuseumi kogude korralduse põhimõtete ja kogumispõhimõtete dokumenti, mille tulemusi samuti magistritöös kajastasin.

Magistritööst lähtuva järgmise sammuna on võimalik teatrinukud museaalina arvele võtta. Ka edaspidi on vajalik järgida hoiustamisnõudeid ja dokumenteerimist. See tagab teatrinukkude säilimise ka tulevastele põlvetele. Edaspidi on võimalik sarnase süsteemi abil luua NUKU muuseumis maski-, kostüümi- ja näiteks butafooriakogu, mille abil säilitatakse NUKU teatri ajalugu.

Kasutatud allikad ja kirjandus

Dokumendid

- Eesti Teatri- ja Muusikamuuseumi kogumispõhimõtted. 07.11.2014 nr 19.
- Lavastuse repertuaarist kustutamine, käskkiri 03.02.2020 nr 3-y.
- Missioon, http://www.nuku.ee/sites/default/files/missioonvisioon_est.pdf (vaadatud 15. IV 2020).
- Muuseumide andmekogu asutamine ja põhimäärus.
<https://www.riigiteataja.ee/akt/109042019003> (vaadatud 28. IV 2020).
- Muuseumiseadus, <https://www.riigiteataja.ee/akt/110072013001> (vaadatud 8. XII 2019).
- SA NUKU muuseumi kogude korralduse põhimõtted ja kogumispõhimõtted 2020-2025. Kättesaadav NUKU muuseumis.
- SA NUKU muuseumi muuseumikogu järelevalve kokkuvõte. Muinsuskaitseameti dokumendiregistri nr 1.1-8/3079.

Raamatud

- Appelbaum, Barbara. Conservation Treatment Methodology, Elsevier, 2007.
- D. B. Reibel, Registration Methods for the Small Museum. AltaMira Press, 1997 [1978].
- Edson, Gary. Dean, David. Handbook for Museums, London, New York: Routledge, 2013.
- Fabuš, Jozef. A Small Museum with a Large Collection. A Guide to the Theatre Institute. The Theatre Institute, Bratislava 2015.
- Järv, Ants. Väliseesti teater. Tartu: Vanemuise Seltsi Kirjastus, 2009.
- Keene, Suzanne. Managing Conservation in Museums. Oxford, Boston: Butterworth-Heinemann, 2002 [1996].
- Konsa, Kurmo. Artefaktide säilitamine. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 2007.
- Konsa, Kurmo. Konserveerimisbioloogia. Eesti Kunstiakadeemia Restaureerimiskool, 2006.
- Korol, Karoliine. See „igavene“ plastmass! Plastesemete vananemine, säilitamine ja konserveerimine, Tartu: Eesti Rahva Muuseum, 2019.
- Küla, Mari-Liis. Pihlak, Liina. Unt, Aime. Unt, Liina. Kunstniku raamat: jutu raamat. Eesti Lavastuskunstnike Liit, 2015.

- Margolies, Eleanor. Props. Reading in Theatre Practice. London: Palgrave, 2016.
- Matassa, Freda Museum Collection Management - a handbook, London: Facet Publishing, 2011.
- Pesti, Madli. Eesti teatri 100 aastat. Tallinn: Post Factum, 2018.
- Powell, Bernt. Collection Care: An Illustrated Handbook for the Care and Handling of Cultural Objects, London: Rowman & Littlefield, 2016.
- Standards in the Museum Care of Costume and Textile Collections [1998]. Tlk H. Solnask. - Kostüümide ja tekstiilide hooldusjuhend muuseumidele. Toim Peets, Heige. Karis, Sirje. Sibul, Kriste. Tallinn: Spin Press 2007, https://evm.ee/uploads/files/kostyymide_tekstiilide_hooldusjuhend.pdf (vaadatud 25. IV 2020).

Artikogumikud

- Baars, Christian, Collection care and conservation. Baars, Christian. Campell, Bruce. A. The Curation and Care of Museum Collection. London, New York: Routledge, 2019.
- Culligan, Heather. Demeroukas, Marie. Van Horn, Deborah Rose. General Condition Reporting: An Overview - Basic Condition Reporting A Handbook, Culligan, Heather.. Midgett, Corinne. Lanham, Boulder, New York, London: Rowman & Littlefield.
- Gwilt, Diane. Walker, Elizabeth. A. Collection Development Strategy. - Baars, Christian. Campell, Bruce. A. The Curation and Care of Museum Collection. London, New York: Routledge, 2019.
- Ladkin, Nicola. Running a Museum: A Practical Handbook. France: ICOM – International Council of Museums, 2004.
- Malaro, Marie. Collection management policies – Fahy, Anne. Collections Management. London, New York: Routledge, 2003 [1995].

Artiklid

- Kalan, Zala. Conservation and restoration of the wooden marionettes from the play *The Strike Brigade*. - Lutka. The Marionette - Between Tradition and The Present 2013, no 58.
- Kalan, Zala. Copies of Milan Klemenčič's puppets in a contemporary show. All String Attached. Bulletin, 2017, no. 4.

- Kalan, Zala. Restoring Milan Klemenčič's puppets. - All String Attached. Bulletin. 2016, no. 1.
- Reest, Vesta. Kahjurite tõrjuja: Aina visamad rotid ainult naeravad mürkide peale – Pealinn 2. III 2020, <http://www.pealinn.ee/tagid/koik/kahjurite-torjuja-aina-visamad-rotid-ainult-naeravad-murkide-peale-n250919> (vaadatud 17. III 2020).

Suulised materjalid ja kirjavahetused

- Aedma, Annika. Vassar, Evelin. Intervjuu. Küsitles autor, 10. XII 2018. Lindistus autori valduses.
- Grauberg, Helena. Kirjavahetus autoriga. Tartu Mänguasjamuuseumi kogumiskava. 6. III 2020.
- Grauberg, Helena. Suuline vestlus autoriga ja külaskäik hoidlasse, 15.I 2020.
- Hiiesalu, Kristiina. Neidorp, Merike. Suuline vestlus autoriga ja külaskäik hoidlasse, 10.II 2020.
- Kalan, Zala. Suuline vestlus autoriga, 17. II 2020 ja 19. II 2020
- Kuusemets, Kati. Kirjavahetus autoriga, 5. V 2020.
- Loderaud, Reet. Intervjuu. Küsitles autor, 8. IV 2020. Lindistus autori valduses.
- Peets, Heige. Kirjavahetus autoriga, 17. IV 2020 ja 28. IV 2020.
- Rajas, Anni. Suuline vestlus autoriga 7. V 2020.
- Rajas, Mirko. Intervjuu. Küsitles autor, 8. V 2020. Lindistus autori valduses.
- Tamošiūnienė, Violeta suuline vestlus autoriga, 13. II 2020.
- Usk, Maria. Intervjuu. Küsitles autor, 15. III 2020. Lindistus autori valduses.

Video

- Teleekskursioon: Nukuteater, 1987, <https://arhiiv.err.ee/vaata/teleekskursioon-nukuteater> (vaadatud 27. IV 2020).

Magistritööd

- Karol, Karoliine. Plastikartefaktide konserveerimine. Magistritöö. Tallinn: Eesti Kunstiakadeemia Muinsuskaitse ja konserveerimise osakond, 2014. Kättesaadav Eesti Kunstiakadeemia raamatukogus.

Internetileheküljed.

- 13 000 museaali, <https://muuseum.eestipank.ee/et/13-000-museaali> (vaadatud 22. IV 2020).
- Ajarefrään, <http://www.nuku.ee/et/ajarefr%C3%A4n> (vaadatud 19. IV 2020).
- Directory of Puppetry. Museums. https://www.unima.org/en/useful-information/directory-of-puppetry/?fwp_annuaires-en=museum (vaadatud 26. IV 2020).
- Eesti Teatri- ja Muusikamuuseumi kogu, <https://www.ajaloomuuseum.ee/muuseumist/kogud-ja-teadus/eesti-teatri-ja-muusikamuuseumi-kogu> (29.II.2020)
- Foley, Kathy. Reusch, Rainer. Shadow Theatre, World Encyclopedia of Puppet Arts, 2010. <https://wepa.unima.org/en/shadow-theatre/> (vaadatud 20. IV 2020).
- Harvonen, Piia. Integreeritud kahjurite kahjuritõrje programm, 2006, https://evm.ee/uploads/files/Kanut/harvonen_integreeritud_kahjuritõrje_programm.pdf (vaadatud 5. V 2020).
- ICOMi muuseumide eetikakoodeks, 2014, https://icom.museum/wp-content/uploads/2018/07/ICOM_code_of_ethics_estonian.pdf (vaadatud 23. III 2020).
- In English, <http://www.kaunoleles.lt/2562/english.html> (vaadatud 16. III 2020).
- Isekas hiiglane, <http://www.nuku.ee/et/isekas-hiiglane> (vaadatud 28. IV 2020).
- Korol, Karoliine. Lubage tutvustada – polüuretaan! Eesti Rahva Muuseum 10. XI 2015, <https://blog.erm.ee/?p=7137> (vaadatud 23. IV 2020).
- Live Puppet Museum, <http://www.teatraslele.lt/gyvasis-leliu-muziejus> (vaadatud 16. III 2020).
- McCormick, John. Glove Puppet, World Encyclopedia of Puppet Arts, 2013 <https://wepa.unima.org/en/glove-puppet/> (vaadatud 20. VI 2020).
- Muuseumi kogud, <https://www.muis.ee/catalogue> (vaadatud 8. XII 2019).
- Muuseumikogud, <https://www.tlu.ee/muuseum/muuseumikogud> (vaadatud 10. III 2020).
- Muuseumist, <http://www.nuku.ee/et/muuseumist> (vaadatud 7. XII 2019).
- Muuseumist, <http://www.nuku.ee/et/muuseumist> (vaadatud 7. XII 2019).
- Muuseumite infosüsteem MuIS, <https://www.muinsuskaitseamet.ee/et/muuseumide-infosusteem-muis> (vaadatud 28. IV 2020).
- Mänguasjad, <https://linnamuuseum.ee/linnamuuseum/kogud/manguasjad/> (29.II.2020)

- Mööblitektiili koolitusel eksponeeritud materjalid, vahendid, võtted, https://evm.ee/uploads/files/Mooblitektiili_koolituse_materjalid_vahendid.pdf (vaadatud 22. IV 2020).
- NUKU teatri repertuaar 1952 – 2016. http://www.nuku.ee/sites/default/files/nuku_repertuaar.pdf (vaadatud 20. IV 2020)
- Okasroosike, <http://www.nuku.ee/et/okasroosike> (vaadatud 19. IV 2020).
- Peets, Heige. Sünteetilised pakke- ja säilitusmaterjalid, https://evm.ee/uploads/files/peets_Synteetilised%20pakke_sailitusmaterjalid.pdf (vaadatud 27. IV 2020).
- Struktuur, <https://www.muuseum.ut.ee/et/node/206> (vaadatud 22. IV 2020).
- Tallinna Tehnikaülikooli Muuseumi kogumispõhimõtted, <https://www.ttu.ee/asutused/muuseum/muuseumist/kogumispohimotted/> (vaadatud 22. IV 2020).
- Teatrist, <http://www.nuku.ee/et/teatrist> (vaadatud 10. IV 2020).
- Theatre, <https://www.lelluteatris.lv/en/4-theatre> (vaadatud 16. III 2020).
- Vieolette, Marcel. Body Puppet, World Encyclopedia of Puppet Arts, 2011. <https://wepa.unima.org/en/body-puppet/> (vaadatud 20. IV 2020).
- Violette, Marcel. Tabletop Puppetry, World Encyclopedia of Puppet Arts, 2010 <https://wepa.unima.org/en/tabletop-puppetry/> (vaadatud 20. VI 2020).
- Violette, Marcel. Rod Puppet, World Encyclopedia of Puppet Arts, 2009 <https://wepa.unima.org/en/rod-puppet/> (vaadatud 20. IV 2020).
- Violette, Marcel. String Puppet, World Encyclopedia of Puppet Arts, 2009. <https://wepa.unima.org/en/string-puppet/> (vaadatud 20. IV 2020).
- Värk, Eike. 65 aastat Eesti kutselist nukuteatrit. <http://www.nuku.ee/e-raamat/index.html> (vaadatud 10. IV 2020).
- Õllemuuseum, <https://www.alecoq.ee/ollemuuseum/muuseum/> (vaadatud 10. III 2020).

Summary

Collecting and Preserving Puppets in NUKU Puppetry Museum

Iti Niinemets

NUKU museum of puppetry was opened on 7th March 2010 in the building adjoining the theatre. It was created out of a need to find a place where to storage puppets that had reached the end of their stage life. In addition, there was a wish to introduce puppetry. Though museum did not have collection policy and the museum did not have an overview of the objects in the museum collection. There are hundreds of puppets in the museum, which were not catalogued.

The objective of master's thesis *Collecting and Preserving Puppets in NUKU* is to catalog puppets in the museum as a practical work, creating a list of puppets. That list can be used later in the museum to continue cataloging. All the puppets get a unique number during cataloging. During collection monitoring, I will examine puppets and record their condition. At the same time, I will list the damages of puppets.

The written part of this research is largely based on the information obtained during the practical work. The master thesis consists of four larger topics: NUKU Puppetry Museum, museum collection, preservation in the museum and recommendations for the preservation and documentation of puppets.

The first chapter of the thesis gives an overview of the development of the NUKU Puppetry Museum. The NUKU Puppetry Museum is a museum belonging to the NUKU Theater. The purpose of the museum is to collect, preserve and research the materials of the history of NUKU Theater. NUKU Theatre (formerly known as Estonian State Puppet Theatre) was founded in 1952. It is the only professional puppet and visual theatre in Estonia. Ferdinand Veike was the first artistic director of the Puppet Theatre and the first head designer was Raivo Laidre. In 1981, Rein Agur, who had a puppetry degree from the Leningrad Institute of Theatre, became the new artistic director. After him there was several artistic directors: Ülo Vihma, Eero Spriit, Allan Kress, Evald Hermaküla, Andres Dvinjaninov, Vahur Keller, Taavi Tõnisson and today Mirko Rajas. There was a wish to have a museum next to the theatre for a long time. When a puppetry museum was opened in 2010 in the neighboring building of theatre, theatre and museum joined under the name NUKU.

The first chapter also gives an overview of similar institutions both in Estonia and abroad. The most similar museum in Estonia is Estonian Theatre and Music Museum, from whose collection NUKU Theatre puppets can be found. The chapter stops longer at Ljubljana Puppet Theatre museum, which I visited while writing my master's thesis.

The second chapter of the thesis focuses on the collection policy of the NUKU Puppetry Museum. There is given an overview of the development of the museum collection. The collection of NUKU Puppetry Museum has developed according to the productions deleted from the repertoire of the NUKU Theater. After deleting a production from the repertoire, the decorations, props, costumes, puppets and other paraphernalia of the production are preserved or disposed of, and the sub-directors who organize the preservation and disposal. Stage manager Reet Loderaud founded the system for puppets in the mid-1990s. During this period, the puppets were in very poor condition. Loderaud began to add labels to the puppets. At a time when the NUKU Theater did not have good storage conditions, several puppets were given to the Estonian Theater and Music Museum, but it was also desired to leave some puppets in the theater for each production. From 2016, Loderaud started giving puppets to the museum. There are still several puppets that are kept in the theater's storage room, because the museum does not have enough space.

From this chapter, it is also possible to see different types of puppets in the collection – hand puppets, rod puppets, tabletop puppets, string puppets, shadow puppets and body puppets. In addition, the chapter provides an overview of the results obtained during the cataloging. At the moment, there are 681 cataloged puppets in museum collection. The oldest one is from year 1944, but most of the puppets are from this century.

The third chapter analyzes the storage conditions of the NUKU Puppetry Museum, looking at both the storage and the problems related to storage. NUKU Puppetry Museum has three main storage places. Possible problems in the storage are: water, light, dust, pests and indoor climate. But also storage of puppets, because there are not enough shelves where to keep puppets. Another problem is the materials in which puppets are packaged. They do not always meet museum standards.

In addition, the main damage to puppets is analyzed and outlined. The main damages are: foam aging, flaking paint, stains, holes, breakage, missing parts, light damage, insect and mold

damage. This chapter also lists the values that result from damage. Lastly, there is written a system for recording museum object condition.

The fourth chapter presents recommendations for improving the storage conditions and documentation based on the possibilities of the NUKU Puppetry Museum. By following the recommendations, it is possible to ensure the long-term preservation of puppets. For example, it is important to start measuring the indoor climate of the storage. To prevent mechanical damage, puppets should be kept one by one in boxes or Tyvek bags on the shelf. While writing my master's thesis, I created a table with puppet makers to describe the process of making puppets. This will help conservatives determine the materials for puppets in the future.

There is no previous literature on the NUKU Puppetry Museum's puppets collection. However, it is possible to find a lot of literature about museum collections, various damages and preservation conditions in both Estonian and English. While writing my master's thesis, I interviewed several people related to theater and the museum. In addition, I visited puppetry museums in Kaunas and Ljubljana.

In the master thesis there are 100 pages and 3 annexes. Annex 1 is puppet description table. Annex 2 is NUKU Puppetry Museum's puppets collection catalog. Annex 3 is table for puppet makers. The main part of the work contains 48 illustrations. The number of sources and literature used in this work is 77.

Lisa 1

Teatrinuku silt ja pass

NUKU
teater-muuseum

NM TNK 195604011

Nimi: Võõrasema

Lavastus: Tuhkatriinu

Lavastaja: Ferdinand
Veike

Kunstnik: Raivo Laidre

Kuupäev: 30.06.1956

Näitleja: Meta Jürgo

TEATRINUKU PASS

Nimi	Võõrasema	
Number	NM TNK 195604011	
Objekti liik	Teatrinukk	
Otstarve	Tegelane lavastuses	
Lavastus	Tuhkatriinu	
Esietendus	30.06.1956	
Autor (tekst)	Tamara Gabbe samanimelise muinasjutu ainetel	
Autor (kunstnik)	Raivo Laidre	
Lavastaja	Ferdinand Veike	
Muusika	Vladimir Tarkpea	
Näitleja	Meta Jürgo	
Lisainfo	<p>Stiilipuhas klassikaline sirmiteater</p> <p>Klassikaliste muinasjuttude rida Nukuteatri repertuaaris jätkas Tamara Gabbe “Tuhkatriinu”. Nimirollis esines Aino Raid. Meeldejäädvalt karakteriseeritud koomiliste tüüpidega mõjusid lavastuses Meta Jürgo Võõrasema ja Lo Tui ning Helle Raa võõrastütred. Väino Luup: “Lavastaja Ferdinand Veike võttis “Tuhkatriinu” ettevalmistusprotsessi väga tõsiselt. Eelnevalt tegime etüüde ja näitlejail tuli kogu “Tuhkatriinu” tegevustik enne ise läbi mängida, kui nukud kätte anti. Aino Raid oli Tuhkatriinu osa peale pandud. Temaga pidin kõik need ballitantsud siin üleval Nukuteatri fuajees ise läbi tantsima. Ilma nukuta. Aga Veike lavastuses oli seda antiikset rokokoolist stiili, kus prints ja kõik teised</p>	

pidid ikka kummardama ja halama, kui Tuhkatriinu kinga ära kaotas. Ja minule hakkas see vastu. Juba mõne proovi pärast läksin lavastajaga riidu. Mina oma peaga mõtlesin nii, et prints on ühes kuningriigis teine mees kuninga järel ja kui ta mõnda tüdrukut ihaldab, siis ta lihtsalt võtab väevõimuga või saadab talle järele sõjaväe. Talle tuuakse see tüdruk lossi ja mingit maas roomamist ei ole. Mina muidugi ütlesin, et mina roomama ja ahastama ei hakka ja rääkisin oma jutu ära. Kontrollitendusel lasti mind üks vaatus ära mängida ja võeti siis osa pealt maha. See oli minu esimene osa Nukuteatris. Ent hiljem jäid need printsi halamised ja ahastamised sellest tükist ikkagi välja. Ei tea, kas minu vastuseis mõjus nii, et enam ei rõhutatud printsil seda haledat külge. Ta oli edaspidi rohkem mehelik.” (allikas: Eike Värk. 65 aastat Eesti kutselist nukuteatrit. <http://www.nuku.ee/e-raamat/index.html>)

Teatrinuku tõi NUKU muuseumisse Inga Sünt, kes kirjutas selle kohta nii: *Sain nuku oma sugulase käest 1990ndate esimeses pooles, kui olin ise laps. Paar aastat oli mul temaga mängimist, siis ta paigutus lihtsalt kotti ja pööningule, ja nüüdseks ongi üksjagu üle 20 aasta seisnud niisama.*

Minu sugulane sai selle omakorda algklassilapsena, s.o 1960ndate teises pooles millalgi. Ta oli üliõnnelik selle nuku üle, kuna nõukaajal oli mänguasjadega defka. Temale tõi selle nuku aga naabrinaine (elasid Tallinnas), kes sel ajal töötas nukuteatris. Kõnealune nukuk oli teatris maha kantud, st seda enam seal ei vajatud.

Nukumeister / nukutehnik	
Dateering	30.06.1956
Olemus (nukuliik)	Varrasnukk
Originaal	Originaal
Tehnika	Käsitöö, puutöö, õmblustöö, kleepimine, papjeemašee
Mõõdud	62 cm (pikkus ilma vardata), 87 cm (pikkus vardaga), 61 cm (laius, kleit väljasirutatult), 13 cm (sügavus)

Tehnoloogilise ülesehituse kirjeldus

Pea	
Tehnika	Käsitöö, papjeemašee, õmblemine, kleepimine
Materjal	Paber (papjeemašee), värv (nägu), plastik (silm), juuksed (juuksed), metall (nael).
Värvus	Pruun (juuksed), roosa (nägu), punane (suu), sinine (silmad), must (silmad, silmalaud, kulmud)
Mõõdud	15 cm (pikkus), 9 cm (laius), 13 cm (sügavus)
Kirjeldus	Teatrinuku pea valmistatud papjeemašee tehnikas ja värvitud. Silmadeks on kleebitud plastikust silmad. Juuksed kinnitatud pea külge ja soengusse sätitud. Pead on võimalik liigutada üles-alla ja paremale-vasakule.
Lisainfo	Otsa ees nael

Juuksed tagant

Keha	
Tehnika	Õmblemine, puutöö
Materjal	Kangas (keha, kleit), puit (pulk), metall (konstruktsioon kaelas), paber (seljataga, kanga all)
Värvus	Beež (kleit), pruun (pits kelidi ülemises servas), valge (alusseelik)
Mõõdud	13 cm (laius), 8 cm (sügavus)

<p>Kirjeldus</p>	<p>Teatrinuku keha ehitatud puidust pulga peale, mille abil on võimalik teatrinukku liigutada. Pulga küljes mehaanika, mille abil saab liigutada pead liigutada. Seda saab teha tänu kaela ja keha vahel olevale metallist konstruktsioonile. Kehale on antud vorm ja selle peale on õmmeldud kleit. Kleidi krae küljes on pits.</p>
<p>Lisainfo</p>	<p>Kleiti ja keha on parandatud uue omaniku poolt. Keha osati kaetud uuema kangaga.</p> <p>Paljud detailid teatrinuku küljest ära tulnud, kuid mitmed on säilinud eraldi.</p>

	<p>Pulk, millest näitleja saab teatrinukku üleval hoida ja pead liigutada.</p>
--	---

Käed	
Tehnika	Käsitöö, õmblustöö, puutöö
Materjal	Kangas (käed), puit (käelabad), metall (varras)
Värvus	Beež (varrukas), heleroosa (käed), roosa (käelabad), tumeroosa (küüned)
Mõõdud	27 cm (pikkus)
Kirjeldus	Teatrinuku käed õmmeldud keha külge. Paremat kätt katab lühike kleidivarrukas. Vasak käsi on uuesti keha külge õmmeldud ja ei ole varrukast läbi pandud. Parema ja vasaku käe küüned on lakitud küünelakiga. Parema käe põial puudu. Vasakul käel varras ära tulnud.
Lisainfo	Teatrinuku käte ümber on pandud uus kangas eelmise omaniku poolt.

Küüned lakitud eelmise omaniku poolt.

Vasaku käe varras säilinud.

Seisukorra kirjeldus

Seisukord: VÄGA HALB

Kahjustused:

Värvikadu (näo mõlemal pool)

Puuduvad osad (parema käe põial, vasaku käe varras ja kleidi küljes olevad kaunistused)

Määrduvine (plekid kleidil)

	<p>Augud ja revenemine (kangas)</p>
<p>Tehtud tööd: restaureerimine/ konserveerimine.</p>	
<p>Lisainfo</p>	<p>Teatrinuku kirjeldus ja seisukorra hindamine: 29.02.2020 Koostaja: Iti Niinemets</p>

Lisa 2

Teatrinukkude kataloog

Tegemist on vähendatud versiooniga ja kogu kataloog on lisatud tööle digitaalselt.

NM TNK	Nimi	Aasta	Lavastus	Foto	Lavastaja	Kunstnik	Näitleja	Seisukord	Kahjustused / kommentaar	Asukoht*
194400011	Haldjas Kastetilk	1944	Haldjas Kastetilk		Oskar Seliaru	Hedda Hacker	Alice Mägi	Pole teada. Näitusel.	Esmasel vaatluses ei tundu suuremaid kahjustusi olevat.	
195604011	Võõrasema	1956	Tuhkatriinu		Ferdinand Veike	Raivo Laidre	Meta Jürge	Väga halb	Teatrinukk on määratud. Näol on ulatuslik värvikadu. Mitmed detailid puudu: kaunistused, põial, varras. Teatrinukku on varasem omanik parandanud.	
195605011	Jänesetüdruk	1956	Lumehelbekese kool		Raivo Kuremaa	Raivo Laidre		Väga halb	Ulatuslikud bioloogilised kahjustused. Putukate uuristatud auku on nii ninal kui ka jalgadel. Teatrinukk on määratud.	
195701011	Siilitaat	1957	Võlukaloss		Ferdinand Veike	Raivo Laidre	Oskar Liigand	Halb	Vähesel määral bioloogilisi kahjustusi. Paar putuka auku ninal. Kangas sees on rebenenud augud.	
195805011	Hiireke	1958	Miks rebane jäi sabata		Raivo Kuremaa	Raivo Laidre	Uno Leies	Halb	Vähesel määral bioloogilisi kahjustusi. Putukate augud ninal ja kõrvadel. Värvikadu näol ja kõrvadel. Teatrinukk on määratud.	
195904011	Rikka hiinlase poeg	1959	Inetu tüdruk		Ferdinand Veike	Raivo Laidre		Halb	Värvikadu näol. Kangas on määratud. Kasgas on augud. Korrosioon.	
195904021	Ahv	1959	Inetu tüdruk		Ferdinand Veike	Raivo Laidre		Halb	Värvikadu ja mõranenud värv näol. Augud kangas. Mehaanika katki. Deformeerumine.	
195905011	Krokodill	1959	Talumatu elevantipoeg		Ferdinand Veike	Raivo Laidre	Kalju Renel	Halb	Ulatuslikult määratud, osa detailidest puudu või purunenud. Teatrinukku liigutades tuleb teatrinuku küljest rohelist puru. Võimalikult vähe karbist välja võtta!	
196106011	Idamaa saadik	1961	Prints-Seakarjus		Ferdinand Veike	Raivo Laidre		Rahuldav	Teatrinukk on määratud. Mehaanika ei tööta korrektselt.	

Lisa 3

TEATRINUKU TABEL NUKUMEISTRITELE		 <p>Taavi Tõnisson ja Liivika Hanstin Tranioga. „Tõrksa taltsutuse proov“ 2019 Foto: Indrek Rammus.</p>
Lavastus: W. Shakespeare "Tõrksa taltsutus"		
Tegelane: TRANIO		
Tööde algus ja lõpp: 17.04.2019 - 29.09.2019		
Nukumeister: Annika Aedma Nukutehnik-insener: Mihkel Vooglaid		
Karkass eest	Karkass tagant	Kaetud karkass
		
Foto: Annika Aedma	Foto: Annika Aedma	Foto: Annika Aedma
Kaetud teatrinukk	Pea karkass	
		
Foto: Annika Aedma	Foto: Annika Aedma	

Kasutatud materjalid		
Pea karkass	Pea viimistletud	Keha karkass
<p>Pea on valmistatud papier mache'st. (kihtide ladumiseks on kasutatud jõupaberit ja õhukest puuvillast kangast ning veega lahjendatud PVA-liimi. Kihte kokku 7.</p>	<p>Pea on liivapaberiga esmalt lihvitud. Seejärel on nuku pea poleeritud. Poleerimiseks on kasutatud PVA-liimi, mis on veega väga lahjaks seguks tehtud. Lahja vedelik liimist kantakse sektoritena nuku pea peale, mis seejärel käega/peopesa kasutades hõõrutakse papier mache'st nuku pea sisse.</p> <p>Pea värvimiseks on kasutatud akrüül värve ja akvarellpliiatseid.</p> <p>Juuksed. Kasutatud nailonist algeid jõhve, mis värvitud sünteetilise kanga värviga.</p> <p>Silmad. Kasutatud õhukesi puidust kettaid.</p>	<p>Alumiinium</p> <p>Vineer</p> <p>Erineva tugevusega vedrud</p> <p>Hinged, needid, kruvid</p> <p>Kotipael/Rihmapael</p> <p>Poroloon</p>
Keha viimistletud	Käed karkass	Käed viimistletud

<p>Keha karkass: jalgade massi moodustamiseks on kasutatud "ujumisnuudlit". Keha ise on vormitud polüetüleenvahust. Kasutatud on polüetüleenvahust lehti, mis lõigete abil vormitud. Polüetaanvaht on liimitud omavahel kokku kasutades Tixo liimi. Vormitud keha kaetud erineva paksuse trikotaaž kangaga. Kaunistamiseks kasutatud veel erinevaid nõöpe ja atlaspaela.</p>	<p>Käed on esmalt voolitud plastiliinist. Plastiliinist käed on valatud silikoonvormi. Saadud silikoonvormi on omakorda valatud kahekomponentne vaht, mis paisub ja lõptulemusena jääb kõva. (Vaht Polüuretaan A 105+B)</p>	<p>Värvitud akrüülvärvidega.</p>
<p>Jalad karkass</p>	<p>Jalad viimistletud</p>	<p>Lisainfo</p>
<p>Jalatsid. Valmistatud paksemast vineerist tallad, mille peale on omakorda PVA-ga liimitud styrofoam'ist kuubik.</p>	<p>Styrofoam'ist kuubikust kujundatud jalad on kaetud mitme jõupaberi kihiga. Liimimiseks kasutatud veega lahjendatud PVA-d. (antud viis muudab styrofoam'i tugevaks) Jalatsid värvitud akrüülvärvidega. Jalatsi talla alla kleebitud paksem kumm, mille servad omakorda kinnitatud väikeste naeltega. (kummi liimimiseks kasutatud Tixo liimi)</p>	<p>Nuku juurde kuulub kübar, mis valmistatud papier mache'st. Kübara serv valmistatud tugevast papist. (kübara sissepoole, tippu liimitud magnet. Magneti teine pool liimitud nuku pea peale. Magnet annab võimaluse kübaral hästi peas püsida). Tranio nukul on kaks keha. Keha, kujult sarnased aga erinevate nn riietega. (Teise keha kangastena kasutatud trikotaaži, sametit, piti).</p>